ምዕራፍ ፵፩

የስልጣን ሽግግር ከላሥታ ወደ ሸዋ

በአፄ ነአኵቶለአብ ዘመነ መንግስት

ከ1197 — 1237 ዓ.ም.

ከንጉስ ላሊበላ ቀጥሎ የተተካው የመጨረሻው የዛግዌ ስርወ መንግስት ንጉሰነገስት ነአኩቶለአብ ነው። የስልጣን ሽግግር የተከናወነውም በእርሱ ዘመን ነበር። ነገር ግን ከእርሱ በኋላ የላሊበላ ልጅ ይትባረክ በላስታ ዙፋን በንጉስነት የተቀመጠበት ሁኔታ ተፈጥሯል። ነአኩቶለአብ የቅዱስ ሃርቤ ልጅ ነው። አርባ አመት በቆየ ግዛቱ ላሊበላ የጀመራቸውን ስራዎች ወደ ፍፃሜ ማድረሱ፣ በልዩ ልዩ የኢትዮጵያ ከተሞች አብያተ ክርስቲያናት ማሠራቱ፣ እንዲሁም በአልገብርም ባይነት ሲሸፍቱ የኖሩትን ወገኖች ድል እያደረገ ማስገበሩ ሲታወቅ፤ ከዚህ ያለፈ ዝርዝር ታሪክ አይገኝም።

በዛግዌ ታሪክ ውስጥ በተደጋጋሚ ከየአቅጣጫው የሚሠነዘር ተቃውሞ ነበር። ይህም መንግስቱን ወደ ቀድሞው ወደ ሠለሞናዊው ዘር መልሱት የሚል ነው።

ይሁን እንጂ እስከ ነአኩቶለአብ ድረስ በዚህ ጉዳይ የእርስ በርስ ጦርነት አልተካሄደም። ዛግዌዎችም በዘመናቸው እንደወንድሞቻቸው እንደ አክሱም ነገስታት ለአገራቸውና ለህዝባቸው እድገት ሲጥሩ ነው የኖሩት። ይልቁንም ወደ መሐልና ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ እየተስፋፋ የሄዱበት ሁኔታ የነበረ ሲሆን፤ የፖለቲካ፣ የሃይማኖትና የባህል ተወራራሽነት እየተፈጠረ አሃዳዊ መንግስቱን በፅኑ መሠረት ላይ ለመጣል የተጠናከረ እንቅስቃሴ ያደረጉበት ዘመን ነበር።

በመጨረሻ ግን በአቡነ ተክለሃይማኖት አግባቢነት ሠላማዊ የስልጣን ሽግግር እንዲደረግ ሆኗል። ይህ የስልጣን ሽግግር በሽምግልና ይተገበር ዘንድም ብዙ ጥረቶች ተደርገዋል። ረዘም ያለ ጊዜ ከወሰደ በኋላም ስልጣኑን በተግባራዊ ውል ሊለቁ ተገደዋል።

ምንም እንኳ ርክክቡ ወረድ ስንል እንደምናገኘው በሰላማዊ መንገድ ከነአኩቶለአብ ወደ ይኩኖ አምላክ ቢሻገርም ፤ በላስታ ዙፋን "ንጉስ" ሆነው የሚቀመጡ የአገው ንጉሶች እንዲኖሩ ከተደረገ በኋላ ንጉስነታቸውን ትተው ንጉሰነገስት ሆነው ለመቀጠል ያሰቡ ነበሩ። ለምሣሌ ሽግግሩ ከተከናወነ በኋላ በላስታ ዙፋን ንጉስ ሆኖ የተቀመጠው የላሊበላ ልጅ ይትባረክ /ከነአኩቶለአብ በኋላ/ እራሱን እንደ ንጉሠ ነገስት እየቆጠረና እውቅና አልሠጥም በማለት ለ8 አመታት ያህል ያላቋረጠ ውዝግብ ተፈጥሮ ነበር። ሆኖም ወዲያው የሸዋው የመጀመሪያ ንጉስ

ነገስት ይኩኖ አምላክ በሙሉ እውቅና ስልጣኑን ከተረከበ በኋላ ውዝግቡን በሃይል ሊያበርደው ችሏል። የ8 ዓመት ክፍተት የተፈጠረውም በዚህ ምክንያት ነበር። የሆነ ሆኖ ግን ርክክቡ የተከናወነው በነአኩቶለአብና በይኩኖ አምላክ መካከል ነው።

ከዚህ አንፃር የዛግዌ ስርወ መንግስት ለ333 ዓመት እንደቆየ እንረዳለን። ላስታ የኢትዮጵያ ማዕከላዊ መንግስት መቀመጫ ሆና የቆየችውም ከ912-1245 የነበረ ሲሆን፤ የሸዋው ንጉሠ ነገስት ይኩኖ አምላክ የተደላደለ መንግስቱን የያዘው ግን በ1253 ዓ.ም. ነው።

አጠቃላይ የርክክቡ ሂደትና ውጤትም ባጭሩ በሚከተለው መልኩ ይገለፃል።

የዛግዌ ስርወ መንግስት በተመሠረተ ጊዜ የመጨረሻው የአክሱም ንጉስ አፄ ድልነአድ ወደ ሸዋ ሸሽቶ መሔዱን አይተናል። ከእርሱ በኋላ የተወለዱት ዘሮቹም የዛግዌ ስርወ መንግስት እስኪያበቃ ድረስ በዚያው በሸዋ ነው የኖሩት።

በዛግዌ ነገስታት ተይዘው እንዳይታሠሩ በመስጋትም ዘመናቸውን ሙሉ በየዋሻዎች እየሸሹና እየተደበቁ ነበር ያሣለፉት። ዛግዌዎች ግን ይህን መሰል ሙከራ አላደረጉም። እናም ከድልነአድ ጀምሮ ሲዘረዘሩ ድልነአድ ፣ አግባዓፅዮን፣ ፅንፈ አርእድ ፣ ነጋሽ ዘሬ ፣ አስፍሐ ፣ ያዕቆብ ፣ ባህር አሠግድ ፣ አድም አሠግድና ይኩኖ አምላክ ናቸው።

ከእነዚህ ውስጥ የመጀመሪያው ድልነአድና የመጨረሻው ይኩኖ አምላክ በዙፋን ሲቀመጡ እድሜያቸውን ሙሉ በሽሽትና በመደበቅ ያሣለፉት የድልነአድ ተከታዮች /ዘሮች/ ሰባቱ መሆናቸው ነው።

የዛግዌ ንጉስ ነአኩቶለአብ በላስታ በነገሰበት ዘመን ይኩኖአምላክ የተባለው ከሠለሞን ዘር የወረደ ወጣት በሸዋ ይኖር ነበር። እንደዚሁም በመላው ኢትዮጵያ የታወቁት አቡነ ተክለሐይማኖት ይኩኖአምላክ በነበረበት ዘመን ይኖሩ ነበር።

ይኩኖአምላክ/ ተስፋ እየሱስ/ ተወለዶ ባደገ ጊዜ አባቱ እንዳይገደልበት ፈርቶ ወደ አንድ ገዳም ወስዶ አደራ ሠጠው። ይኩኖ አምላክም በሐይቅ እስጢፋኖስ ገዳም / ከደሴ ወጣ ብሎ/ መንፈሣዊ ትምህርትን እየተከታተለ አደገ።

አቡነ ተክለሐይማኖትም ወደዚህ ገዳም እየሔዱ ይኩኖአምላክን ይጎበኙት ነበር። ከዚያም መምህሩን አስፈቅደው ይኩኖአምላክን ወደ ሸዋ ይዘውት እንዲሔዱ ተፈቅዶላቸው ይዘውት መጡ። በሸዋም በይፋት ፣ በመንዝ፣ በተጉለት ፣ በመራቤቴ እያዞሩ ከባላባቶች ጋር አስተዋወቁት። ይሁን እንጂ ይኩኖአምላክ አብዛኛውን ጊዜውን ያሣለፈው በተጉለት ነው። አንዳንድ ጊዜ ይኩኖ አምላክ መሆኑን ሳይገልፅ በስውር ላሥታ ድረስ

እየሄደ አሽክርነት እየተቀጠረ የቤተመንግስትን ስርዓትና ህግ ያጠና የነበረ ሲሆን ፤ መካሪውም አቡነ ተክለሐይማኖት ነበሩ ይባላል።

እናም አቡነ ተክለሐይማኖት በማናቸውም ረገድ እርሱን ለማንገስ ስለወሰኑ ባላባቱን ሁሉ ወደዚህ ሐሣብ እንዲያዘነብሉ ማድረግ ጀምረዋል። ይኩኑአምላክም "የአባቶቹ መንግስት በእርስዎ ሀሎት የተመለሰልኝ እንደሆነ ለእርስዎም የአባትዎን የአዛርያስን ሊቀ ካህንነት እመልስልዎታለሁ። ከመንግስቴም ከሦስት እጅ አንዱን እጅ እሰጥዎታለሁ" ብሎ ቃል ገባላቸው።

ከዚህ በኂላ አቡነ ተክለሐይማኖት የተገባላቸውን ቃል ብቻ ሳይሆን ስልጣኑን ወደ ቀድሞው ሠለሞናዊ ዘር እንዲመለስ ይሹ ነበርና በየአውራጃው እየተዘዋወሩ ማስተማርና ማሣመናቸውን ቀጠሉ።

" ዛጉዬዎች ከሠለሞን ዘር ዙፋኑን አላግባብ ነው የወሰዱት። አሁንም ለይኩኑአምላክ በሠላም ሊመልሱ ይገባል" እያሉ መስበክ ጀመሩ። ከእለታት አንድ ቀንም ወደ ላስታ ሔደው ነአኩቶለአብን / የመጨረሻውን የዛጉዬ ንጉስ/ ተገናኝተው "የኢትዮጵያን መንግስት የወሰዳችሁት በማይገባ መልክ ነውና አሁንም ለሚገባው ለይኩኑአምላክ መልሱ" በማለት በግልፅ ነገሩት።

እርሱም መንፈሣዊ ሰው ስለነበር የአቡነ ተክለሐይማኖትን ቃል እንዳይተላለፍ ፈርቶ ምክራቸውን ሰምቶ "እሺ እለቃለሁ፤ ነገር ግን የኔ ዘመን ካለቀ በኂላ በውል ነው የምለቀው።" ብሎ ገለፀላቸው። / እዚህ ላይ ምናልባት " የኔ ዘመን ካለቀ" የሚለው የዛግዌ ነገስታት ከጥቂት ንጉሶች በቀር አርባ አርባ አመት እንደገዙ ነውና የሚታወቀው ምናልባት ሞት ካልወሰዳቸው በስተቀር የአንድ ንጉስ የግዛት ዘመን 40 አመት እንዲሆን የተስማሙ ይመስላል/ የሆነ ሆኖ ነአኩቶለአብ እሺታውን ገለፀ። ጀምስ ብሩስ የሚባለው እንግሊዛዊ ፀሃፊ ኢትዮጵያ መጥቶ ብዙ ፅሁፎችን ሰብስቦ ከሔደ በኂላ የኢትዮጵያን ታሪክ በፃፈበት መፅሃፉ የውሉን አይነትና ዝርዝር አስፍሮታል። እርሱን መሠረት አድርገው የፃፉ ፀሐፍትም በተመሣሣይ ውሉን በሚከተለው መልኩ አካትተውት ይገኛል።

1ኛ. የነአኩቶለአብ ዘመን እስኪያልቅ ድረስ ይኩኑአምላክ ንጉስ መባል እንዳይጀምርና ንጉስ መባሉ እንዲረጋ ፣ የነአኩቶለአብ ዘመን ሲያልቅ ይኩኑ አምላክ በሙሉ ኢትዮጵያ እንዲነግስ፣

2ኛ. ይኩኑ አምላክ መንግስቱን ከተቀበለ በኂላ ከዛጉዬ ዘር አንድ መስፍን እየተመረጠ በላስታ አልጋ /ዙፋን / እንዲሾም ፣ የላስታም ግዛት ከዛጉዬ ወገኖች እንዳይወጣ፣

3ኛ. ላስታን የሚገዛው መስፍን የዛጉዬ ዘር ለመሆኑ ምልክት ይሆነው ዘንድ ሁለት የብር ነጋሪት እንዲያስጭን ፣ የዘበኞቹ ጦር ባለ ብር ሽቦ ፣ የሠንደቅ አላማው መያዥ ጫፉ የብር እንዲሆን፣

4ኛ. የቀዳማዊ ምኒልክ ዘር የሆነው ንጉስ በወርቅ ዙፋን ሲቀመጥ የላስታው መስፍን በብር ወንበር እንዲቀመጥ፣

5ኛ. የላስታው መስፍን ከንጉሱ ጋር በተገናኘ ጊዜ ወንድም ከወንድሙ ጋር በተገናኘ ጊዜ እንደሚያደርገው እንዲሳሳሙ እንጂ፤ የላስታው መስፍን እንደሌሎች መሣፍንት መሬት እንዳይስም።

6ኛ. እንደ ሌሎች መሣፍንትና መኳንንት ግብር እንዳይገብር፣ መጥን ፣ አውጣ ተብሎም እንዳይታዘዝ የሚሉ የውል ስምምነቶች ሰፍረው ይገኛሉ።

አቡነተክለሃይማኖት ይህን ውል አዋውለው መንግስቱን ከላስታ ወደ ሸዋ ፣ ከዛጉዬ ወገን ወደ ሠለሞናዊው ዘር ፣ ከነአኩቶለአብ ወደ ይኩኑአምላክ እንዲዘዋወር አድርገዋል። እናም በዚህ በእርቁና በውሉ መሠረት ይኩኑአምላክ በመላው ኢትዮጵያ ሲነግስ ከነአኩቶለአብ በኂላ በውሉ መሠረት በላስታ አልጋ የተቀመጠው የአፄ ላሊበላ ልጅ ቀደም ሲል እንዳየነው ይትባረክ ነበር። ከእርሱ በኂላም በተመሣሣይ መልኩ ላስታን ብቻ በመግዛት ተወስነው መቀጠል የቻሉት ሁኔታውን ስላልተቀበሉት ሁሉም በየዘመናቸው ጦርነት እየቀሰቀሱ ተዋግተዋል። ነገር ግን ይኩኑአምላክና ተከታዮቹ ወደ ፊት ባለው ጊዜ ህዝቡና መኳንንቱ፣ የቤተክህነት አለቆች ስላበሩለትና ስላገዙት የሸዋዎቹ ሐይልና ስልጣን እየበረታ ፣ መንግስታቸውም እየደረጀ ሲሄድ፤ የላስታዎቹ ተዳክመው ሊቀሩ ቻሉ። ስለዚህ ባየነው መልኩ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ስልጣን በሽማግሌ አማካይነት በሰላማዊ መንገድ ከአንዱ ወደ አንዱ የተላለፈበት ሁኔታ ተፈጥሮ ነበር ማለት ነው።

ከዚህ ዘመን በኂላ ላለው ታሪክ ማለትም በሸዋ ነገስታት ዘመን የተፈፀሙ ታሪካዊ ክንውኖች ሁሉ በጦርነት የታጀቡ ሆነው ነው የምናገኛቸው። ይህም ሲባል ግጭቱ የውስጥ ግጭት ሆኖ አንዳንድ ጊዜ ከበስተጀርባ የሌሎች እገዛ እየታከለበት ተቀጣጥሎ ሲቀጥል ልናይ እንገደዳለን። ስለዚህ ወደ ሸዋ ነገስታት ታሪክ ከማለፋችን በፊት በደቡባዊው የኢትየጵያ ክፍል ይኖሩ ስለነበሩ ወገኖችና ስለ አካባቢው ግንዛቤ ለመያዝ አንድ አጭር ምዕራፍ እናስቀድምና ወደ ሸዋ ነገስታት ታሪክ እናልፋለን።

ምዕራፍ ፶፪

የደብቡና የደቡብ ምሥራቅ ማህበረሰቦች

በዚህ ምዕራፍ ስር ለምናየው አጭር ሃተታ ዋና መነሻችን የን/ር ላጵሶ ጌ.ድሌቦ ስራ ነው፡፡ የኢትዮጵያ የታሪክ መነሻ በሚለው ስራቸው የደቡብ ኢትዮጵያ አካባቢዎችና ጥንታዊ ማህበረሰቦች በሚል ንዑስ ርዕስ ስር የጥናት ውጤታቸውን አስፍረዋል፡፡ "የቅድመ ታሪክና የዘመነ ታሪክ መለያ ምልክትና ሚዛን የተፃፉና ከዘመን አቆጣጠር ጋር የተገናዘቡ የሰነድ መረጃዎች መገኘት ነው"፡፡ ይሉናል፡፡ ሲቀጥሉ "በዚህ ረገድ በጥንታዊት ግብፅ የተገኙ መረጃዎች በአፍሪካ ቀንድና በሰሜኑ ክፍል የኢትዮጵያን ጥንታዊ የፑንትና የሃበሻ ነባር ማህበረሰቦችን ማንነትና በሶስተኛው ሺ. ዓመተ ዓለም አጋማሽ እንዴት እንደነበሩ ማስተዋወቃቸው ይታወሣል፡፡ በተጨማሪም በጥንታዊ የግሪክ ፣ የሮማውያንና የዓረብ የሰነድ መረጃዎች መሠረት በግምት ከ3ሺ. /ቅ.ል.ክ/ እስከ 1400 ዓመተ ምህረት ድረስ ላለው የታሪክ ወቅት ስለ አፍሪካ ቀንድ ምስራቃዊ ጠረፍና በህንድ ውቅያኖስ ዳርቻ ስለሚገኙት የጠረፍ ቀበሌዎች የተመዘገበ ታሪክ እስካሁን አልተገኘም፡፡" በማለት የአካባቢው ማህበረሰቦች ከ800 ዓ.ም ጀምሮ እስከ 14ኛው ክፍለ ዘመን በመጠኑ መታወቅ መጀመራቸውን ይነግሩናል፡፡

የግሪክ ፣ የሮማውያንና የዓረብ ፀሃፊዎች ኢትዮጵያና አዛንያ / ዘንጅ / የተሠኙ ሁለት ሉዓላዊ መንግስታት በሰሜን ምስራቅ የአፍሪካ ክፍለ ሃገር መኖራቸውን አረጋግጠዋል፡፡ ፀሃፊዎቹ በአፍሪካ ቀንድ ምስራቃዊ ጠረፍ የነበሩትንና በማእከላዊ አስተዳደር ስር ያልተሠባሰቡትን አያሌ ቀደምት ማህበረሰቦችን በጥቅሉ "ትሮጀሌዳውያንና በርበራዊያን" በሚል ስያሜ ይጠሯቸው ነበር፡፡ እነዚህ የግሪክና የሮማ ፀሃፊዎች በአፍሪካ ቀንድ የተለያዩ ነባር ጎሣዎችንና ማህበረሰቦችን መሠረታዊ የጎሣ፣ የስም፣ የቋንቋ፣ የመልክና የዘር ገፅታዎችን በውል ለይተው አለመግለፃቸውም ይታወቃል፡፡

ከዚህ ይልቅ የመረጡት አጠቃላይ የህ/ቡን የአኗኗር ባህልን መግለፅና አካባቢውን መጠቆም ብቻ ነው፡፡ ይህም በሚመገቡት የምግብ አይነትና የአሠፋፈራቸውን ሁኔታ በመግለፅ የተወሰነ ሆኖ እናገኘዋለን፡፡ በኋለኛው ዘመን ግን ማለትም በመካከለኛው ዘመን የነበሩ የዓረብ ፀሃፊዎች ከአዛንያ / ዘንጅ/ በስተቀር በዚህ ክፍለ አህጉር ተበታትነው የሚገኙት ነገዶችና ጐሣዎች የኢትዮጵያ ማዕከላዊ መንግስት ገባሪዎች መሆናቸውን በስፋት ዕፈዋል፡፡

" የግብፅ ፈርኦኖች የግሪክና የሮማውያን እንዲሁም የመካከለኛው ዘመን የዓረብ ፀሃፊዎች የእውቀት አድማስ በሰሜኑ ኢትዮጵያና ጠረፍ አካባቢዎች ላይ ብቻ የተወሰነ በመሆኑ ያቀረቡት መረጃ ከአስራ አራተኛው ምዕተ ዓመት በኋላ ማህበረሰቦቹ ከማዕከላዊው የአፄ መንግስት ግዛት ጋር እስከ ተጠቃለሉበት ጊዜ ድረስ ስላለው ባህላቸውና የእድገት ደረጃቸው ለማወቅ አይረዳም" የሚሉት ን/ር ላጵሶ " በአንፃሩ በቅድመ ታሪክ ሳይንሣዊ

ጥናት በደቡቡ ኢትዮጵያ የሰውን ልጅ የመማሪያ ፣ የምርት ፣ የአስተሣሰብ ፣ የባህልና ፣ የአደረጃጀት ዕድገት የሚያስረዱ መረጃዎች ገኝተዋል፡፡ ብዙ ከድንጋይ የተሰሩ ጥንታዊ የዋሻ ውስጥ ስዕሎችና የመቃብር ላይ ሃውልቶች በደቡብ ምስራቅ ማለትም በአዋሽ ጨርጨር አካባቢ / በድሬዳዋ አጠገብ/ በአርኪዮሎጂ ምርምር ተገኝተዋል፡፡

ዘመኑም እስከ 3700 አመታት ይገመታል፡፡ ለምሣሌ በሃረርጌ በለገኦዳ ዋሻ ድንጋይ ላይ የተቀረፀውና 3500 እድሜ እንዳለው የሚገመተው ጥንታዊ የእንስሣትና የሰዎች ስዕል እንዲሁም በሲዳሞ በ "ሻቤ ዋሻ" ድንጋይ ላይ የተቀረፀውና 3000 ዓመት እድሜ እንዳለው የሚገመተው ተመሣሣይ የእንስሣት ስዕል በሰሜን ኢትዮጵያ እንደተገኙት ታሪካዊ ማስረጃዎች በዚህ አካባቢ ላለን ረጅም ባህልና ታሪክ እንዲሁም የጋራ እድገት ቋሚና ጉልህ ማስረጃዎች ናቸው፡፡

"በዚህ በ14ኛው ምዕተ ዓመት በኢትዮጵያ የአፄ ማእከላዊ መንግስት ግዛት ውስጥ ከመቀላቀላቸው አስቀድሞ የሀርላ፣ ሸዋ፣ ይፋት ፣ አርጎባ፣ ወርጅ ፣ አዳል ፣ ሀድያ፣ ሲዳሞ ፣ ደዋሮ ፣ ፈጠጋር ፣ አራብቢኒ ፣ ሻርካ ፣ ባሌ ፣ ደራ ፣ ወጅ ፣ ጉራጌ ፣ ዳሞት ፣ገንዝና አሞ ልዩ ልዩ ማህበረሰቦች እስከ 1000 ዓመተ ምህረት ድረስ የራሣቸውን አስተዳደራዊ ስርዓት ፈጥረው ይኖሩ እንደነበር ይገመታል፡፡ " በማለት ይገልፃሉ፡፡

በጥቅሉ የኢትዮጵያ የመንግስትነት ስልጣን ከአክሱም ወደ ላስታ ሲዛወር ወደ ደቡብና ወደ ደቡብ ምስራቅ መስፋፋታቸው ቀጥሎ፤ ከላስታ ወደ ሸዋ ሲዛወር ደግሞ የበለጠ ግዛት የማስፋቱን / የመጠቅለልና የማስገበር / ተግባሩን የሸዋ ነገስታታ አጠናክረው እንደቀጠሉበት እንረዳለን፡፡ የተጠቀሱትን የኢትዮጵያ ግዛቶች ይዘው ይኖሩ የነበሩት ዜጎችንና አጎራባች ክልሎችንም የሸዋ ነገስታታ በተለይ በንጉስ አምደ ፅዮን ጊዜ በአንድ አሃዳዊ መንግስት ስር አጠቃሎ ለመግዛት የተቻለበት ሁኔታ ተፈጥሯል፡፡

በሸዋ ነገስታት ጊዜ የኢትዮጵያ የግዛት ክልል ቀይ ባህር ፣የኤደን ባህረሰላጤ፣ ህንድ ወቅያኖስና ላይኛው የዓባይ ሸለቆ /ነጭ አባይ / እንደሚያዋስኑት የታወቀ ሲሆን፤ በውስጧ ያሉት የእስልምናና የክርስትና እንዲሁም የሌሎች ሃይማኖት ተከታይ ህዝቦች በማዕከላዊው መንግስት ስር ተጠቃለው የሚተዳደሩ፤ ነገር ግን በየጊዜው ላለመገበርና ራስ ገዝ ለመሆን የንጉሰ ነገስት መንግስቱን ሲወጉ የነበሩ መሆናቸውንም ነው ወደፊት የምናየው፡፡

ምዕራፍ ፵፫

የሸዋ ነገስታት

ተ.ቁ	የነገስታቱ ስምና ስመ መንግስት	በስልጣን ላይ የቆዩበት ጊዜ በዓመት	የገዙበት ዘመን ከ.ክ.ል በኋላ
1	ይኩኑ አምላክ /ተስፋ እየሱስ/	15	1253 — 1268
2	አግብዓ ፅዮን /ሠለሞን/	9	1268 — 1277
3	ፅንፈ አርዕድ	1	1277 — 1278
4	ህዝበ አሠግድ	1	1278 — 1279
5	ቅድመ አሠግድ	1	1279 — 1280
6	ጃን አሰግድ	1	1280 — 1281
7	ሰብዓ አሠግድ	1	1281 — 1282
8	ውድም አርዕድ	15	1282 — 1297
9	ዓምደ ፅዮን 1ኛ/ገብረመስቀል/	30	1297 — 1327
10	ሰይፈ አርዕድ/ንዋየ ክርስቶስ/	28	1327 — 1355
11	ውድም አስፈሬ/ንዋዬ ማርያም/	10	1355 — 1365
12	ዳዊት	30	1365 — 1395
13	ቴዎድሮስ 1ኛ	4	1395 — 1399
14	ይስሐቅ /ገ/ቀል/	15	1399 — 1414
15	እንድርያስ/እስክንድር/	6 ወር	1414 — 1414
16	ህዝበናኝ /ተክለማርያም/	4	1414 — 1418
17	በድልናኝ /ስርወኢየሱስ/	1	1418 — 1419
18	አምደእያሱ/ /ዳዊት/	7	1419 — 1426
19	ዘርዓ ያዕቆብ/ ቆስጠንጢኖስ/	34	1426 — 1460
20	በእደማርያም	10	1460 — 1470
21	እስክንድር	16	1470 — 1486
22	አምደፅዮን 2ኛ	1	1486 —1487
23	ናኦድ / አንበሣ በፅር/	13	1487 — 1500
24	ልብነ ድንግል / ወናግ ሠገድ/	32	1500 — 1532
25	ገላውዲዎስ /አፅናፍ ሠገድ /	19	1532 — 1551
26	ሚናስ / አድማስ ሠገድ/	4	1551 — 1555

ከይኩኑአምላክ እስከ ውድማርዕድ

ከ1253 — 1297

የመጀመሪያው የሸዋ ንጉሰ ነገስት አፄ ይኩኑ አምላክ ስልጣኑን በአቡነ ተክለሃይማኖት አማካኝነት ስላገኘ በተገባው ቃል መሠረት ውለታውን ሊፈጽም ችሏል። ይህም በጠቅላላው ቤተክህነት በዝርዝር በየአውራጃው ያሉትን ገዳማትና አብያተ ክርስቲያናት፣ መነኮሳትና ቀሳውስት ካህናቱን የሚያስተዳድሩበት በማለት አፄ ይኩኑአምላክ የመንግስቱን ሲሶ / ከሦስት አንድ እጅን/ በመሃላ ሰጣቸው።

እዚህ ላይ ስለ አቡነ ተክለሃይማኖት ታሪክ አጠር ባለ መልኩ ማካተት አስፈላጊ ይመስለኛል። ስለራሳቸው ታሪክ የሚገልጸውም ገድለ ተክለሃይማኖት የሚባለው ጽሁፍ ነው።

አቡነ ተክለሃይማኖት በቡልጋ አውራጃ ፀጋ ዘአብ ከተባሉት አባታቸው እና እግዚ አርአያ ከተባሉ እናታቸው የተወለዱ ናቸው። በዘመኑ ሐይማኖታዊ ትምህርት አድገው የዲቁና ማዕረግ ፣ ከዚያም የምንኩስና ማዕረግ ተቀብለው በሸዋ በዳሞትና በአካባቢው እየተዘዋወሩ ወንጌልን እየሰበኩ ኖረዋል።

በዚሁ በ12ኛው ክ/ዘመን አጋማሽ ዓመታትም በኢትዮጵያ የሸዋ ክርስቲያኖች ከአዳሎቹ ሙስሊሞች ጋር ተጣልተው ስለተዋጉና ስላጠቋቸው ይህን ጉዳይ የግብጽ ሱልጣን ሰምቶ ከግብፅ ወደ ኢትዮጵያ ጳጳስ እንዳይመጣ ከለከለ። ስለዚህ የጵጵስናው ቦታ ለዓመታት ባዶ በመሆኑ ቅስናም ዲቁናም የሚሰጥ በመጥፋቱ በኢትዮጵያ ቤ/ን ላይ ችግር ተፈጠረ። በዚህ ምክንያት ክርስትና ጨርሶ እንዳይጠፋ ተባለና ሊቃውንቱም ከየገዳማቱ እና አድባራቱ ተሰብስበው "ከግብፅ ጳጳስ የምናስመጣበት ጊዜ እስኪገኝ አንድ ኢትዮጵያዊ ጥሩ ስነምግባር ያለው እና በሃይማኖቱ የፀና፣ ቀና የሆነ ሰው እንምረጥ" ብለው ወሰኑ። በዚህ ጊዜ የአቡነ ተክለሃይማኖት ምግባርና እየዞሩ ማስተማራቸው በሁሉም ዘንድ ስለሚታወቅ መረጧቸው። ከዚህ በኋላ ከቀድሞ ክብራቸው ላይ የጵጵስና ስልጣን ሲጨምሩ መንፈሳዊ ስልጣናቸው በመላ ኢትዮጵያ ተዘረጋና ተወዳጅ መንፈሳዊ ሰው መሆን ቻሉ።

የኢትዮጵያን ዘውድና ዙፋንም ከዛግዌ ዘር ከነአኩቶለአብ ወደ ሰለሞን ዘር ወደ ይኩኑአምላክ እንዲዛወር ያደረጉት በዚሁ ጊዜ ነው። ይኩኑ ዓምላክን በጵጵስናቸው ቀብተው ያነገሷቸውም እራሳቸው ናቸው። ከዚያም በጵጵስና ዓመታትን አሳልፈው ይኩኑአምላክ ከሞተ በኋላ በአፄ ያግብዓ ዘመን በግብፅ ከሊፋ ፊታድ ጳጳስ ተሾሞ አባ ዮሐንስ የሚባሉት ወደ ኢትዮጵያ ስለመጡ አቡነ ተክለሃይማኖት የጵጵስና ስራቸውን ያለ

አንዳች ማንገራገር ለአዲሱ ጳጳስ አስረክበው እራሳቸው ወዳሰሩት ገዳም ወደ ደብረ አስቦ /በአሁኑ አጠራር ወደ ደብረሊባኖስ/ ሄደው ሲኖሩ በነሐሴ 24 ቀን 1269 ዓ.ም. አረፉና በዚያው በራሳቸው ገዳም ተቀበሩ። የኖሩትም 110 ዓመት ነው። በዘመናቸው የፈጸሟቸው በርካታ መንፈሳዊ ሥራዎች በመኖራቸውም የኢትዮጵያ ተዋህዶ ቤ/ን አንድ ዕለተ በዓል በመስጠት በ24 አስባቸው ስትወል፤ የቆስጠንጥንያ ቤ/ን ሳይቀር ከዓዲቆቿ ተርታ አስልፋ ታከብራቸዋለች። አብያተ ክርስቲያናት በብዙ ቦታዎች ታንጸው ጽላትም ተቀርጾላቸው ሲታሰቡ ሲኖሩ የቻሉትም እጅግ በርካታ መንፈሳዊ ሥራ በመስራታቸው መሆኑን በቀላሉ መገንዘብ ይቻላል። አቡነ ተክለሃይማኖት ከመንግስት ግዛት ከሦስተ እጅ አንዱ ለቤ/ን እንዲሆን የሚያደርገውን አሰራር ተክለው ከይኩኑአምላክ ጀምረው ባሉት ጊዜያቶች እንዲቀጥሉ አድርገዋል።

አፄ ይኩኑአምላክ የተደላደለ መንግስቱን በ1253 ዓ.ም. በመያዝ ኢትዮጵያን ለ15 ዓመታት አስተዳድሯል። ከሰለሞን ዘር የተረፈ ብቸኛው ሰው እንደነበረም ይታወቃል። በዚህ ምክንያት ተስፋ እየሱስ የነበረውን ስሙን ይኩኑአምላክ ያሉትም አምላክ ይሁንህ ለማለት ነው ይባላል።

የኢትዮጵያ መንግስት መቀመጫ ከላስታ ወደ ሸዋ ሲዛወርም ይኩኑአምላክ የመንግስቱን መቀመጫ ያደረገው በተጉለት አውራጃ /በአንኮበር/ ነው።

ወደ አባቶች ወደ ጥንታዊቷ ከተማ ወደ አክሱም ሳይመለስ የቀረበት ምክንያትም በሁለት ተከፍሎ የሚታይ ሲሆን፤ በሰሜን ኢትዮጵያ ዙፋኑ ወደ ሸዋ መዞሩ ቅር ያላቸው የአገው ወገኖች ወይም ዙፋን ለመውሰድ የሚመኙና የሚፈልጉ ፈላሾችን በመፍራት፤ በሌላ በኩልም ንጉስ ይኩኑአምላክ እኔንም አባቶቼንም በስደትና በመከራችን ጊዜ በደስታ ተቀብሎ ያስተናገደንን ፤ አሁንም የአባቶቻችን ዙፋን ለማግኘት ያበቃንን የሸዋን አገር ለቅቄ አልሄድም ብሎ እንደሆነ ይገመታል። አንኮበርን የቆረቆረው ይህ ንጉስ ከአዳሎች ጋር በመዋጋቱና ከግብጽ ሱልጣኖች ጋር በመቀያየሙ ሳቢያ ፊቱን ወደ እየሩሳሌም ለማዞር ተገዶ ነበር። ከኢየሩሳሌም ጳጳስ ጋርም የደብዳቤ ልውውጥ አድርጓል። ሆኖም ጉዳዩን ዳር ሳያደርሰው በ1268 ዓ.ም. ስላረፈ ልጁ አግብአፅዮን ተተክቷል። እንግዲህ የመጀመሪያው የሸዋ ንጉስ ይኩኑአምላክ መሆኑን ካየን ከእሱ በኋላ ከተተካው ከንጉስ አግብዓጽዮን እስከ አምደፅዮን ያሉትን በዚሁ ምዕራፍ አጠቃለናቸው ማለፍ ግድ ይለናል። ምክንያቱም ተከታታይ 5 ነገስታቶች አንድ አንድ ዓመት የገዙና ሰፊ ታሪክ የሌላቸው በመሆኑ ነው።

አፄ አግብአጽዮን /ስመ መንግስቱ ሰለሞን/ የአፄ ይኩኑአምላክ ልጅ ነው። አባቱ ይኩኑ ዓምላክ ከአዳል ሙስሊሞች ጋር በመዋጋቱ ከግብፅ ባለስልጣናት ጋር የነበረውን ጥሩ ያልሆነ ግንኙነት አድሶ ሙስሊሞችን በጥሩ አመለካከት ያያቸው ጀመር።

በዚህ አቋሙ በአባቱ ጊዜ የተከለከለውን ጳጳስ ሊልኩለት ችለዋል። በዘመኑ ከእርስ በርስ ግጭት ነፃ የሆነ 9 ዓመታትን ገዝቶ ከመሞቱ በፊት በተናዘዘው መሠረት 5ቱን ልጆቹን አንድ አንድ ዓመት ብቻ እንዲነግሱ አድርጓል።

በዚህ መሠረት ጽንፈ አርእድ አንድ ዓመት፣ ህዝበ አሰግድ 1 ዓመት፣ ቅድመ አሰግድ 1 ዓመት ፣ ጃን አሰግድ 1 ዓመት፣ ሰበዓአሰግድ 1 ዓመት ኢትዮጵያን አስተዳድረዋል።

ከዚያም የይኩኑአምላክ ሌላ ልጅ የአግብዓጽዮን ወንድም አጎታቸው ውድማ አርዕድ ነግሶ ኢትዮጵያን ለ15 ዓመታት ሊያስተዳድር ችሏል።

ምዕራፍ ፵፩

የአፄ አምደፅዮን ዘመነ መንግስት

ከ1297 — 1327 ዓ.ም

አፄ አምደፅዮን የአፄ ውድማርዕድ ልጅ / የይኩኑአምላክ የልጅ ልጅ / ሲሆን፤ ኢትዮጵያን ለ30 ዓመታት ያስተዳደረ ንጉስ ነገስት ነው። ስመ መንግስቱ ገ/መስቀል ይባላል።

ይህ ንጉስነገስት የጠፋውንና የተበታተነውን የኢትዮጵያን ታሪክ እንደገና በማደራጀት ለትውልድ እንዲተላለፍ የተቻለውን ያህል የጣረ ንጉስ ነው። በዚህና በድል አድራጊነቱ ስመ ጥር የሸዋ ንጉስ ሆኗል። የመጀመሪያ ስራው ያደረገውም ይህንኑ ታሪካዊ መረጃዎችን መሰብሰብ ፣ በአረብ ፀሐፊዎች እና በሌሎች የውጭ አገር ሰዎች የተፃፋትን ሁሉ እያስተረጐመ ፣ የተገኙትን እያደሰ ፣ ሙሉ በሙሉ የጠፉትን እያጠያየቀ ከሞላ ጐደል የኢትዮጵያ ታሪክ እንዲጻፍ አድርጓል።

እንደበርካቶች የታሪክ ፀሐፍት ስምምነትም የዚች አገር ታሪክ ተሸራርፎም ቢሆን መገኘቱ እና ለትውልድ መቅረት መቻሉ በአፄ አምደ ፅዮንና በአፄ ዘርዓያዕቆብ ብርታት ነው።

አፄ አምደ ጽዮን በዘመኑ ረጅም የተባለውን ጦርነትም አካሂዷል።

ከይኩኑአምላክ ጀምሮ አንገዛም እያሉ እየሸፈቱ ይዋጉ የነበሩት የይፋት ወላስሞች ሲሆኑ፤ እነሱም ምንጫቸው እና አቋማቸው እንዲህ ይገለፃል።

የሚኖሩበት ቦታ ይፋት ፣ ሃድያ ፣ ደዋሮ ፣ አዳል . . . የሚባለው ነው። እነዚህ ህዝቦች በዛግዌ ዘመነ መንግስት ጊዜ የሚኖሩበት ቦታ ከላስታ ይርቅ ስለነበር የዛግዌ ነገስታቶች አንዳንድ ጊዜ ጦር እየላኩ ያስገብሯቸው ነበር። እንዲሁም ተዋግተው እየመለሱ ሳይገብሩ በየራሳቸው ባላባት እየተመሩ ነበር የሚኖሩት።

አሁን ደግሞ የኢትዮጵያ ነገስታት መናገሻ ከተማ ሸዋ ስለሆነና ለነዚህ አገሮች ቅርብ ስለሆነ የይፋት የደዋሮ የአዳል ህዝቦችን በቅርብ ሆኖ ማስገበር ግድ ሆነ። እነሱም በእምቢታቸው ገፉበት። እራስ ገዝ መሆን እንደሚፈልጉም ገለጹ። ሆኖም የኢትዮጵያ ግዛት በአንድ ማዕከላዊ መንግስት ስር መጠቃለል አለበት የሚሉት ነገስታት አቋማቸውን ሊቀበሏቸው አልቻሉም።

እነዚህ ኢትዮጵያዊያን የአዳል ፣ የይፋት ፣ የደዋሮ እንዲሁም የባሌ እና የሐድያ ነገዶች ከጥንት ጀምሮ የራሳቸውን ልዩ ልዩ አምልኮና ባህል ይዘው ይኖሩ የነበሩና የአክሱምና የዛግዌ ነገስታቶች በሩቅ ስለሚገኙ አንድ አንድ ግዜ ምቹ ጊዜ ሲገኝ ብቻ የማዕከላዊው መንግስት እያስገበራቸው ኖረው፤ የአረቦቹ ሃይል በምስራቅ በኩል በየመን እና በሳውዲ አረቢያ፤ በሰሜን በኩል በግብፅና በመካከለኛው ምስራቅ በገነነበት ጊዜ ከአረቦች የመጣ

የሙስሊም መምህር መሪ ባላባቶቻቸውን እያስተማረ ወደ እስልምና የመለሳቸው እንደሆኑ እና ከፊሎቹም ከአረብ ገዥዎች ጋር ሳይጣጣሙ ቀርተው የመጡ እንደሆኑ ነው የሚታወቀው።

ስለዚህ ሃይማኖቱን ተቀብለዋልና ከአረቦቹ በሚያገኙት እርዳታ እየታገዙና በራሳቸው ባላባት እየተመሩ ሊያስገብራቸው የሚመጣውን የንጉሱን ጦር እየመለሱ ቆይተዋል። ባላባታቸውም ወላስማ የሚል መጠሪያ አለው። ባጠቃላይ ግን በጥንቱ አጠራር የይፋት፣ የደዋሮ፣ የባሌ፣ የፈጠጋር፣ የደንከል፣ የአዳል ባላባትና ነገዶች በመባል ነው የሚታወቁት። ወላስማ በሚለው የነገዱ ባላባት መጠሪያ መነሻነትም የይፋት ነዋሪዎች ወላስሞች እየተባሉ ይጠሩ ነበር። ከነዚህ ውስጥም የይፋቱ የወላስማ ነገድ፤ በአፄ አምደ ፅዮን ዘመን እጅግ የበረታ ሆኖ ነበር። እነዚህ የኢትዮጵያ አውራጃ ነገዶች በደቡብና በምስራቅ ከሚገኘው ከኢትዮጵያ ህዝብ ጋር ልዩነት የላቸውም። ስለዚህ ጦርነቱ የርስ በርስ ጦርነት ነው። ሲጀመርም የ"ገብር" "አልገብርም" ግጭት እንጂ ሐይማኖታዊ ይዘት አልነበረውም። ነገር ግን የሌሎቹ የአረብ አገራት ተወላጆች ቀስ በቀስ እየመጡ በሃይማኖት ሽፋን የበላይ መሪና አማካሪ እየሆኑ እርዳታም እየሰጡ አንድ ህዝቦችን ማዋጋት ጀመሩ።

የይፋት ባላባት ሌሎችን ባላባቶች በስሩ አድርጎ በግዛቱ በይፋት እንደ ንጉስ እየተቆጠረ ይገዛ ጀመር። የይፋት ወላስማ የሚባለው በኋላ ላይ ወደ ሐረርጌ ከመዛሩ በፊት በዚያው በይፋት የነበረ ሲሆን፤ የመጀመሪያው ባላባት ዑመር ወላስማ አራት ልጆች ነበሩት። እነሱም ባዚዩ ሐቅ አድዲን ፣ ሁሴን ፣ ናስር -እና አድዲን ደራደር የሚባሉት ናቸው። ከነዚህ ውስጥ ባዚዩ፡- መንሱርንና ገማል አድዲንን ሲወልድ ፣ መንሱር ዳልሁይን ፣ ዳልሁይን ሰብረዲንን ይወልዳል። እነዚህ ሁሉ የወላስማ ባላባትነትን እየያዙ የየራሳቸውን ጦር እያደራጁ ለረጅም ምዕተ ዓመት ከሸዋ ነገስታት ጋር የተዋጉ ናቸው። አንዱ ሲሞት አንዱ እየተተካ የመሪነቱን ስልጣን እየያዘ የቀጠለ ሲሆን፤ መሪዎቹና ሹማምንቱ ከኢትዮጵያ ወደ ዓረብ ሐገራት ወደ መካ መዲና እየሄዱ ከሐይማኖት ወንድሞቻቸው ጋር እየተመካከሩ እርዳታም እያገኙ ነው ሲታገሉ የኖሩት። በይፋት የሚኖሩት በወላስማ የሚመሩት ሙስሊሞች ከአፄ አምደፅዮን በፊት እንዲህም የገነኑ አልነበሩም። ዑመር ወላስማ መሪያቸው ከሆነ በኋላ ግን ጠንካራ መደራጀት ያደረጉበት ወቅት ሆኗል። የይፋቱ ወላስማ የዑመር ተከታይ ሃቅ አድዲን የተባለው ልጅ ነው አሁን ከንጉሱ ጋር የተፋጠጠው። አፄ አምደ ፅዮን ደግሞ ከነዚህ ህዝቦች ጋር ልክ እንደ አባቱ እንደ አፄ አግብዓፅዮን ተስማምቶ ሊተዋቸው አልቻለም። በተለይም አፄ ይኩኑአምላክ ይፋቶችንና አዳሎችን ለማስገበር ሲል ሃይል ተጠቅሞ ስለነበር ከዓረብ ገዥዎች ጋር ፀብ ተፈጥሮ የነበረ ሲሆን፤ ቀጥሎ ደግሞ ስምምነት ነበርና አሁን በአምደ ፅዮን ጊዜ ደግሞ መልሶ ግጭቱ በማገርሸቱ እነዚህ ህዝቦች የበለጠ እርዳታ ከአረቦቹ ሊያገኙ የቻሉበት

አጋጣሚ ተፈጠረ፡፡ አፄ አምደፅዮን የአረቦቹን እርዳታ በተመለከተ በተደጋጋሚ ደብዳቤ የፃፈ ሲሆን፤ ከነዚህ ውስጥም አንዱ እንዲህ የሚል ነው፡ "ሽፍቶቹን መርዳት ካላቆማችሁ እና በግብፅ የሚኖሩትን ክርስቲያኖች ከመጫን ካልተቆጠባችሁ የአባይን ውሃ አስገድቤ ወደ ግብፅ እንዳይወርድ አደርገዋለሁ" የሚለው ይገኝበታል፡፡ ሆኖም ለውጥ አልነበረም፡፡ ይልቁንም ግጭቱ እየተባባሰ ሄዶ ከአምደ ፅዮን ተልከው ወደ እየሩሳሌም የሚጓዙትን መልዕክተኞችም እየያዙ ያጉላሏቸው ጀመር፡፡

ከአፄ አምደፅዮን ጋር የተደረገው የመጀመሪያው ጦርነት መነሻም በዚሁ በመልዕክተኛ እገታ የተነሳ ሲሆን ታሪኩ እንዲህ ይገለፃል፡፡

የአፄ አምደፅዮን ዋና መልዕክተኛ ከኢትዮጵያ በዘይላ በኩል አድርጎ ለማለፍ ሲሞክር የአዳሉ ባላባት ይዞ አስሮ ካቆየው በኋላ ለይፋቱ ባላባት ለሐቅ አድዲን አሳልፎ ላከለት፡፡

ሃቅ አድዲንም መልክተኛውን ተቀብሎ ሲያንገላታው ከቆየ በኋላ እንዲገደል አደረገ፡፡ ይህን ጉዳይ ሲሰማ አምደፅዮን እጅግ ስለተናደደ በየአገሩ ያለውን ዋናውን ጦር ሳይሰበስብ ለጊዜው አጠገቡ ያለውን ጦር ብቻ ይዞ በ1300 ዓ.ም. ላይ ከተጉለት ተነስቶ ወደ ይፋት ተጓዘ፡፡

አምደፅዮን የመጀመሪያውን ጦርነት በይፋት ሲያደርግ ሰራዊቱ ያገኙትን የይፋት ተዋጊ ጦር እየተዋጉ መንደራቸውን እያቃጠሉ ዘረፋም ፈጸሙባቸው፡፡ በዚህ ድንገተኛ ጦርነትም የይፋትና የአዳል ጦር በአንድነት ሆኖ በዋናው ባላባት በሃቅ አድዲን እና በተከታይ ወንድሙ በደራደር እየተመሩ ከንጉሱ ጦር ጋር ውጊያ ገጠሙ፡፡

ንጉስ አምደፅዮን ፈረሱ ላይ ሆኖ ሲዋጋ ደራደር የተባለውን የሐቅ አድዲን ወንድም ጦር ወርውሮ ስለወጋው፤ ዋና መሪያቸው ተወግቶ ያዩት ተከታዮቹ ሽሽት ጀመሩ፡፡ ብዙዎቹን እየተከተሉ ሲወጓቸው፣ የቀሩት እየሸሹ ሲያመልጡ፣ ገሚሱ እጁን ሲሰጥ ፣ ዋናው አዝማችና መሪያቸው የሆነው ባላባት ሐቅ አድዲን ተማርኮ ንጉሱ ዘንድ ቀረበ፡፡ ከዚህ በኋላ ግድያውና ዘረፋው ቆሞ ሃቅ አድዲንም ታሰረ፡፡ አምደ ፅዮንም በሐቅ አድዲን ምትክ ለይፋትና ለፈጠጋር ግዛት ሰበንአድ የሚባለውን ሾመላቸው፡፡ ሰበንአድ ማለት ወገኖቹ አንገብርም ብለው በሚዋጉበት ጊዜ ለንጉሱ ታማኝ ሆኖ የቆየ እና የሐቅ አድዲን የወንድሙ ልጅ የነበረ ነው፡፡ የይፋት እና የፈጠጋር ህዝብም የተሾመው ገዥ ከዚያው ከዑመር ወላስማ ስለወረደ ተቃውሞ ሳያሰሙ ተስማሙ፡፡

አምደፅዮን ይህን መሰሉን ዘዴ ተጠቅሞ አልገብርም ያለውን አገር በጦር አሳምኖ ሹሙቱን አደላድሎ ከጨረሰ በኋላ በደስታ ወደ ዋና ከተማው ወደ ተጉለት ተመለሰ፡፡ ይህን የመጀመሪያውን የአፄ አምደፅዮን የጦርነት ታሪክ እነማርኮ ፖሎ ፣ አልማቅሪዝ ፣ ጀምስ ብሩስ ፣ ሬኔ ባሴት ፣ ሞሪዮ ኩልቦና ሌሎች የአገር ውስጥ ፀሐፍት እነተክለፃዲቅ መኩሪያ ፣ አለቃ ታዬ

እንዲሁም በግእዝና በአረብ በተፃፈ የኢትዮጵያ ታሪኮች ውስጥ በስፋት ተዘርዝሮ የሚገኝ ነው፡፡

እናም ሐቅ አድዲን በእስር ቤት እንዳለ ሞተ፡፡ ይህ ጦርነት ፍፃሜ እንዳገኘ ቆይቶ ደግሞ "በይፋት ወላስሞች ላይ ነግሻለሁ" በማለት ቀደም ሲል ከጠቀስናቸው የዑመር ወላስማ አንዱ የሆነው ሰብረዲን ተነሳ፡፡

የሰብረዲን አነሳስም እንዲሁ ነፃ ለመሆን እና ላለመገበር ሳይሆን፤ ከዚያ ባለፈ አፄ አምደፅዮንን ጥሎ በመላ ኢትዮጵያ ውስጥ ለመንገስ ሆነ፡፡ ከእርሱ ጋርም የደዋሮው የአዳሉ ፣ የሐድያው ባላባቶች ያበሩለት ሲሆን፤ በተጨማሪም የደራ ፣ የሞራ፣የሻርቃላ፣ የእስቲ ፣ የበስላ ፣ የሐገራ ፣ የፈድሌ ባላባቶች ሁሉ አብረውት ሆነው ነበር፡፡ የነዚህ ሁሉ ግዛቶች መጠሪያ ስም የብዙዎች በዚህ ዘመን የተለወጠ ሲሆን፤ ጥቂት አውራጃዎች ብቻ በቀድሞ መጠሪያቸው የሚጠሩ ናቸው፡፡ ነገር ግን በአሁኗ ኢትዮጵያ ግዛት ስር የሚገኙና ከሸዋ በስተምስራቅና በስተደቡብ የሚገኙ አውራጃዎች ናቸው፡፡ አንዳንዶቹ በዛሬው አጠራር በደንከል ፣ በአውሳ ፣ በአዳል /አፋር/ ፣ በዑጋዴን ፣በባሌ ፣ በአሩሲ፣ በሲዳሞና በቦረና አካባቢዎች የሚገኙ ነገዶች ናቸው፡፡

ሰብረዲን በደንብ ተደራጅቶ ይባስ ብሎ በአካባቢው በሚገኙ አገሮች መሳፍንት እና መኳንንት እየደለደለ ሹም ሽር ያደርግ ጀመር፡፡ በተጨማሪም ሰብረዲን ኢትዮጵያን በሙሉ ይገዬ መስጊዶችን እተክላለሁ ፣ ህዝቡን ወደ እስልምና እመልሳለሁ ፣ ከዚያም በቅዱስ ቁርዓን ሕግ ሕዝቡን አስተዳድራለሁ በማለት አወጀ፡፡

አፄ አመደፅዮንም የዚህን አዋጅ ወሬ ሲሰማ በንዴት እንዲህ ብሎ ላከበት "ይህ የምሰማው ነገር እውነት ነውን? ከዚህ ቀደም ሐቅአድዲን አንድ መልዕክተኞችንን ስለገደለ ያደረኩትን አይተሃል፡፡ ዘርህን ደራደርንም መግደሌን ታውቃለህ፤ አሁንም አንተ የኔን ወገን አንድ ብትገድል እኔ ያንተን ወገን 10 እገድላለሁ ፣መቶ ብትገድል ሺህ እገላለሁ" ብሎ ላከበት፡፡

ሰብረዲን ይህን ሲሰማ እንዲህ የሚል ምላሽ ላከ "አንተ ዘንድ መጥቼ በፊትህ አልቆምም፤ አንተ እኔ ዘንድ ብትመጣ ግን አልፈራህም፡፡ በጦር በጎራዴ በቀስት በሰይፍ የሚዋጋ ካንተ የበለጠ ሰራዊት አለኝ፤ ስለዚህ መንገዱ ክፍት ነውና ናና ጦርነት እንግጠም፤ አንተ ያልመጣህ እንደሆነ ግን እኔ እመጣለሁ"፡፡

ሰብረዲን ይህን ምላሽ ከላከ በኋላ የጦር ሰራዊቱን እና ሹማምንቱን እያደላደለ ዝግጅት ያደርግ ጀመር፡፡ ከዚያም ሰራዊቱን በሦስት ከፍሎ ሁለቱን ወደ ሌላ አቅጣጫ እንዲሄዱና እንዲዋጉ ላከ፡፡ እራሱ ግን ወደ ንጉሱ አምደፅዮን ወደ ሸዋ /ተጉለት / አመራ፡፡

አምደፅዮንም በ መሳሳይ ለጦርነቱ መዘጋጀት ጀመረ፡፡ ጦር ሰራዊቱን እንዲዘጋጁ ካዘዛቸው በኋላ ከቤተ መንግስቱ ግምጃ ቤት ወርቆችንና ብሮችን

እያወጣ ከተራ ወታደር እስከ ታላላቅ የጦር አዝማቾች ድረስ በሽልማትና በስጦታ አስደስታቸው።

የካቲት 24 ቀን 1315 ዓ.ም. ጥቂቶቹን ሰራዊት ወደ ሰብረዲን ልኮ ዋናውን ጦር ወደ ኋላ በማስቀረት ቆይተው እንዲከተሉ አድርጎ ላካቸው። ቀድሞ የተላከው ጦር የሰብረዲንን ጦር አሸንፎ ጠበቀው፤ ዘግይቶ የሄደው ዋናው ጦር ሲደርስም የሸሸት የሰብረዲን ሰራዊቶች በድጋሚ ተደራጅተው ድጋሚ ውጊያው ቀጠለ። ምሽት ላይ የንጉሱ ጦር አሸንፎ ሰብረዲንን ሲማርክ ሲልም ሸሽቶ አመለጣቸው። የንጉሱ ጦርም ከተማውን አፈራርሰው የቤተ መንግስቱን ግምጃ ቤት በመበርበር በርካታ የከበሩ ጌጣ ጌጦችን ዘርፈው ወደ ንጉሣቸው ወደ አምደፅዮን መልዕክት ላኩ "ንጉስ ሆይ ደስ ይበልህ በመንግስትህና በሰራዊትህ ላይ የተነሳውን ጠላትህን አሸነፍነው፤ ከሸሸው በቀር ሁሉንም ፈጀነው፤ እቁባቱንና ሴቱን ምንም ሳናስተርፍ ማረክናቸው ፤ በቤቱ / በቤተ መንግስቱ / የተገኘውን የከበረ ድንጋይ ፣ እንቁ ፣ አልማዝ ፣ ወርቅና ብር የጦር መሣሪያ እና ልብስ ሌላም መቁጠር የማይቻል ነገር ሁሉ ዘርፈናል። ሰብረዲን ግን አምልጦን ሸሸ" የሚል መልዕክት የደረሰው አምደፅዮን ተከታዮቹን ይዞ በመጀመሪያ ሰብረዲን በሦስት ክፍሎ ሁለቱን በሌላ አቅጣጫ ልኳቸው ስለነበር እነዚህን ሰራዊቶች ደምስሶ፣ ወደ አሸነፉት ሰራዊቶቹ ሄዶ ተገናኝቶ ድሉን በሚተርኩለት ጊዜ ሸሽቶ ከሄደው ከሰብረዲን መልዕክት ተላከ "በጌታዩ በንጉሱ ላይ በደልኩ ፣ ክፉ ሰራሁ ፣አሁን ግን በሌላ በባዕድ እጅ ከምወድቅ በንጉሱ እጅ ብወድቅ ይሻለኛልና የፈቀደውን ያድርግብኝ ስለዚህ መምጣቴ ነው . . ." የሚል መልዕክት ላከ። አምደፅዮን መልዕክቱ ሲደርሰውም "ብትመጣም ብትቀርም አያሳዝነንም የትም አገር ብትሄድ እከተልሃለሁ አንተን ሳልይዝ ወደ አገሬ አልመለስም" ብሎ አስላከበት። ሰብረዲንም መጥቶ ንጉሱ ፊት ቀረበ። የአምደፅዮን የወቀሳ ቃል እንዲህ የሚል ነበር። "ለምንድን ነው እንዲህ ያለ ሥራ መስራትህ? ለእኔ የሚገባውን ግብር እና ገፀበረከት ለሌሎች ባዕድ ወገኖች አደልከው ፣ የኔንም የራሴን ገንዘብ ለድሆች የሰጠሁትን ብርና ወርቅ ቀማህ ፣ ከእኔ ጋር/ ከመንግስቴ ጋር/ የማነግዱትን አሰርክ። ከሁሉ የበለጠ ደግሞ ዙፋኔን ተመኘህ።" ብሎ ሲጠይቀው "የፈለከውን አድርግብኝ" የሚል ምላሽ ሰብረዲን ሲሰጥ፤ ከብዙ ሰራዊቶች ዘንድ የ "ግደለው" ድምፅ ቢሰማም አምደፅዮን እንዲታሰር አዘዘና ታሰረ። ከእርሱ ጋርም በመጀመሪያው ጦርነት በንጉሱ ታማኝ ተብለው የተሾሙት ከሰብረዲን ጋር ተባብረው ነበርና አብረው እንዲታሰሩ ተደረገ።

የሰብረዲን ግዛት የነበረው ሁሉ ለራሱ ለሰብረዲን ወንድ ለገማልአዲን ተሰጠው። አምደፅዮን ይህን ድል እንዳገኘም ሆነ ከማግኘቱ በፊት ብጥብጡ ያመቻቸው በሰሜን እና በወገራ፣ በፀለምት ያሉ ፈላሾች ተነስተው በመሸፈታቸው አምደፅዮን በዘመኑ የነበረውን ታዋቂ የጦር አበጋዙን ፀጋ ክርስቶስን ልኮ ሊያሸንፋቸው ችሏል።

የይፋትና የደዋሮ አመጽ ረግቦ ባላባቶቹ ከታሰሩ በኋላ አሁንም ንጉሱ እረፍት አላገኘም። ይልቁንም አምደፅዮን በዘመኑ ፈታኝ ሆኖበት ያለፈው የአዳል ጦርነት ተጀመረ እንጂ።

የአዳሎች ጦርነት አስቸጋሪ የሆነውና ከይፋትና ከደዋሮው የበለጠውም፤ ይፋትና ደዋሮ ለሸዋ ቅርብ ስለነበሩና የህዝቡ ፀባይም ሆነ የከተማው መውጫ መግቢያ በደንብ ይታወቅ ስለነበር ብዙ አለማስቸገሩ ሲሆን ፤ አዳልና ሞራ የሚባሉት አገሮች ግን ከደዋሮ እና ከፈጠጋር ጀምሮ እስከ ህንድ ውቅያኖስ ድረስ የሚደርሰው ሰፊው ግዛትና የአዳል ፣ የአውሳ ፣ የዑጋዴን ፣ የሱማሌ አገር ስለሆነ በህዝቡ ብዛት በአገሩ ስፋትና በርሐማነት ሳቢያ የዚህን አካባቢ ጦርነት አክብዶታል።

የአዳል እና የሞራ ህዝቦች የሚባሉት ከላይ በተጠቀሱት አገሮች የሚኖሩት ኢትዮጵያዊያን አንድነት በመመስረት የክርስቲያኑን ንጉስ አገሩ ድረስ ሄደን ካልወጋነው እዚህ መምጣቱ አይቀርም በሚል መነሻ በመዝመትና ወደ ይፋት በመምጣት የንጉሱ ወታደሮች በተኙበት ደርሰው ጥቃት አደረሱ። ብዙ የቀንድ ከብቶችንም ማርከው አሸሹ። በሁለተኛው እና በሦስተኛው ቀንም ዋናው የንጉሱ ጦር ወዳለበት በማምራት ተመሳሳይ ጥቃት ፈጽመው ድንኳናቸውን አፈራርሰው ብዙ ሃብት ከዘረፉና ከሸሹ በኋላ የንጉሱ ወታደሮች ተከታትለው የተዘረፉትን ንብረቶች ለማስመለስ ቻሉ።

በዚያ ግዛት በሰብረዲን ምትክ የተሾመው ገማል ዲንም "አገሩ ሁሉ ፈራርሶብኛልና በድጋሚ እገነባዋለሁ፤ አንተ ግን ወደ አገርህ ተመለስ" ሲለው አምደፅዮን ደግሞ "አዳሎችን ድል ሳላደርግ መመለስ ክብሬ አይፈቅድልኝም" በማለት ሰኔ 6 ቀን 1315 ዓ.ም. አዳሎችን ለመውጋት ዘመተ። የሰባት አገር ባላባቶችም ተሰብስበው ጠበቁት። የአዳል ፣ የሞራ ፣ የጢቆ ፣ የጳጉማ ፣ የበከላ ፣ የወርገር ፣ የገበላ ባላባቶች ናቸው። ንጉሱ ከነሰራዊቱ እረፍት ባደረገበት ቦታ በሌሊት ሲመጡ ትርምሱ በዛ። የሰባቱ አገሮች ጦር ከመብዛቱ የተነሳ የንጉሱ ሰራዊቶች ፍርሃት አደረባቸው። በሌሊት የተጀመረው ውጊያ በጨረቃ ብርሃን የታገዘ ነበርና የትኛው ጦር የማን እንደሆነ በማይለይበት ሁኔታ በተደረገው በዚህ ውጊያ በርካታ ህዝቦች ከሁለቱም ወገን አለቁ።

አምደፅዮንም ሙሉ የጦር ልብሱ በጉራዴ ተገፎ የወለቀበት ውጊያ የነበረ ሲሆን፤ ለጥቂት በመትረፉ ወደ ሸንፊት ተጠግተው የነበሩት ወታደሮቹ ሁሉ የንጉሳቸውን ወድቆ መነሳት ሲያዩ ብርታት አግኝተው በደስታ ተዋግተው ከሸንፊት ዳኑ። የተቃራኒው ወገን ሰራዊትም ሸሸ። ንጉሱ ተከታትለው እንዲወጓቸው ጥቂት ወታደሮች ልኮ ነበርና የተላኩት የሸሹትን ወታደሮች እና መሣሪያዎቻቸውን ማርከው ተመለሱ። አምደፅዮን በደስታ እየዘለለ ሁሉንም ሰራዊቶች አሰልፎ እጅግ የረዘመና ረጅም ሰዓት የፈጀ ንግግር አደረገ።

ከዚህ በኋላ በተጠቀሰው ዓ.ም በሐምሌ 1 ቀን ከሰራዊቱ ጋር ተነስቶ በመንገዝ ሞራ የተባለ አገር ደርሶ ሰፈረ። አሁንም በሌሊት ሊያጠቁት መጡ።

ሰራዊቶቹም ጥሩንባ እየነፉ እየተጯጯሁ ወደ ንጉሱ በመሄድ "አድነን መጡብን" የሚል ልመናቸውን ሲያሰሙ አምደፅዮን ከድንኳኑ ወጥቶ "አትፍሩ ፀንታችሁ ተዋጉ ብዬ ከዚህ ቀደም ነገርኳችሁ፤ አሁንም እነዚህን አመፀኞች በጽናት ተዋጓቸው። ንጉስ ሰራዊቱን እየጠራ ወደ ጦርነቱ ሂዱ ይላል እንጂ እኔን ወደ ጦርነት ትጠሩኝ ጀመር? ያለኔ መዋጋት አይቻላችሁምን?" ብሎ ተቆጣቸው እና ወደ ጦርነቱ እየመራቸው ከፊት ተሰለፈ። አሁንም ድል ቀንቶት አባረራቸው። ጥቂት ቀናቶች አለፉ፤ ንጉሱም ታመመ "እንግዲህ በንጉሱ እና በሰራዊቱ ላይ የደረሰውን ጦርነት ልነግራችሁ ነውና ስሙ" እኔ አይደለሁም የዘመኑ የዓምደ ፅዮን ዜና መዋዕል ፀሐፊ ነው የሚነግራችሁ ስለዚህ ስሙት።

"ከግንቦት ወር እስከ ሐምሌ ወር ሌሊትም ቀንም እረፍት አልነበረም። ከወገቡም ትጥቁን የፈታ የለም። ንጉሱ አምደፅዮን እንደሌሎቹ ነገስታት ሰራዊቱን ብቻ ወደ ጦርነት ሳይሰድ እራሱ ቀንና ለሊት ሳይተኛ ትጥቁንም ሳይፈታ ጠንክሮ እየተዋጋ በእግዚአብሔር ሃይል አሸንፎ ከዚህ ቀደም የነበሩት ነገስታት ወደ አልደረሱበት አዳል ወደሚባል አገር ይህን በመሰለ ብርታት ደረሰ። በዚህም አገር ምስራቁና ምዕራቡ አይታወቅም . . . . በዚህም ሳሉ የታቦቱ ድንኳን በተተከለበት ስፍራ ምስራቁ በዚህ ነው ፣ የለም ! ምዕራቡ ነው እንጂ ምስራቁ በዚህ በኩል አይደለም! እየተባባሉ ካህናቱ ይጣሉ ነበር። በዚሁ በክረምቱ መካከል በርሃው እንደእሳት ሰውንም እንስሳትንም ያቃጥል ነበር። ውሃም የለም ቢኖርም በሰው እጅ የተቆፈረ በጉድጓድ የሚገኝ የቆሸሸ ውሃ ነው እንጂ የጠራ የሚወርድ ምንጭ የለም። ይኸውም ሆኖ ያው የሚጠጣው እንደ እርጎ በልክ እየተሰጠ ነው።

ድንጋዩም እንደእሾህ ይዋጋል። የዚህ አገር ሰዎች እግራቸውን ወደ ላይ፣ እራሳቸውን ወደታች ዘቅዝቀው እንደ እግር በእጃቸው ይሮጣሉ። (እንስሳ መስለው ለመቅረብ እና ለማጥቃት?) እንደዚህም እየሆን ሁል ጊዜ ለሊት እየመጡ የንጉሱን ጦር ይወጉ ነበር። ነገር ግን እየተሸነፉ ይመለሳሉ። ደግሞ ንጉስ አምደፅዮንን የወጉትን የነዚህን ሰዎች ጦርነት የምነግራችሁን ስሙኝ፤ የእነርሱም ነገስታትና መኳንንት ሰራዊቱን በአንድነት አሳድሞ የተነሳው ነገስታቱም / ባላባቱም/ መኳንንቱም በሲቀ ጳጳስ አምሳል እንደ እግዚአብሄር የሚያከብሩት መጠሪያ ስሙ ስልህ /ሳልህ/ የሹመት ስሙ ቃዚ /ሳልህ ቃዲ ማለቱ ነው/ የሚባለው ነው። ከእነሱም ጋር ለዚህ ጦርነት የተሰለፉት . . . ." ይልና ፀሐፊው የባላባቱን ስም ዝርዝር ከነግዛት አገራቸው በመቶዎች የሚቆጠሩ ስሞችን ይዘረዝራል። የዋና ዋና መኳንንቱ ብቻ ብዛት 2725 ሲሆን መስጊዳቸው ደግሞ በብዙ ሺዎች የሚቆጠር ነው።

እነዚህ በሰው ሃይል ተቆጥረው እንደማያልቁ ከተነገረላቸውና ተደጋግሞ ብዛታቸው አስገራሚ ስለመሆኑ ከተፃፈላቸው ውስጥም በአምደፅዮን የተሾመው ገማልዲን አብሮ ወግኖላቸው ተሰልፎ ይገኛል።

የተቀላቀላቸውም በብዙ ማስፈራራት እና ንጉሱ እንደማያዋጣው በተለያዩ ማስረጃዎች ሰላስፈራሩትና ተስፋ ስላስቆረጡት ነው።

በተመሳሳይም የአምደፅዮን ጦር የቀኝ እና የግራ ፣ የፊትና የኋላ ተብለው የተከፈሉ እንደ አዳሎች ባይሆንም በርካታ ቁጥር ያለው ሰራዊት የአምሐራ ፣ የሸዋ ፣ የጎጃም ፣ የዳሞትና የሁሉም አውራጃዎች ጦር የተሰባሰበበት ነበር።

አዳሎች ገስግሰው መምጣታቸውንና መላው የኢትዮጵ ሰራዊት ፊፅሞ ሊቋቋማቸው እንደማይችል አንድ መልዕክተኛ ገለጸ። ይህንን ንግግር አምደፅዮን ሲሰማ ከመኝታው ተነስቶ ሊወጣ ፈለገ። ሆኖም ህመሙ አላራምድ አለው። አሽከሮቹ እንደምንም የጦር ልብሱን አለበሱት። "ፈረስ ላይ እንኳ በቅጡ መውጣት አትችልምና ይቅርብህ . . ." የሚል የሐዘን ጩኸት ከሚስቱ /ከሁለቱ ሚስቶቹ/ ተሠነሠረ። አልሰማም። "ድንኳን ውስጥ ተኝቼ ከምሞት ተዋግቼ ብሞት ይሻላል" ብሎ ለጦርነት ተዘጋጀ። ሚስቶቹም በሐሣቡ ተስማሙ።

እዚህ ላይ ያን የቅድሙን ተራኪ /በናታችሁ ስሙኝ/ ያለውን የሠራዊቱን ብዛት በምን መልኩ እንደገለፀው የሚያሣየውንና የተጠቀመበትን ቃላት እያየን ታሪኩን እንቀጥላለን።

"እንደ ሠማይ ክዋክብት ፣ እንደ አንበጣ ፣ እንደ ባህር አሸዋ በርክተው በክረምት ሠማይን እንደሚሸፍኑ ደመና መስለው፣ ድምፃቸው ነፋስ እንዳወከው የባህር ማዕበል፣ ቃላቸው በዝናብ ጊዜ እንደሚጮህ ሙብረቅና ነጎድጓድ ሆኖ በጩኸታቸው መሬትን ፣ ተራራን እየነቃነቁ መጡ።

- አንባቢ ሆይ የምነግርህን ሁሉ ከንቱ /ተረት/ ሳታስመስልብኝ ስማኝ። ለኔ እንደመሠለኝ እነርሱ ሲሮጡ ከነርሱ ጋር ዛፉም ፣ ተራራውም ፣ ጨረቃውም ፣ ኮከቡም አብሮ የሚሮጥ ነው የሚመስለው። , . . . የብዛታቸውን ነገር የሰው አንደበት ተናግሮ ሊጨርሰው አይችልም። እንኳን ሰው አራዊት የሚሸሹበት ቦታ አጥተው ወደ ንጉሱ ሰፈር መጡ።" እያለ ይቀጥላል።

አፄ አምደፅዮን ወደ ጦርነቱ ቦታ በህመም በተዳከመ መንፈስ ሲያመራም ወታደሮቹና ታማኝ ሽማምንቱ እየሸሹ ነበር። ንጉሱንም በትክክል እንዳበደ አድርገው እንጂ በጤነኛ አይምሮ ከዚህ ሁሉ ሠራዊት ጋር እዋጋለሁ የሚል ሰው እንደሌለ ደምድመዋል። የአፄ አምደፅዮን ሚስትም /እቴጌ ሞገሳ/ እንዲሁም ሌላኛይቱ ሚስቱ ፣ እቁባቶቹና አብረውት የተጓዙት ሁሉ በማልቀስ ላይ ናቸው።

የተወለዱትን የንጉሱን ልጅም አይኔ እያየ ከሚታረዱ በማለት ታቦቱ ወደተቀመጠበት ድንኳን ውስጥ ጥላቸዋለች።

አፄ አምደፅዮንን ለማስመለስና አብሮዋቸው እንዲሸሽ ታማኝ ባለሟሎቹ ለምነውት አይሆንም ስላለ አቅፈው እየሣሙ ለቀቁትና ትተውት ሲሸሹ ንጉሱ "ትንሽ ቆማችሁ እንደምን እየተጋደልኩ እንደምሞት

ተመልከቱ። አምላክ በእጁ የሚሰራውን ተመልከቱ።" አላቸው። እነርሱ ግን ሽሽታቸውን ቀጠሉ። ከዚያም በከፍተኛ ጩኸት " ወዴት ትሸሻላችሁ ግን ? ዛሬ አገራችሁ በሽሽት የምትደርሱ ይመስላችኋልን? እኔን በጠጅና በጮማ ያሣደግኋችሁን ፤ በወርቅና በሽልማት ያከበርኳችሁን እኔን አታስቡምን?. . ." ይህን ተናግሮ "ዓረብ አስፈሪ" በተባለው ፈረሱ ሽምጥ ጋልቦ ለመሞት ሲሄድ ፈረሠኞች ተከተሉት።

ከሽሹት ውስጥ ግማሽ ያህሉ ተመለሱ። ሌሎቹ በሽሽታቸው ቀጠሉበት።

ንጉሱ ወደ አስፈሪው ጦር ገብቶ በጀግንነት ተዋግቶ ተከታዮችም በተመሣሣይ አግዘውት በአነስተኛ ጦር 6 ሰዓት በፈጀ ጦርነት ንጉሱና ተከታዮቹ አሸንፈው አዳሎች ለመሸሽ ተገደዱ።

ጦርነቱን በተመለከተ ይሔው አስገራሚ ሰው /ስሙ በትክክል አይታወቅም/ "ስሙኝ" ሲለን ነውና የጦርነቱን መደምደሚያ እንስማው።

"አምደፅዮን በእጁ የገደለውን ወታደር ብዛት ብዘረዝርላችሁ ይህ የማይቻል ነው ብላችሁ ነገሬን እንደተረት እንዳትቆጥሩብኝ ትቸዋለሁ።" ይላችኋል።

የሆነ ሆኖ አፄ አምደፅዮን ይህን ድል ማግኘቱን ዜና መዋዕሉ አበክሮ ሲገልፅ፤ ከጦርነቱ ፍፃሜ በኋላ ሲዋጋበት የዋለው እጁ በደም ከጦሩ ጋር ተጣብቆ በግድ መላቀቁን ይገልፃል። ሚስቶቹም ባለማመን ፤ ሠራዊቱም በመደመም ድሉን በቅፅበት አስተጋቡ። አምደፅዮንም ወደ ድንኳኑ ሄዶ ለአምላኩ የምስጋና ስግደቱን ፈፀመ።

ከዚህ በኋላ አምደፅዮን የአዳሉ ባላባት መቀመጫ ወደነበረችው "ሃገረ ተለግ" ወደ ተባለችው ከተማ ከቀናት ጉዞ በኋላ ከጦሩ ጋር ደረሰ። እንደደረሰም ከጦርነቱ ያመለጡት የአዳሉ ንጉስ ወንድምና 3ቱ ልጆቹ "ተገዛንልህ በአገሩ የቀረነው ጥቂት ነንና ተወን አታጥፋን" አሉት። "እንሸነፋለን የሚል ግምት አልነበረንም ይቅር በለን" ሲሉት፤ አፄ አምደፅዮንም መክሮና አስፈራርቶ ለወደፊት እንዲገብሩ ሲያዝ፤ እነዚሁ መሣፍንቶች ለየግዛቱ ባላባት "በሠላም ገብሩ" የሚል ደብዳቤ ፅፈው ቢልኩም ዋናው የአዳሉ ንጉስ ለሌሎቹ እሺ እንዳይሉ አስጠንቅቆ "የሸሹት ሁሉ ተሰባስበው ሌላ ጦርነት ይጀመራል እንጂ አንገብርም" የሚል አቋም የያዘ የ99 መሣፍንት አቋም ይፋ አደረገ። አምደፅዮን አሁንም በብስጭት ወዳሉበት በመሄድ ሌላ አደገኛ ጦርነት ከፈተ። በዚህም በአዳሎቹ ብርታት ንጉሱ ብዙ ሠራዊቱን አጣ። በመጨረሻም ራሱ አምደፅዮን ዋናውን ንጉስ በርቀት ጦር ወርውሮ ወግቶ ገደለውና ይህም ጦርነት በእርሱ አሸናፊነት ተጠናቆ

ራሱ የመረጠውን አስተዳዳሪ ሾሞ ተመልሷል። የይፋትን ፤ የደዋሮንና የአዳልን አካባቢ በጦር ያሣመነው ይህ ንጉስ ከነዚህም በላይ የሆነ የውስጥ ጦርነቶችን ያስተናገደና በድል የተወጣ መሆኑ በስፋት ይነገርለታል። 30 ዓመት በቆየ ግዛቱም እንደ ሌሎች አባቶቹ ሁሉ በመንፈሣዊ ስራዎች ማለትም ቤ/ያን ማሠራቱንና ሌሎች መሰል ተግባራትን ማከናወኑ ተፅፎለታል።

አኛም "ሰው እንዳይደነግጥና ነገሩ እንዳይበዛ ብለን ብዙ ከመናገርና ከመጨመር ባንታገድ ኖሮ በአዳሎቹና በንጉሱ ሠራዊት ላይ ሌትና ቀን የተደረገውን ጦርነት በብዙ ሊፃፍ በተቻለ ነበር።. . . " በማለት ያ ፀሃፊ እንደገለፀው ሁሉ ፤ የአፄ አምደፅዮን ጀብድ ከዚህም በላይ እንደነበር ነው የሚነገረው።

ከአዳል መልስም በተጉለት ተደላድሎ ቀሪ ዘመኑን በመፈፀም ከዚህ አለም በ1337 ዓ.ም. ሲለይ ልጁ ሠይፈ አርዕድ በመንግስቱ ተተክቷል።

ኢትዮጵያን አንድ ግዛት ሆና እንድትዘልቅና እንዳትከፋፈል ጥግ ድረስ ዘምቶ ጀብድ ስለፈፀመው ስለዚህ ንጉስ የሚያስቃኘውን ታሪክ ከመደምደማችን በፊትም በዘመኑ ስለተገጠመለት ግጥም ጥቂቱን እንየው። ይህም ግጥም በዘመኑ ቋንቋ በግዕዝና በአማርኛ ቅልቅል የተፃፈ ሲሆን፤ የዘመኑን የግጥም አይነት ከማሣየት አልፎ ስለሌሎች ተያያዥ ታሪኮች የሚያመላክተው ነገር ይኖራልና እነሆ።

- "ሐርበኛ አምደፅዮን ፤ መላላሽ የወሰን ፤
  ወሐ እንደመስን መላላሽ የወሰን ፤
  ከወጅ ዜብደናን ከገንዝ ጠጦን
  ምን ቀረህ በወሰን ከድያ አመኖን
  ምን ቀረህ በወሰን ከባሊ አሊን
  ከደዋሮ ሄደራን ከፈጠጋር ዜላርድን
  ከኢፋት አምበል አቦከርን
  ከግድም የዊሠይን
  ከአንጎት ዣን አሞራን
  ከአገው ቤተ አጉርርን።
  ከትግሬ ነገደ ክርስቶስ ይውረድ
  አደረግኸው ገንዙን
  እንዲሠራ ደውጀውን
  ማን ቀረህ በወሰን

አላፀፋህው ፊቱን
አልአስማረክሽው ልጅ ሚስቱን፣
ከጎጃም ጃን ክምርን
ከጋፋት አወላሞን
በዳሞት ሞት ለሚን
ማን ቀረህ ክወሰን
ያላፀፋህው ፊቱን
ያላስማረክሽው ልጅ ሚስቱን
ሐርበኛ አምደፅዮን
መላላሽ የወሰን።
ዓምደፅዮን ስም የዘራ
በወጅ እስከ በጥር አሞራ
ቃራ ይነስንስ ቃራ እንደ ጭራ
በወንዶች ገራገራ
በሐድያ እስከ ጉዴላ
በባህር እስከ ኤርትራ
ዓምደፅዮን ስም የዘራ።" ይላል።

ምዕራፍ ፴፫
የአፄ ሠይፈ አርእድ ዘመነ መንግሥት
ከ1327—1355 ዓ.ም

ከአፄ አምደ ፅዮን ቀጥሎ በመላው ኢትዮጵያ የነገሠው አፄ ሠይፈ አርእድ ወይም በስመ መንግሥቱ ንዋዩ ክርስቶስ ሲሆን ለ28 አመታትም ኢትዮጵያን አስተዳድራል።

ሠይፈ አርእድ የአፄ አምደ ጽዮን ልጅ ነው።

የዚህ ንጉሠ ነገስት ታሪክ ነገስት እንደሚለው በግዛት ዘመኑ ወደ ላእላይ ግብጽ ሔዶ በግብር ምክንያት በግብጽ የታሰሩትን ጳጳሳት ተዋግቶ እንዳስፈታቸው ይገልፃል። ሙሴ ሬኔ ባሴት እና አል ማቅሪዝ /የዓረብ ፀሃፊ/ ከፃፉት ውስጥ በአፄ ሠይፈ አርእድ ዘመን የኢትዮጵያና የግብጽ ሁኔታ ምን ይመስል እንደነበር አጠር አድርገው በየመጽሐፎቻቸው አካተው ይገኛል።

በተደጋጋሚ እንዳየነው የግብጽ ሱልጣኖች በሊቃነ ጳጳሳቱ ምክንያት የሚያገኙት ግብር ከፍተኛ ነበርና ሁሌም ፀብ እና ግጭት ጠፍቶ አያውቅም። አሁን በአፄ ሠይፈ አርእድ ጊዜ ደግሞ ሌላ ተጨማሪ ግብር ስለተጣለባቸው እምቢ ያሉት ለእስር ተዳረጉ።

በዚህ ዘመን የነበሩት የግብጽ ሱልጣኖች መሊክ ኤስ ሳሊህ እና ሞግዚቱ አሚርሼኩም ነበሩ። እነዚህም በሊቀ ጳጳሱ ላይ ብቻ ሳይሆን በክርስቲያኖቹና በአይሁዳውያን ላይ ቀረጥና ግብር ከመጨመር አልፈው እስራት ስለጀመሩ ከአጼ ሠይፈ አርእድ ጋር መጠነኛ ግጭት ሊፈጠር ቻለ።

በዚህም ምክንያት አጼ ሰይፈ አርእድ ሁኔታውን ለመረዳት ወደ ላእላይ ግብጽ ሠራዊቱን አስከትሎ እስከ ግብጽ ወሰን ድረስ እንደደረሰ ከግብጾች ጋር ውጊያ ተደርጎ ወዲያው እንዲቆም መደረጉ ተጽፏል።

ውጊያው እንደቆመም የግብጽ ሡልጣን በሞግዚቱ መካሪነት እስረኞች እንዲፈቱ አስደርጎ ግጭቱ ምንም ያህል ሳይቆይ ሊቆም ችሏል። አጼ ሠይፈ አርእድ እንደ ግዛት ዘመኑ ርዝመት ታሪኩ ሠፋ ብሎ ባይገኝም በጥቂቱ ተጽፎ ከተገኘው ውስጥ እንደ አባቱ እንደ አምደጽዮን ከይፋት ወላስሞች ጋር ተዋግቷል። ከሠብረዲን ሞት በኋላ ልጁ አሊ በአባቱ ስልጣን ተተክቶ ይፋትን ይገዛ ነበርና እርሱም ልክ እንደ አባቱ በአጼ ሠይፈ አርእድ ላይ ሸፍቶ ሲዋጋ ተሸንፎ ተማረከና ግዛቱ ለልጁ ለአህመድ ሐርብ አራድ ተሰጠ። ይህም የተደረገው አባቱ ከተማረከ በኋላ ልጁ ወደ ንጉሱ መጥቶ እንደማይሸፍት ቃል በመግባቱ ነው።

ከዚያም በምርኮ ተይዞ በንጉሱ ቤት መንግስት በግዞት ይኖር የነበረው አባቱ አሊ ምህረት አግኝቶ ሹመቱን አስመልሶ ወደ ይፋት ሔዶ ሥልጣኑን ከልጁ እንዲረከብ ተነገረው።

ነገር ግን አባትና ልጅ ስላልተስማሙ አጼ ሠይፈ አርእድ ጣልቃ ገብቶ ለመሐመድ አንድ ሌላ ትንሽ ግዛት ሰጥቶ አስቀመጠው።

መሐመድ ሲሞትም አባቱ አሊ ዋና ሥልጣኑ ተመልሶለት ስለነበር በልጁ ግዛት ላይ ሌላ ሰው ሾመበት። በዚህ ጊዜ ሁለተኛው ልጁ በወንድሙ ግዛት ባለመተካቱ ከአባቱ ጋር ሌላ ግጭት ፈጠረ።

በዚህ መልኩ እርስ በእርስ ሲናቆሩ ቆይተው በመጨረሻ ወደ ንጉሱ መልዕክት መጣ። ዋናው የይፋት ገዥ የገዛ ልጁን /እንደ ጥቂት ፀሐፍቶች የልጅ ልጁን/ ማሸነፍ ስላቃተው ወደ አጼ ሠይፈ አርእድ የጦር ሰራዊት እርዳታ ይሰጠኝ ብሎ ስላመለከተ ንጉሱ 35 ሺ ጦር ሠራዊት ላከለት። ይህን 35ሺ ጦር የአሊ ልጅ ባልተጠበቀ ሁኔታ አሸንፎ ስለመለሳቸው ሌላ ጦር በድጋሚ ተላከ። ሁሉንም መለሳቸው። አባቱም በጦርነቱ ላይ ሞተ። ከዚህ በኋላ የአሊ ልጅ ወደ አባቱ ግዛት ወደ ይፋት ገሰገሰና የመሪነቱን ቦታ በኃይል ያዘ። በዚያ ዘመን የኢትዮጵያ ሁኔታ ይህን መሰል የእርስ በእርስ ግጭትና ጦርነት፣ የሥልጣን ሹኩቻ፣ የገብር አልገብርም ፀብ፣ ወዘተ… የሚስተናገድባት ፋታ የሌላት ሀገር ነበረች። የእያንዳንዱ ንጉስ ነገስት የግዛት ዘመን ላይም ጦርነት የግድ የነበረ እስኪመስለን ድረስ ያለጦርነት የግዛት ዘመናቸውን ያጠናቀቁት በጣም ውስን ናቸው። ውድመቱንና እልቂቱንም መገመት ይቻላል። ለስራ ምቹ ጊዜ ያልነበረ መሆኑንም እንደዚያው።

በተረፈ አጭሩ የአጼ ሠይፈ አርእድ ታሪክ ያየነውን ሲመስል በ1355 ዓ.ም ሲሞት ልጁ ወድም አስፈሬ ነግሶ ኢትዮጵያን ለ10 ዓመት ያህል አስተዳድሯል። የአጼ ውድም አስፈሬ የግዛት ዘመን ምን ይመስል እንደነበር የሚዳስስ ሰፋ ያለ ታሪክ ባለመገኘቱ "እሙተ ጠፍ" ወይም ታሪክ ጠፍ /ታሪክ የሌለው/ በማለት ታሪክ ነገስቱ ይገልጸዋል። ሌሎች በርካታ የውጭ እና የአገር ውስጥ ጸሐፍትም ለጽሁፍ የሚበቃ ታሪክ እንደሌለው ገልጸውት ነው የሚያልፉት። የሆነ ሆኖ ከ1355 ዓ.ም - 1365 ዓ.ም ነግሶ ከእርሱ በኋላ አጼ ዳዊት ነውና የነገሰው የአጼ ዳዊትን ታሪክ እና የዘመኑን ሁኔታ ወደማየት እንለፍ።

ምዕራፍ ፶፯
የአፄ ዳዊት ዘመነ መንግሥት
ከ1365 -1395 ዓ.ም

አጼ ዳዊት ሥልጣኑን የተረከበው ከወንድሙ ከአጼ ውድም አስፈሬ ነው።

በመላው ኢትዮጵያ ነግሶ 30 ዓመታትን ስላሳለፈው ስለ አጼ ዳዊት "HISTORIA RERUM ISL AMITCARUMIN ABISSINIA" /በሐበሻ የእስላም ነገስታት ታሪክ/ በሚለው መጽሐፉ አልማቅሪዝ የተባለው ግብፃዊ ጸሐፊ ፣ እነ ሬኔ ባሴት፣ እነ ሞሪዮ ኩልቦ እና ሌሎች፣ ከፃፉት የተውጣጣው ታሪኩ አጠር ባለ መልኩ ሲገለጽ የሚከተለውን ይመስላል።

እንደተለመደው በአጼ ዳዊት ዘመነ መንግስት ከግብጽ ጋር ከዚህ ቀደም የተደረገው ስምምነት ደብዛው እየጠፋ ሄዶ የግብጽና የኢትዮጵያ ግንኙነት መልሶ የሻከረበት ጊዜ ነበር። ሆኖም ቀደም ሲል ተጀምሮ የነበረውን ዲፕሎማሲያዊ ጥረት አጼ ዳዊት የበለጠ አጠናክሮ ቀጠለበት። አጼ ዳዊት ከአባቱ ዘመን ጀምሮ በሽምግልና ይመጡ የነበሩትን የሀይማኖት ሊቃውንት ወደ ወደብ ድረስ ሄዶ ነበር የሚቀበላቸው። ወንድሙ በነገሰበት ጊዜ ጉዞ ጀምረው የነበሩት የግብጽ ክርስቲያን ሽማግሌዎች ወደ ኢትዮጵያ ሲደርሱም ውድም አስፈሬ ሞቶ ዳዊት ነበርና የተተካው ወደ አክሱም ሄዶ ተገናኛቸውና በማናቸውም ጉዳይ የመጡበትን ፈጽመው በሰላም እንዲመለሱ አደረገ። ሰላማዊ ንግድ እንዲካሄድ፣ በግብጽ ያሉ ክርስቲያኖች እንዳይበደሉ፣ በኢትዮጵያ ሙስሊሞችም እንዳይጉላሉ በሚል እና በሌሎች ተያያዥ ጉዳዮች ዙሪያ ስምምነት ላይ ተደረሰ። ይህ መሰሉ ስምምነት በግብጽ ሱልጣኖች እና በአጼ ዳዊት መካከል የነገሱ ሰሞን የተደረገ ሲሆን፤ መልዕክተኞችም በታላቅ ክብር ተሸኝተው ተመለሱ።

ከዚያም አጼ ዳዊት የራሱን መልዕክተኞች ወደ ካይሮ ላከ። መልዕክተኞችም ለግብጽ ሱልጣን የሚሰጥ በ20 ግመሎች የተጫነ ዕቃ ይዘው ጉዞ ጀመሩ። ለገጸ በረከት /ለስጦታ/ ከተያዘው እቃ ውስጥም በሸንበራ መልክና ቅርጽ የተሰሩ ወርቆች የሞሉበት በርካታ ከረጢት፣ በወርቅ የተሰሩ ማሰሮዎች፣ /እንስራዎች/ ይገኙበታል።

ከኢትዮጵያው ንጉሰ ነገስት ከአጼ ዳዊት የተላኩት መልዕክተኞችም የጫኑትን እቃ ወስደው ከግብፁ ሱልጣን ጋር ተገናኝተው ገፀበረከቱን አስረከቡ።

በዚህ ጊዜ በአጼ ዳዊትና በግብጹ ሡልጣን መካከል ከቃላት ስምምነት ያለፈ እርቀ-ሠላም ወረደ፤ ወይም የወረደ መሠለ።

ይህን አይነት ስምምነት ስለተደረገም የግብጹ ሡልጣን ተደስቶ ማንኛውም ኢትዮጵያዊ ወደ ግብጽም፣ ወደ ኢየሩሳሌምም ሲጓዙ በየመንገዱ ችግር እንዳይገጥማቸው፣ በኢየሩሳሌም የሚገኙ መነኮሣትና ምእመናንም ያለ ችግር እንዲንቀሣቀሱና በሠላም እንዲኖሩ አዘዘ።

በዚህ ምክንያት አጼ ዳዊት የግብጽን ሡልጣን ድጋፍ ካገኙ ወዲህ የኢየሩሳሌም ፓትሪያሪክ ወደ ኢትዮጵያ መጥተው በተመለሱ ጊዜ ኢየሱስ ክርስቶስ የተሰቀለበትንና ንግስት እሌኒ አገኝችው ከሚባለው ከእውነተኛው የመስቀል እንጨት አንድ ጉማጅ እንዲልኩለት ለኢየሩሳሌም ገዳም ባለሥልጣናት ጥያቄ አቀረበ።

ከጥያቄው ጋርም በርካታ የወርቅ ስጦታ ጨምሮ ላከ። የንጉሱን መልእክተኞች በደስታ ተቀብለው ከአፄ ዳዊት የተላከውን የወርቅ ስጦታ ግማሹን የኢየሱስ መቃብር በሚገኝበት በጎለጎታ አስቀምጠው በግማሹ ቅዱስ ሉቃስ የሳለው የሚባለውን የማርያምንና የኢየሱስን ስዕል በአንድነት ያለበትን ምስል /ምስለ ፍቁር ወልዳ/ የሚባለውንና በተጨማሪም አክሊለ ሶክ እንዳደረገ የሚያሳየውን ምስል /ኩርዓተ ርዕሱ/ የሚባለውን ገዝተው ከግማደ መስቀሉ ጉማጅ ጋር ጨምረው ሰጧቸው።

መልእክተኞቹም በተሰጣቸው ነገር ሁሉ ተደስተውና አመስግነው ያለአንዳች የጉዞ መሰናክል ወደ ኢትዮጵያ የመልስ ጉዞ ጀመሩ። እነዚህ የንጉስ ዳዊት መልዕክተኞች ይህን እቃ ይዘው ከኢየሩሳሌም ወደ አገራቸው ሲመጡ የቀድሞው ስጋት ባለመኖሩና እንደልብ መጓዝ መቻላቸው ለስምምነቱ ተግባራዊነት አንዱ አመላካችና አረጋጋጭ ጉዞ ነበር። እናም በሠላማዊ ጉዞ በስናር በኩል አድርገው ወደ ኢትዮጵያ እቃውን ይዘው ደረሱ። ንጉስ አጼ ዳዊትም በፍጥነት ሩቅ ቦታ ድረስ ሄዶ ተቀበላቸውና ህዝቡም ወንዱም ሴቱም በሆታና በእልልታ፣ በዘፈን በጭፈራ፣ ካህናቱም በዜማ በማህሌት በታላቅ ክብረ በአል ተቀበሏቸው።

የግማደ መስቀሉ አንድ አካል ኢትዮጵያ የገባውም በመስከረም 10 ቀን በ1380 ዓ.ም እንደሆነ ነው የሚታወቀው። አጼ ዳዊት ከሸዋ ነገስታት አንዱ እንደመሆኑ መጠንም በዚሁ እለት ተጉለት ገባና በቤተመንግስቱ አጠገብ ቤ/ን አሳንጾ ግማደ መስቀሉ በክብር እንዲቀመጥ አደረገ። በኋላ ግን በአጼ ዘርዓ ያዕቆብ ዘመን ወደ ደብረ ግሸን እንዲዛወር ተደርጓል። ከዚያ ጊዜ ጀምሮም ሊቃውንቱ እንደወሰኑት መስከረም 10 ቀን በየአመቱ የአጼ መስቀል በዓል ተብሎ መታሰቢያ እንዲሆንና እንዲከበር አደረጉ። /መስከረም 17 ዋናው የመስቀል በዓል መሆኑ ይታወቃል።/

በአጼ ዳዊት ዘመነ መንግስት በውስጥ አስተዳደርና በአገር ውስጥ ያለው ሁኔታ ደግሞ የይፋቶችና የአዳሎችን ጦርነት ያስተናገደ ነበር።

ምንም እንኳን በሠሜንና በወገራ ፈላሾችና የበለው ዘሮች የሚባሉት አንዳንድ ጊዜ ማመፃቸው ባይቀርም ሌላው አውራጃ ግን በአንድ ኢትዮጵያና በንጉሰ ነገስቱ ስር ሲተዳደር ነው የኖረው። ይፋቶችና አዳሎችን ግን ለዘለቄታው አስገብሮ ማሳመን የማይቻል ሆኖ ቀርቷል።

እስካሁን እንዳየነውም ለግጭቱ መባባስ ዋና ምክንያት የሆነው የሐይማኖት ልዩነት ብቻ ሳይሆን፤ ከጀርባቸው ያለው የየመን መንግስት ነው። በተለይም በአጼ ዳዊት ዘመን የተነሳውና ኤደንን ቀይባህርን እያስተዳደረ ስልጣኑን እስከ ዘይላ ድረስ ያሰፋው የዘቢዱ ሹም በእነዚህ በኢትዮጵያ ነገስታት ላይ ለሚሸፍቱትና ለሚያምጹት የሃዲያ የይፋትና የአዳል... ባለባቶች ሲዋጉ መሣሪያም፣ ወታደርም፣ በእርዳታ መልክ እየላከ ሲሸነፉ መሸሸያና መጠጊያ ስፍራ እየሰጠ ዋና ደጋፊ ስለሆናቸው ከእርሱ ጀርባ ደግሞ የአውሮፓን ነገስታት ሁሉ ያሸነፈው የግብጹ ማምሉክ እና የግብጽ ሱልጣኞች ስላሉ የይፋትና የአዳል ሁኔታ ከቀን ወደ ቀን አስጊ እየሆነ ሊሄድ ችሏል። የኢትዮጵያ ነገስታት ለእነዚህ ለተገዥዎቹ መሣሪያ እየሰጠ ድጋፍ የሆነውን የየመኑን እና የዘቢዱን ገዥዎች ለመምታት ብቁ የሆነ አቅምና የባህር ኃይል ስላልነበረው ዘመኑን ሁሉ እነዚሁን የሚሸፍቱትን ተገዥዎቹን ብቻ ሊያሳምን ሲሾም፣ ሲሽር፣ ሲያስር፣ ሲፈታ፣ አንዳንዴም ወታደሮቹን በጦርነት ሲያስጨርስ ለመኖር ተገዷል።

በአጼ ዳዊት ዘመንም ሁኔታው ቀጠለና መሐመድ አቡል ባራካት፤ ሳድ አድ ዲን በሚባለው ወንድሙ እግር ተተክቶ እየመራ በአጼ ዳዊት ላይ ተነሳ።

አልማቅሪዝን ጠቅሰው ሙሴ ረኔ ባሴት የፃፉትን ስንመለከት “ሳድ አድዲን አህባዛህ የተባለ አገር ላይ ሲዋጋ የንጉሱ ወታደሮች ማርከውት ነበር። በኋላ ግን የራሱ ወታደሮች አስጣሉት። ከዚያም ጦርነቱን ቀጥሎ የአጼ ዳዊትን ሹም አማን ሞርፋ የሚባለውን በጦርነት አሸነፈና የዘላንን አገር ወሰደ፣ምርኮም አገኘ። ነገር ግን በዚያው ጊዜ ሳሊም ቤን አያድ የተባለው ተባባሪውና አማቹ በጦርነት ተገድሎበታል” ይላል።

ይህ በእንዲህ እንዳለም የንጉሱ ጦር መልሶ ባካሄደው ጦርነት ሸንፈት ገጥሞት አሣድ የሚባለው መሪ አንድም የንጉሱን ወታደር ሳያስተርፍ ጨርሶ ድል አድርጓቸዋል።

ከዚህ በኋላም ቦኑካ የሚባል የንጉሱ የጦር መሪ ከሳድ ዲን ጋር ተዋጋና ድል አደረገው። ሳድአዲንም ከጦርነቱ ቦታ ሸሽቶ ዘይላ ከተማ ሲገባ እዚያው ድረስ ተከታትሎ ሄዶ ከተማዋን በማስከበብ የአካባቢውን ሕዝብ በውሃ ጥምና በጦርነት ፈጅቷቸው ተመለሰ።

ይህ ሁሉ ሲሆንም አጼ ዳዊት ልክ እንደአባቶቹና ከእርሱ በፊት እንደነበሩት ነገስታት ራሱ ወደ ጦር ሜዳ ዘምቶ ተዋግቶ አያውቅም።

ሁሉም ጦርነቶች በበታች ሹሞች መሪነትና አዝማችነት የተካሄዱ ነበሩ። የአጼ ዳዊት ስራና ተግባር ግን ዲኘሎማሲያዊ ጥረቱ ላይ ብቻ ያተኮረ ነበር። ይልቁንም ትኩረቱ ሁሉ የዞረው ወደ መንፈሳዊ ሕይወት ነበር ይባላል።

የሆነ ሆኖ በአጼ ዳዊት ዘመንም ኢትዮጵያ በእርስ በርስ የውስጥ ጦርነት ስትናጥ መቆየቷና በውጭ ረድዎች አማካይነት ብዙ እልቂት መድረሱ ታውቋል። በመጨረሻም አጼ ዳዊት ከ30 አመት የንግስና ቆይታ በኋላ በ1395 ዓ.ም ጥቅምት 9 ቀን በባዝራ ፈረስ ተረግጦ ከዚህ አለም በሞት ተለይቷል። ቀብሩም በጣና ሐይቅ በደሴተ ዳጋ እስጢፋኖስ ቤተክርስቲያን ተፈጽሟል።

እንደአገራችን ፀሃፍት አገላለጽም በፈረስ እርግጫ ግንባሩን የተመታበት ዛሬ ድረስ አጽሙ ላይ ምልክቱ ይታያል ባዮች ናቸው። አጼ ዳዊትን ለማሰብም በየዓመቱ በሞተበት እለት በጥቅምት 9 ቀን ከስንክሳር ላይ መንፈሳዊ ንባባ ይነበበለታል።

ከዚህ በፊት እንዳየነው የዘመኑ የውደሣ ግጥምም ለአጼ ዳዊት ተገጥሞለታል። ግጥሙ ደጃዝማች ኃይሉ እሸቴ አዘጋጁት ከሚባለው ታሪክ ነገስት ውስጥ የተገኘ ሲሆን፤ ሙሉውን ሳይሆን በጣም ጥቂቱን የዘመኑን ቋንቋ ለማመላከት፣ ግዕዝና አማርኛ ተቀላቅሎ ይፃፍና ይነጋገሩበት የነበረ መሆኑን ለማሳየት፣ አማርኛ ቋንቋ ገና በደንብ አለመሰልጠኑን ለመገንዘብ ይረዳን ይሆናል። ስለዚህ በአጼ ዳዊት ዘመን የነበረው የግጥም አፃፃፍ ይህን ይመስል ነበር።

"..ፈርስን ናቀብል
በቅሎህን ናቀብል
አንጥፉ ለዘር አንበሣ ዳዊት ተኳር
በዳቦናኸ መገን፣ በፈረስህ መገን
በሪምህ መገን፣ በጽናትህ መገን
አማስለህ አትፍጀን
እኛስ ፊቃደኛህ ነን
እንስጥ መንግስትህን
ፈረስኸ የተፈተን፣ ወርቅ የተመዘን
ሐበጥ ቂራጥ ብለን
ናድርስ መንግስትህን
አማስለህ አትፍጀን።
ጎሮን በደል እሳት

ፅርሐ ንግስት ታቦት
እንደተከሰዋት በእሳት
አሳረሩዋቸው እርሱም በእሳት።
ሐመል ወፍራ የዳዊት
የግራ የቀኝ ባልታት
በደብር ያላችሁ መነኮሳት
በከተማ ያላችሁ ህፃናት
ማን ተዋጋችሁ አቂት
አላስፈታንም ወገረት
ፅለ ጊታ ንግር መኾት
ምንም አልሆንም በልዋት
አንበሳ ዳዊት ፅርሐ ንግስትነ ታቦት
እንደተኮሰዋት በእሳት
አሣረርዋቸው በእሳት"... እያል ይቀጥላል።

ምዕራፍ ፵፯

የአጼ ቴዎድሮስ 1ኛ ዘመነ መንግስት

ከ1395-1399 ዓ.ም

አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ የአጼ ዳዊት ልጅ ነው፡፡ የንግስና ስሙ ዣን ሠበር ራስ በመባል ይታወቃል፡፡ እንደሚታወቀው ወደፊት በዚህ መጽሐፍ የምናገኘው የቴዎድሮስ 2ኛ ታሪክ በብዛት በየቲያትሩና በተለያዩ ታሪክን በሚዘክሩ መድረኮች ታሪኩ በደንብ ይታወቅ እንጂ "ዳግማዊ ቴዎድሮስ" ሲባል ግን ብዙሃኑ የሚረዳው ከእርሱ በፊት ሌላ ቴዎድሮስ ነግሶ እንደነበር በማሰብ ብቻ ነው፡፡ ይህም የሆነው ተደራጅቶ ከማይገኘው ታሪካችን አንፃር የቴዎድሮስ 1ኛ ታሪክ የግዛት ዘመኑ ከማጠሩ ጋር ተደማምሮ ሊታወቅ አልቻለም፡፡ ነገር ግን "ስምን መልአክ ያወጣዋል፡፡" እንዲሉ የአጼ ቴዎድሮስ 1ኛ እና የአጼ ቴዎድሮስ 2ኛ ተመሳሳይ ባህሪይ ያስደንቃል፡፡ እናም የዚህን ኢትዮጵያዊ ንጉስ ካለው አጭር ታሪክ በመነሳት ስለፈጸማቸው ተግባራቶችና ስለግዛት ዘመኑ አጠቃላይ ቆይታ፤ እንዲሁም ከአጼ ቴዎድሮስ 2ኛ ጋር ስለሚመሳሰለው ባህሪው የተመለከተውን ታሪክ እንይ፡፡

አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ ከአባቱ ከአጼ ዳዊት ቀጥሎ በኢትዮጵያ የነገሰው በ1395 ዓ.ም ሲሆን፤ የዘርዓያዕቆብ ታላቅ ወንድምም ነው፡፡ ስለ አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ ጀምስ ብሩስ የፃፈውን ከአገራችን ስንክሳር ጋር አስናስለን ስናየው ልክ እንደቴዎድሮስ 2ኛ ለሥልጣኔና ለሕዝቦች ጥቅም የቆመ ንጉስ ንጉሰ ነገስት ሆኖ እናገኘዋለን፡፡

አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ እንደነገሰ በመጀመሪያው ዓመት የፈጸመው ተግባር በአጼ ይኩኑአምላክና በአቡነ ተክለሃይማኖት መካከል የተደረገውን የሰላም ውል ስምምነትን መጣስ ነበር፡፡ ይህም አጼ ይኩኑአምላክ የሲሶ መንግስት ለመንፈሳዊ ግልጋሎት የመስጠት ቃል ኪዳንን አፍርሶ፤ በምትኩ የቤተክርስቲያኑን ከገደብ ያለፈ ርስትና ጉልት በጉልበት ነጥቆ ባልተለመደ ሁኔታ ለሕዝብ አከፋፈለ፡፡ ከአባቶቹም ከተከታዮቹም የተለየ ሃሳብ አምጥቶ ወደ ተግባር ከመለወጡ በፊትም ቀደም ሲል ለአባቶቹ በዚህ ድርጊት ደስተኛ እንዳልሆነ መግለጽ ጀምሮ ነበር፡፡ በመጨረሻ ግን በአባቱ በአጼ ዳዊት እንደተተካ የመጀመሪያ እርምጃ ያደረገው ይሄንኑ ተግባር ሆነ፡፡ በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ የመንግስት ሲሶ ለቤተክህነት ተላልፎ ጸንቶ እየተሰራበት የነበረ ሕግ ነበርና፤ ይህን በመጣሱ ቴዎድሮስ 1ኛ ብዙ ተቃውሞዎች እንደሚደርስበት ጠንቅቆ ያውቀዋል፡፡ 1ኛውና ዋናው አባቶቹ የሸዋ ነገስታት ያላፈረሱትን ሕግ በዘመኑ መናዱ እንደካሃዲ ከመቆጠሩም በላይ፣ በታሪኩ ላይ ጥቁር ነጥብን ጥሎ በማለፉ ነውረኛ ንጉስ ሲያሰኘው፣ በሌላ በኩልም ከቤተክህነት የሚነሳው ተቃውሞ

ወደሕዝቡም ሰርጾ ለአመጽ በር መክፈት መቻሉ ነው፡፡ ከዚህም ባለፈ እንደንቀት እንደሚቆጠርበት ያውቃል፡፡

ሆኖም ቴዎድሮስ 1ኛ ለስልጣንና ለምስጋና አልጓጓም፡፡ "የቤተክህነትን ሀሜትና ወቀሳን አልፈራም፣ ከዚህም በላይ የሕዝቤ ጥቅም ይቅናለት" በሚል አዋጅ በውሳኔው ጸና፡፡ ደፋር ንጉስ ነገስት መሆኑንም በዚህ መልኩ ገለጸ፡፡ በተመሳሳይም ቴዎድሮስ 2ኛ በቤተክህነት ዙሪያ በነበራቸው አቋም ለአንድ ደብር ይህን ያህል አገልጋይ ወዘተ.. . በማለት እንዲሁም ወታደሩን በደሞዝ መልክ የማስተዳደርና ከቴዎድሮስ 1ኛ ጋር ተመሳሳይ አዋጅ በማወጅ ይታወቃሉ፡፡ ይህም ለተለያዩ ተቃውሞችና ለዙፋናቸው መነቃነቅ ሰፊ ሚና የነበረው መሆኑን ዘመኑ ላይ ስንደርስ የምናየው ነው፡፡ ሁለቱ ቴዎድሮሶች አላማችን ግቡን ይምታ እንጂ ለሚከተሰው ተቋውሞ ቦታ የለንም ያሉ ይመስላል፡፡

አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ ይህን አቋሙን ወደ ተግባር ሲለውጥም የፈራው አይነት ተቃውሞ አልገጠመውም፡፡ ይልቁንም ተወዳጅ እንዲሆን አደረገው፡፡ ለዚህም ማስረጃው ለቴዎድሮስ 1ኛ የቤተክህነት ታላላቆች ከሁሉም ነገስታት በላይ አክብሮት ማሳየታቸውና ወዲያው መስማማታቸው ነው፡፡ አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ ከልጅነቱ ጀምሮ አምላኩን የሚፈራና የሚያከብር መሆኑ እንዳለ ሆኖ፤ እንደአባቶቹ በርካታ ሚስቶችና እቁባቶች ያልነበሩትና በአንድ ሚስት ብቻ የተወሰነ ነበር፡፡ ይህ አይነቱ የትዳር ሂወት ካለመለመዱ የተነሳም ተአምረኛ ንጉስ ነገስት ሊባል ችሏል፡፡ ቴዎድሮስ 2ኛም እንዲህ አይነት እንደነበር ይታወሳል፡፡ አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ በነበራቸው ጥቂት የግዛት አመታት ውስጥ ብዙ መንፈሳዊ ስራዎችን ሰርቷል፡፡ አብያተ ክርስቲያናትን አሰርቶ ገዳማትን ገድሟል፡፡ ከአባቶቹ ከወረሰውና ከራሱ የቤተመንግስት ሃብት ውስጥም ከግማሽ በላዩን ለድሆች አከፋፍሏል፡፡ በተመሳሳይ ቴዎድሮስ 2ኛ ለዝቅተኛው መደብ ቀና ምልከታ የነበረው መሆኑ ይታወቃል፡፡ የሚገርመው "ፍካሬ ኢየሱስ" የሚለው መጽሐፍ የተፃፈው በአጼ ቴዎድሮስ 1ኛ ዘመን ሲሆን፤ በዚህ መንፈሳዊ መጽሐፍ ውስጥ ደግሞ "ቴዎድሮስ የተባለ ንጉስ በኢትዮጵያ ላይ ወደፊት ይነግሳል" ተብሎ የተተነበየበት መጽሃፍ መሆኑ ነው፡፡ ይህን ትንበያ መሠረት በማድረግም ካሳ ኃይሉ የንግስና ስማቸውን ቴዎድሮስ 2ኛ ብለው ለመሰየም ችለዋል፡፡

በአጼ ቴዎድሮስ 1ኛ ዘመን የኢትዮጵያ ሁኔታ ሰላም የሰፈነበት ይምሰል እንጂ፤ የአዳልና የይፋት ተዋጊዎች መልሶ ድርጅት ላይ የነበሩበት ሰዓት ስለነበረ ነው፡፡ የውስጥ አመጹም ረግቦ ነበር፡፡ በቤተክህነት በኩል የነበረው የስልጣን ሽኩቻና የሃብት ዘረፋም እንደመቆም ያለው በዚሁ በቴዎድሮስ 1ኛ ዘመን እንደነበር ይነገራል፡፡ እንደሚታወቀው

አንዳንድ ክፉ ካህናት መንፈሳዊነታቸውን ዘንግተው ወደስጋዊ ሕይወት በማዘንበል የየአድባራቱንና የገዳማቱን ወርቅ እና ልዩ ልዩ ሃብት ይዘርፉ እንደነበር ይታወቃል። ከአቅም በላይ ሐብት መብዛቱም በርካታ ካህናትን ሲያናቁር ከርሟል። ዛሬም እንዲህ አይነት ሁኔታዎች መበርከታቸው ግልጽ ነው። ከዚህ አንፃር አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ የወሰደውን እርምጃ የዚያ ዘመን ኢትዮጵያውያን በሙሉ ድምጽ መደገፋቸው አግባብ እንደነበር እንረዳለን። በመጨረሻም በደሃው ህዝብ ዘንድ እጅግ ይወደድ የነበረው ንጉሰ ነገስት አጼ ቴዎድሮስ 1ኛ ከ4 ዓመት የግዛት ዘመን በኋላ በ1399 ዓ.ም በህመም ምክንያት ሰኔ 29 ቀን አርፎ በአማራ ሣይንት ተቀብሯል። የንግስና ሥልጣኑንም ወንድሙ አጼ ይስሐቅ ተረክቦ ኢትዮጵያን ማስተዳደር ጀምሮዋል። የአጼ ቴዎድሮስ 1ኛ የግዛት ዘመን በዚህ መልኩ ከተፈጸመ በኋላ ግን ቀጣይ ወንድሞቹ በቀድሞው አይነት አካሔድ እንደተጓዙ ነው የሚታወቀው።

ምዕራፍ ፵፰

የአፄ ይስሐቅ ዘመነ መንግስት

ከ1399-1414 ዓ.ም

አጼ ይስሐቅ የአጼ ዳዊት ልጅ የአፄ ቴዎድሮስ 1ኛ ወንድም ነው። ይህ ንጉሠ ነገስት 15 ዓመት በቆየው የግዛት ዘመኑ ወደ ሰሜኑ የአገራችን ክፍል አካባቢ ወደወገራ ሄዶ ከፈላሾች ጋር ተዋግቷል። በዘመኑ ደብረ ይስሐቅ የሚባል ደብርም አሰርቷል።

እንደተለመደው ፈላሾች በኦሪታዊ ሃይማኖታቸው፣ ሙስሊሞች በእስልምና ሐይማኖታቸው ፀንተው በሚኖሩ ጊዜ ያኔ የመንግስት ሀይማኖት ክርስትና ነበርና በየዕለቱ ግጭት ጠፍቶ አያውቁም። ስለዚህ በአጼ ይስሐቅ ጊዜም ፈላሾች ስለሸፈቱና ዘምቶ ስለወጋቸው ተቋውሞ መጣበት።

የተቃውሞውን መነሻ ምን እንደነበር ጀምስ ብሩሥ የተባለው እንግሊዛዊ ሲገልጸው በአጼ ይስሐቅ ዘመን በትግሬ 12፣ በሸዋ 12፡ በድምሩ 24 የሚሆኑ ዳኞች /የተከበሩ ያገር ሽማግሌዎች/ በፈላሾች ላይ ንጉሱ የፈጸመውን ለየት ያለ በደል በማየታቸው እንዳወገዙት ይገልፃል። በዚህ ጊዜ አጼ ይስሐቅ ሁሉንም ዳኞች ሽሮ በ24ቱ ካህናተ ሠማይ /ዳኞች/ ምትክ በሸዋና በትግሬ ሌሎች የቤተክህነት ሰዎችን እንደሾመ ተጽፏል።

ይህ በእንዲህ እንዳለም ስለ አጼ ይስሐቅ ከታሪክ ነገስቱ ሌላ የዓረብ ፀሃፊዎች እነ ታግሪቢሪዲ፣ እነ ማቅሪዝ የፃፉትን ነው የአውሮፓ ሊቃውንት ተስማምተው የሚደግሙት። በዚህ መሰረት፦

በአጼ ይስሐቅ ጊዜ የግብጹ ሱልጣን ሁሉንም ሽማምንት ሰብስቦ የክርስቲያኖችን ጳጳሳትም አስጠርቶ "በኢትዮጵያ እስላሞች ሲጠቁ ለምን ዝም አላችሁ?" በማለ እንደወቀሳቸውና እንደተጣቸው ታግሪቢሪድ ይገልፃል።

በአል ማቅሪዝ መጽሃፍ ደግሞ በአጼ ይስሐቅ ዘመን አልቱም ቦጋ የሚባል የሳይድ አገረ ገዥ የነበረ የጦር መኮንን ከግብጽ ሡልጣን ጋር ተጣልቶ ሸሽቶ ወደ ኢትዮጵያ ሄዶ ለንጉሱ አደረ። ለንጉሱ እየሰራም ለንጉሱ ሠራዊት ወታደራዊ ስልጠና መስጠት ጀመረ። ሌሎችም ከእርሱ ጋር ሸሽተው የመጡት ለአፄ ይስሐቅ ምክር በመለገስና አብረው በመሰለፍ በሙስሊሞች ላይ እንዲዘምት ተባብረውታል። ሙስሊሞችን ለማጥፋትም ወደ ፍራንኮች ንጉስ ደብደቤ መላላክ ጀምሮ ነበር። እያለ ይቀጥላል።

በዚህ መልኩ አጼ ይስሐቅ ከፍተኛ ዘመቻ በሙስሊሞች ላይ ሲያደርግ ሳድአዲን ከሞተ በኋላ አስር ልጆች ነበሩትና ወደ አረብ አገር ሸሽተው በናስር አህመድ ቤን አሽራፍ ኢስማኤል ቤተመንግስት ጥቂት

ኖረው እርዳታ ተደርጎላቸው ዕርዳታውን ይዘው ወደ ኢትዮጵያ መጡ። ከጦርነቱ የተረፉት የመሐመድ አቡል ባራካት ተከታይ ወታደሮች የነበሩት ሁሉ ከያሉ ት ተሰባስበው ተቀላቀሏቸው። ከመሐላቸው አንድ ወንድማቸውን መሪ በማድረግም በክርስቲያናዊው መንግስት ላይ ጦርነት አነሱ።

ብዙ ግዛቶችን ከተቆጣጠሩ በኋላ የንግሱ ወታደሮች መልሰው አባረሯቸው። መሪ ወንድማቸውም በጦርነቱ ስለሞተ ሌላ ተክተው የዳግም ማጥቃት ሙከራ አደረጉ። አሁንም አጼ ይስሐቅ አሸንፎ ሁሉቱን ወንድማማች ማርኮ እስኪሞቱ ድረስ እስር ቤት ውስጥ አግቶ አቆያቸው። እንደገና ከሸሹት ውስጥ ከአስሩ ወንድማማቾች አንዱ ጋማልአዲን የመሪነቱን ቦታ ይዞ ክርስቲያኖችን ለመውጋት ተነሱ። የእርሱ የጦር አለቃ ሐርብጃዊሽ በያጅዛህ በባሌና ባካባቢው እየተዋጋ ብዙ ክርስቲያኖችን ከነመሳሪያቸው ሲማርክ፣ ቤተክርስቲያናቸውን ሁሉ ሲያቃጥል፣ ደዋሮንም ሲዘርፍ፣ ማርኮ ያመጣቸውን ሰዎችም በርካሽ ዋጋ ሲሸጣቸው፤ ራሱ ጋማልአዲን ደግሞ ከአጼ ይስሐቅ ጋር ይዋጋ ነበር። ንጉሱንም እያባረረ እስከ አባይ ወንዝ እንዲሸሽ አድርጎት ነበር። በኋላ ግን በመልሶ ድርጅት እየተከላከለ ከምሽሽ ወደ መልሶ ማጥቃት ተሸጋግሮ ድል በማድረግ ወደ ከተማው ወደ ሸዋ ለመመለስ ቻለ።

አጼ ይስሐቅ በ1414 ዓ.ም 15 ዓመት ገዝቶ ሲሞትም አጼ ሕዝበናኝ 3 አመት ከ6 ወር /ከ1414-1418/ ድረስ ገዝቷል። ከዚያም በድልናኝ 1 አመት፣ ቀጥሎም አፄ አምደ እያሱ ከ1419 እስከ 1426 ዓ.ም 7 አመታትን በንግስና ቆይቷል። በነዚህ ሁለት አስርት ውስጥም የተለመደው የውስጥ ግጭት እንደቀጠለ ነበር። የነገስታቱ የግዛት ዘመን ከማጠሩ በላይም ሁሉም ከአጼ ይስሐቅ ጀምሮ እስከ አጼ ዘርዓያዕቆብ ድረስ የተፈራረቁት አራት ወንድማማች ነገስታት በእርስ በርስ የዘፋን ሹኩቻ እንዳሳለፉ ነው የሚታወቀው። ነገር ግን ከእነርሱ በኋላ የነገሰው አጼ ዘርዓያዕቆብ ገናናና ስመጥር ንጉስ ሲሆን፤ ሰፋ ያለ ታሪክም አለው። ስለዚህ ወደዚሁ ታላቅ የሸዋ ንጉስ ነገስት ታሪክ ከማለፋችን በፊት ለአጼ ይስሐቅ ከተገጠመው እጅግ ረጅም ግጥም ውስጥ ጥቂት ስንኞችን እንይ። ቤት እንዴት እንደሚመታና እንዴት እንደሚደፋም ሳያስተምረን አይቀርም።

“ገጽ ዣን ይስሐስ ገጽ
በአርያም ይመስል አንቀጽ
እሳት ይመስል ብቁጽ
ከመ መዳልው ልፅሉፅ

ገጹ እንዲያስደነግጽ
እስራኤላዊ መደንግጽ
ዓይነ ቁራንብቱን ቢገልጽ
ማን አየህ ገጽ በገጽ
ዓይነ እንደሉሚ ይፍረጽ
ገላው እንደሸንኩርት ይላጽ
እሳት ይመስል ዣን ተራራ እህዞ ሲልጽ
ማእበሉ ሲቆረጽ
እንዲያስደነግጽ
ማእከለ አገዳውን ሲፈጸፍፅ
እንዲያስደነግጽ
እንዴት ታስደነግጽ
ጎሽ ከፊላው ሲወፅ
ዱር በቀንድ ሲገለጽ
እስትንፋሱ ሲቆረጽ
ድንጊያ በእግሩ ሲፈለጽ
እንዲያስደነግጽ፣ .....” እያለ ይቀጥላል
እኛም ተከታዩን ገጽ እንግለጽ።

ምዕራፍ ፵፱

የአፄ ዘርዓያዕቆብ ዘመነ መንግስት

ከ1426-1460 ዓ.ም

አፄ ዘርዓያዕቆብ በደካማ ነገስታት ስር የነበረውን የኢትዮጵያ ሁኔታ እንደ አዲስ እንዲደራጅና የተለየ መልክ እንዲኖረው ጥረዋል።

በናፓታ እነ ፒያንኪ 2ኛ፣ እነተሃርቃ፣ እነሻባካ፣ በመርዌ እነ ናስቶስኔን፣ እነ ሀንዲው አብራ፣ እነ ሀንዳኬ፣ በአክሱም፣ እነ ኢዛና፣ እነ ካሌብ ፣በላስታ እነ ላሊበለ ስመጥርና ገናና እንደሆኑት ሁሉ በሸዋ ነገስታት ደግሞ አጼ አምደጽዮንና በተለይ አጼ ዘርዓ ያዕቆብ ከፍተኛ ቦታ የሚሰጣቸው ነገስታት ናቸው።

ስለ አጼ ዘርዓ ያዕቆብ የኢትዮጵያን አጠቃላይ ታሪክ በደንብ የመረመሩት ታላላቅ ፀሃፊዎች እነ ኮንቲሮሲኒ ፣ እነሙሴ ዲልማን ወደየቋንቋቸው እየተረጎሙ ብዙ ብለውላቸዋል። ኮንቲሮሲኒ "ተዓቅቦ ሚስጥር" የሚለውን የዘርዓያዕቆብ መጽሃፍ ግዕዙን ወደ ጣሊያንኛ በመተርጎም በፃፉት መጽሐፍ "ዘርዓ ያዕቆብ በመካከለኛው ዘመን ከነበሩት የኢትዮጵያ ነገስታት እስከ አጼ ምኒልክ ድረስ ዋነኛው ንጉሠ ነገስት" ብለዋቸዋል።

የዘርዓያዕቆብ ታሪክ የሰፈረበት ዜናመዋዕላቸው የዉስጥ አስተደደራቸውን ፣ የሕግ አወጣጣቸውን፣ የጨካኝነት ተግባራቸውን ወዘተ .. .አጠቃሎ የሚገልጽ ነው። በዚህ መጽሐፍ መነሻነትም ፖርቹጋላዊው ዳልሜይዳ፣ እንግሊዛዊው ጀምስ ብሩስ በፖርቹጋል ቋንቋና በእንግሊዝኛ የየራሳቸውን መጽሐፍ ሲጽፉ በደንብ ተጠቅመውበታል።

በኋለኛው ዘመን በአጼ ቴዎድሮስ 2ኛ ጊዜ በእንግሊዞች ተዘርፎ ከሄደው 5 መቶ ያህል የእጅ ጽሁፍ ጥራዝ መጽሐፎች ውስጥም የዘርዓያዕቆብ ዜና መዋዕል የሚገኝ ሲሆን እንግሊዞች ወስደው በክብር በብሪቲሽ ሙዚየም አስቀምጠው ማንም ፀሃፊ እየገባ እንደልቡ እንዲያጠናው ፈቅደዋል ይባላል። የጀርመኑ ሙሴ አውግስቶ ዲልማን፣ የእንግሊዙ ዊሊያም ራይት፣ የፈረንሣዩ ጁሌስ ፔሪሶ እየተመለከቱ በየቋንቋቸው ተርጉመው በማሳተም ለአንባቢ እንዲሰራጭ አድርገዋል። ያገራችን ፀሃፍትም ከዚሁ በመነሳት ስለ ዘርዓያዕቆብ በሰፊው ጽፈዋል።

ለምን እንደሆነ በውል ባልረዳውም፣ ብዙዎችን ጠይቄ ምላሽ ላገኝ ባልችልም በርካታ ፀሃፍት ስለአገራችን ነገስታት ሲጽፉ ከአጼ ዘርዓያዕቆብ በኋላ ያሉትን ነገስታት "እንቱ" እያሉ በመጥራት ነው የሚቀጥሉት። እኔም ከዚህ በፊት በነበሩ ታሪኮች በአንተ መጥቻ ከዚህ ከዘርዓያዕቆብ በኋላ በአንቱታ መቀጠሌ ነው። ምናልባትም አንቱታ የዘርዓያዕቆብ ግኝት ሳይሆን አይቀርም። ወይም ለኋለኛው ዘመን ታሪክ ያመች ዘንድ ከወዲሁ ለመልመድ

አስበው አንቱታውን ከዚሁ የጀመሩበት ሁኔታ ተፈጥሮ ይሆናል። እንጂ ብቻ፤ የአንቱታ አመጣጥ መቼ እንደሆነ በታሪክ በውል አይታወቅም።

አጼ ዘርዓ ያዕቆብ በ1426 ዓ.ም ንጉሠ ነገስት ሆነው የተሾሙ ቢሆንም የንግስና ስርዓታቸውን ግን ለየት ባለ መልኩ ከጥቂት አመታት በኋላ በአክሱም ጽዮን ነው ያከበሩት።

መንበረ ስልጣኑን በጨበጡ የመጀመሪያው አመትም የፈጸሙት ተግባር ልዩ ልዩ የባእድ አምልኮ ስርዓትን የሚከተሉ ለነበሩ ኢትዮጵያውያን የሚሆን የቅጣት አዋጅ ማወጅን ነበር።

በዚያ ዘመን በኢትዮጵያ የነበሩ ዜጎች አራት ህግ፣ እስልምናና ክርስትናን የሚከተሉ የነበሩ መሆናቸው እንዳለ ሆኖ፤ የጣዖት አምልኮ የሚያመልኩም ነበሩ።

በአጼ ዘርዓ ያዕቆብ ጊዜ ደግሞ ደስክ የሚባል የጣኦት ምስል ነበር። ምስል ብቻም ሳይሆን ዛር፣ ቆሎ ወይም ሌላ ባእድ አምልኮ በከፍተኛ ደረጃ መሠራጨቱ ታውቆ ነበር። ዜናመዋዕላቸው በመጀመሪያው ክፍል "ደስክ የሚባል የጣኦት ምስል ይሁን ጋኔን በውል አይታወቅም፤ ነበረ። ለእርሱና ለዲያብሎስ ሠግድን ብለው አምነው ሌሎቹም ከኛ ጋር ሰግደዋል በማለት በግልጽ ስለተናገሩ ተቀጡ" እያለ ይቀጥላል።

አጼ ዘርዓ ያዕቆብ የመጀመሪያውን አደገኛ ቅጣታቸውን የጀመሩትም ከዚህ ጉዳይ ጋር በተያያዘው ሁኔታ መነሻነት ነው። ስለዚህ ስለ ደስክ ጥቂት ነገሮችን እንረዳ።

ደስክ እና ዲኖ በመባል ይታወቃሉ። በተለይ ከዲኖ የበለጠ ደስክ በጣም ተመልኳል። አለቃ ታዬ ለህትመት ባልበቃው ጽሁፋቸው እንዲህ ይሉናል።

"ሸዋ ቅንበቢት አጠገብ ሠንጋ ቦካ በላይ ብለት የምትባል ትንሽ ኮረብታ አለች። ዛሬ የአቡነ ተክለሐይማኖት ታቦት ተተክሎባታል። ጥንት በዚያች ስፍራ ታላቅ ቤተጣኦት፣ ቤተደስክ የሚባል የዛር መቅደስ ነበር። የክርስቲያን ነገስታት፣ መኳንንቱም ዘመቻ ሲነሱ ከርሱ ይሰፍሩና ከዛሩ አለቃ ምክር ተቀብለው ይዘምቱ ነበር። በሀገሩም የነበሩ የጋፋት ሕዝብ አምልኳቸው በቤተ ደስክ ነበር። ይህንንም ቤተደስክ በኋላ አቡነ ተክለሃይማኖት አፈረሱት" በማለት ይገልፃሉ።

ይህ ደስክ የተባለ ጣኦት አገር በቀል ይሁን ከውጭ አገር ይግባ በውል ባይታወቅም ብዙ ኢትዮጵያውያንን እንዳሣተ ግን በደንብ የሚታወቅ ነው። በአጼ ዘርዓያዕቆብ ጊዜም በቀጣዮቹ ጊዜም ሙሉ ለሙሉ አልቀረም።

የሆነ ሆኖ አፄ ዘርዓያዕቆብ በዚህ ጠንከር ያለ አቋም ወሰዱ። ብዙዎቹን በሞት እንዲቀጡ አደረጉ። በቅጣቱም የገዛ ልጆቻቸውን ገላውዴዎስን፣ አምደማርያምን፣ ዘርዓአብርሃምን፣ በትረጽዮንን ከሴት ልጆቻቸውም ድል ሠምራን፣ ሮምነገላዬን፣ አዳል መንገሳን፣ ሲምሯቸው አልቻሉም። በዚህ ጊዜ በተደረገው ቅጣት ብዙዎች አለቁ። ጥቂቶችም

ማምለካቸው በደንብ ስላልተረጋገጠ ሳይገደሉ ቀሩ። ከዚሁ ጋር ተያይዞም አንዱ ሌላውን ጠላቱን ሆግዷል እያለ በመጠቆም ያለሀጥያቱ ለበቀል አላማ ማዋል ሲጀምር "በሀሰት የመሰከረው ደሙ በራሱ ላይ ይሁን" እያሉ ንጉስ ዘርዓያዕቆብ ብዙዎችን በሞት ቀጡ።

ከዚህ ባለፈ እንዲህ የሚል አዋጅ በአደባባይ አወጁ፡- "የክርስቲያን ሕዝብ ሆይ ብዙዎችን ሰዎች ከአምልኮ ጣኦት ለደስክና ለዲኖ ከመስገድ ካዳናቸው በኋላ አሁን ሰይጣን እቤታችን ድረስ ገብቶ ልጆቻችንን አስቶ ገዛቸው። ህዝቡም የሞቱትንና የተገረፉትን ሰዎች ቁስላቸውን ባየ ጊዜ፣ የደረሰባቸውን በሰማ ጊዜ አለቀሰ ተጨነቀ። ቀጥሎም በየሕዝቡ ግንባር ላይ በአብ በወልድ በመንፈስ ቅዱስ የሚል፣ ክህድክዎ ለዲያብሎስ በክርስቶስ አምላክ የሚል በቀኝ እጃቸው ላይ፣ ክህድዎ ለደስክ ርጉም እንገብራ ለማርያም እሙስፈጣሬ ኩሉ አለም የሚል በግራ ክንዳቸው ላይ ይፃፋል።" ተብሎ ታወጀ። ይህን ጽሁፍ በንቅሳትም ይሁን በምን ሳይጽፍ የተገኘ ቤቱ እንዲበረበር በስጋው እንዲቀጣ በንጉሱ ታዘዘ። ሕዝቡም የዘርዓያዕቆብን ለልጆቻቸው ሳይቀር መጨከናቸውን ሲያይ በፍርሃት እንደራደና በሐይል ብዙዎችም እንደተመለሱ ታውቋል። አጼ ዘርዓያዕቆብ ደስክና ዲኖን በአጭሩ ባየነው መልኩ ከዘመቱባቸው በኋላ ቀጣይ ሥራቸው ያደረጉት ሹም ሽርና የማዕረግ አሰጣጥን በተመለከተ ልዩ ልዩ መሻሻል ማድረግን ነው።

የኢትዮጵያን የቤተመንግስት የሹም ሽር አወቃቀር በተመለከተ ከጥንት ጀምሮ የነበረውን ሥርዓት አጼ ዘርዓያዕቆብ እንዳሻሻሉት ይነገራል። ደጅ አዝማች ኃይሉ እሸቴ የተባሉ የኋለኛው ዘመን ሊቅ ከግራኝ አህመድ የተረፉትን ሰነዶች በየደሴቱ ሰብስበው ያዘጋጁትንና አለቃ ታዬ በፃፉት የእጅ ጽሁፍ ተመስርተው ስለአንዳንድ የቤተመንግስት የማዕረግ ስያሜዎችና አወቃቀሮች ተክለፃድቅ መኩሪያ በ2ኛው የታሪክ መጽሐፋቸው ያካተቱት ሐተታ የሚያስረዳውም ይህንኑ ነው። የሥርዓተ ንግሱን ሁኔታም ለመለወጥ እንደቻሉ ታውቋል።

የቅብአ መንግስቱን /አፈዋተመንግስት/ የሚባሉትንና ከልዩ ልዩ ነገር የሚቀመሙትንም አጼ ዘርአያዕቆብ ቁጥራቸውን ወደ 17 ዝቅ አድርገው በአዲስ መልክ እንዲሰሩ አድርገዋል። ከሎሚ፣ ከከርቤ፣ ከኮረሪማና ከሌሎች በርካታ ነገሮች እንደሚሰራም ይታወቃል።

ፊት አውራሪ /ቀድሞ የሚጓዝ-የሚዘምት/ ቀኝ አዝማች /በቀኝ የሚዘምት/ ግራ አዝማች /በግራ የሚዘምት/ ደጅ አዝማች /ደጅን አዝማች፣ ከኋላ የደጅን ጦር መሪ/ በጅሮንድ /የመንግስትን ሚስጢር በጆሮ ነጋሪ፣ የግምጃ ቤት ቁልፍ ያዥ/ ባላምባራስ/ ባለአምበል፣ ራስ አምባ ጠባቂ/ ነጋድራስ /የንግድ ወኪል/ ባልደራስ ወዘተ... የሚሉ ከነበሩት የተጨመሩ የማዕረግ ስሞች በአጼ ዘርዓያዕቆብ እንደተጨመሩና በአጼ ዳዊት /በአባታቸው/ ጊዜ ጀምሮ ዘርዓ ያዕቆብ ከመንገሳቸው በፊት የፈለሰፏቸው እንደሆኑ ይነገራል። መቶ አለቃ /መቶ መሪ/ ሺ. አለቃ /ሺ. መሪ/ ሀምሳ አለቃ፣ ገበዝ፣

መኮንን፣ ጭቃ ሹም ወዘተ... የሚሉና ለመዘርዘር የበዙ የወታደራዊ የማዕረግ ስያሜዎችን ጨምሮ ጸሐፊ ትዕዛዝ፣ ከንቲባና ወዘተ እያሉ ብዙ ነገሮች መፈልሰፍ መቻላቸውን ታሪካቸው በታተቱባቸው ሰነዶች ሁሉ እንረዳለን።

የፍርድ ሥርዓቱንም ሆነ አጠቃላይ የማዕረግ ስሞችንና መንግስታዊ አወቃቀሮችን ዘመናዊ ለማድረግ የቻሉት ታላቁ የኢትዮጵያ ንጉስ ነገስት ዘርዓያዕቆብ የመንግስት አወቃቀራቸው ሁሉ ከቀደሙት ነገስታት የተለየ ነበር።

አጼ ዘርዓያዕቆብ ከብዙ እጣዎች የተመረጠላቸውና የወጣላቸው ስመ መንግስት ቆስጠንጢኖስ የሚለው ነው።

የሚስቶቻቸው ስምና የማዕረግ ስምም የአንዷ ንግስት እሌኒ ቀኝ ባዓልቲት የሁለተኛይቱ ንግስት ፍሬ ማር ግራ ባዓልቲት የሚል ሲሆን፤ በውስጥ ጦርነቱ ፖለቲካዊ ግጭቱን ለማብረድና ጦርነቱን ለማቆም ሲሉም ማንም ያልሄደበትን መንገድ ተጉዘው በአዲስ ስልት በመጠቀም ከሙስሊም ወገን /ከይፋት ወላስማ/ ሴት ልጅ ጋር ጋብቻ ፈጽመው ነበር። ንግስት እሌኒ /ቀኝዓ ባልቲት/ የወላስማ ዘር ስትሆን ክርስትና አስነስተው ነበር ያገቧት። በኋለኛው ዘመን በእነ አጼ ናኦድ ጊዜ እነ ብህት ወድድ አምዱ፣ በጎንደር ነገስታት ዘንድ በእነ አጼ እያሱ ጊዜ እነ ብህት ወደድ መላእከ ክርስቶስ "ብህት ወደድ" በሚለው ስልጣናቸው የአሁኑን የጠቅላይ ሚኒስቴርነት አይነት ስልጣን ይዘው ያገለግሉ ነበር። አጼ ዘርዓያዕቆብ ግን ወንዶችን ብህት ወደዶች በመሻር ለሴት ልጆቻቸው ሥልጣን ሰጡ። በዚህም ሙሉውን ስልጣን በራሳቸው እጅ እንዲይዙና ከወንድ ሹሞች ከሹክቻ ነፃ የሆነ መንግስት ለመመስረት ሞክረው ወንዶችን በሴቶች ተክተዋል።

በዚህም ለመጀመሪያ ጊዜ በኢትዮጵያ ታሪክ /ብዙ ንግስቶች መኖራቸውን ሳይዘነጋ/ ሴቶች የከፍተኛ ሥልጣን ባለቤት የሆኑበት ጊዜ ሆነ። ነገር ግን እንዳሰቡት ሳይሆን ቀረና ሴት ልጆቻቸውም ሸፍተውባቸው ነበር። ሆኖም እንደገና ስልጣኑን በኃይል ሲነጥቋቸው ችለዋል።

ብዙዎች በክህደት ውስጥ የሚሽከረከሩ ሲሆኑባቸው ጊዜም የንጉስ ባለሟል የሆነውን አቃቤ ሰዓቱንና የቤተመንግስት ታማኝ አገልጋዮች /የእልፍኝ አሽከሮች/ ከሴቶች ጋር ወሲባዊ ግንኙነት እንዳያደርጉ፣ ሰው ቤት ገብተው እህል ውሃ እንዳይቀምሱ አዘዙ። ምክንያታቸውም ወንድ ከሴት ከተገናኘና ቤት ውስጥ ገብቶ ከበላ፣ ከጠጣ፣ መወዳጀቱ ስለማይቀር ሚስጢር እንደሚያወጣ፣ የተወዳጃቸውን ሰዎች ሀሳብ እንደሚፈጽምና መጠቀሚያ ሊሆን እንደሚችል በማሰብ ነው።

አጼ ዘርዓያዕቆብ ታሪካቸውን በየዘርፉ ቀጥለን እንደምናየው በአንድ በኩል እጅግ ሲበዛ ክርስቲያንና ለሃይማኖታቸው ቀናዒ የነበሩ ሲሆኑ፤ ሌላኛው ገጽታቸው ደግሞ አደገኛ፣ ቅጣታቸው የመረረና የከበደ ጨካኝ ሆነው እናገኛቸዋለን። ህግ አወጣጣቸውና የዘመናዊ አስተሳሰብ ባለቤት መሆናቸውን እናይና፤ እንደገና መልሰው በሚወስዱት እርምጃ ኋላ ቀር ይመስሉናል።

አስተሳሰባቸውና አላማቸው ለአገራቸው እድገት፣ አንድነት፣ እንዲሁም ነፃነት ሆኖ ሳለ፤ ነገር ግን ስልጣናቸውን ለማጽናት ሲሉ አሽከሮቻቸውን ከሰውኛ ፍላጎታቸው ሲገድቡ እናያለን፡፡ በተጨማሪም ብዙ ሚስቶችና ብዙ ልጆች መውለዳቸው እንዳለ ሆኖ በርካታ አብያተ ክርስቲያናትን አሰርተዋል፡፡ ደብረ ብርሃንን የቆረቆሯት እኚህ ንጉሰ ነገስት ቁጥር ስፍር የሌላቸው መጽሐፍትን ጽፈዋል፡፡ እጅግ ሲበዛም የጦር ሜዳ ጀግና ነበሩ፡፡ ይህንና ይህን መሰሉ እጅግ አወዛጋቢ አካሄዳቸውን የመረመሩ የውጭ አገር ጸሐፍትም በጥበባቸው ተደንቀው "ታላቅ ንጉሰ ነገስት" ብለዋቸዋል፡፡ በዜና መዋዕላቸው መሰረት ከላይ ካየናቸው ተግባራቶች ቀጥሎ ወረድ ሲል የሚያትተው የማሂኮን ሽፍትነት ነው፡፡

አጼ ዘርዓያዕቆብ ከፊሉን ሹም ሽር ካደረጉ በኋላ የተለያዩ ቅጣቶችን ከፈጸሙና ሕጎችን በአዋጅ ከደነገጉ በኋላ ህዝቡ ሁሉ እየተንቀጠቀጠ እንደተገዛላቸው ለመግለጽ "ወርእዱ ኩሉ ሰብእመግርማ መንግስቱ ወእምብዕየ ኃይሉ" ይላል፡፡

ጥቂት ቆይቶ የሃድያው ሹም ለኢትዮጵያ ማዕከላዊ መንግስት የሚገባውን ግብር እንዲያስገባ ሲጠየቅ "ከሀገሬም አልወጣም ወደ ቤተመንግስትህም አልመጣም" ብሎ ላከ፡፡ ይህ የሃድያ ገራድ /ሹም/ መጠሪያ ስሙ ማሂኮ ይባላል፡፡ ይህ ሰው የንግስት እሌኒ /የዘርዓ ያዕቆብ አንደኛዋ ሚስቱ/ ወንድም ነው፡፡ አባታቸውም ገራድ መሐመድ ይባላል፡፡ ማሂኮ ለጦርነት መዘጋጀቱን ደዋሮንና ባሌን ለማጥፋት /ለመወረርና ለመዘረፍ/ ይረዳው ዘንድም ከአዳል ባላባቶች ጋር ለጥምረት መላላኩን መልዕክተኛው ነገራቸው፡፡ አጼ ዘርዓያዕቆብም "የሃድያ ሕዝብ ሙሉ በሙሉ ወይስ በከፊል ነው ያበረለት?" ብለው በመጠየቅ ምክር እንዲለግስ መልዕክተኛውን ሲያዙት "ብዙዎች አብረውለታል፤ የሚሻለውም የአባቱን ወንድም ገራድ ባሞን ጠርተው በሃድያ ይሹሙትና የራሱ ዘመድ ይውጋው" የሚል ምክሩን ለገሰ፡፡ በዚህ ምክር ተስማምተው ገራድ ባሞን ከነጦሩ ካለበት ከዴገን ምድር አስጠርተው የሃድያ ንጉስ ብለው በመሾምና በመሸለም የወንድሙን ልጅ እንዲወጋ ላኩት፡፡ ሌሎች በዳሞት የሚገኙ ጦር ሰራዊቶችንም ጨመሩለት፡፡

ለባሌና ለደዋሮ ሹማምንቶች "ማሂኮ እንዳያመልጥ" የሚል መልዕክት ላኩባቸውና ጉዞ ከደብረ ብርሃን ወደ ሃድያ ጀመሩ፡፡ መነኮሳትና ሹማምንቱም በጸሎትና በምርቃት ጦሩን ሸኙት፡፡ ገራድ ባሞ የተሰጠውን ሰራዊት ይዞ ሃድያ ደረሰ፡፡ በዚህ ጊዜ ቀደም ሲል ሸፍተው የነበሩት ሁሉ ጥቂት ተዋግተው ስላልቻሉ እየመጡ ገቡለት፡፡ የግዛት ሹሞች ለገራድባሞ መግባታቸውን የሰማው ዋናው የሃድያ ሹም ገራድ ማሂኮም ለመሸሽ ጉዞ ሲጀምር ስጋ ምድር በሚባል ቦታ ላይ ደረሰበትና ተያዘ፡፡

ከዚያም ገደሉትና እጆቹንና ጭቅላቱን ቆረጡት፡፡ የዚህ የድል ወሬ ለዘርዓ ያዕቆብ ሲደርስ በማህሌት፣ በዘፈንና በጭፈራ የድሉ በዓል ተከበረ፡፡

የሃድያው ገራድ ባሞ እና ተባባሪዎቹ የማሂኮን የተቆረጠ አንገት እጅና እግር ይዘው መጥተው በአጼ ዘርዓያዕቆብ ፊት ቆመው የጦርነቱን ሁኔታ ተረኩ፡፡ ሽልማትና ሹመት ለሚገባው ሁሉ ተሰጠና ተሸኙ፡፡

ከዚህ ጦርነት በኋላ ቀደም ሲል መርጠዋት የነበረችውን ከተማ ደብረ ብርሃንን ወደ ማሳመርና ቤተመንግስታቸውን በአዲስ መልክ ወደማሳነፅ ነው ያመሩት፡፡ የደብረ ብርሃንን ከተማ ሲቆረቁሯትም የስላሴን ቤተክርስቲያን አብረው አሰርተዋል፡፡

በሸዋ ነገስታታ ዘንድ ባልታየ ሁኔታ እጅግ የሚያምርና በውስጡ ይዘት እጅግ ያጌጠ፣ መውጫና መግቢያው በልዩ ሁኔታ የተሰራ ቤተመንግስት ያስገነቡት አጼ ዘርዓያዕቆብ የቤተመንግስቱን ሕግና ሥርዓትም ለዋውጠውታል፡፡ ከቤተመንግስታቸው ወደ ቤ/ያን ሲሄዱም ሆነ ሲወጡና ሲገቡ ማንም እንዳያያቸው አድርገዋል፡፡ በአጠቃላይ የቤተመንግስቱን ሚስጥርና የንጉሱን መውጣት መግባት የሚያውቁት የእልፍኝ አገልጋዮች ብቻ ሲሆኑ፤ እነሱም ወደ ውጭ የማይወጡና ከማንም ጋር ግንኙነት የማያደርጉ ናቸው፡፡ ካህናትና ሹማምንቱም በልዩና ሚስጥራዊነት በተሞላበት ሁኔታ ብቻ ነበር ከንጉሰነገስቱ ጋር ግንኙት የሚያደርጉት፡፡ ከዚህ ቤተመንግስት ግንባታ መጠናቀቅ በኋላም ሥርዓተ ንግሳቸውን /የንግስ በዓላቸውን/ ወደ ማክበር ነበር የተሸጋገሩት፡፡

የቀድሞው የሰለሞን ዘር ስርዓት በደንብ መመለሱን ህዝቡ ያረጋግጥ ዘንድም የንግስና በዓላቸውን አክሱም ጽዮን ሄደው ለማክበር መወሰናቸው ብዙዎችን አስደስቶ፣ ብዙዎችን አስገርሞ ተቀባይነት እንዲኖራቸው ያደረገና፣ በሸዋ ነገስታት ዘንድ ያልተለመደ ነበር፡፡ አጼ ዘርዓያዕቆብ ወደ አክሱም ከማምራታቸው በፊትም የጨዋ ዘር የሚባሉትንና በመንግስት ዘንድ መሾም የሚገባቸውን ሰዎች መርጠው በአዳል፣ በደዋሮ ፣በሃድያና በሌሎች ግዛቶች በተቆጣጣሪነትና በታዛቢነት በመካሪነትም ሆነ በበላይነት እየሾሙ ሲልኩ እንዲህ የሚል መልዕክትም አብረው ላኩ፡፡

"የሰጠናችሁ አዝማች እየገረፈ ቢያስለጥናችሁ እየተቆጣችሁ ወደ ሽፍቶች አገር ሄዳችሁ በእኛና በአዝማቹ ላይ ትመኩበት /ታምፁበት/ ነበር፡፡ አሁን ግን በእናንተ ላይ ሌሎች አዲሶች ጨዋዎች እግዚአብሔር እንዳዘዘን ልከንላችኋል፡፡ የቀድሞውን ክፋታችሁን ትታችሁ በስርዓትና በሕግ ኑሩ፡፡ እምቢ ያላችሁ እንደሆነ በእናንተ ላይ እንዳሰብነው ቅጣት እንፈርድባችኋለን" ከደዋሮም ሌላ በሃድያ፣ በባሌ፣ በበጌምድር ፣በጎጃም፣ በፈጠጋር፣በይፋት፣ በግድም፣ በአንጎት፣ በትግሬ፣ ባህር አምባ፣ በሰራዌ በጸርዋጀት፣በእነዚህ ሁሉ አገሮች ለእያንዳንዳቸው ለሀገራቸው ክፍልና ስም እየሰጡ "ጨዋዎች" የሚባሉትን ደልድለው ላኩላቸው፡፡

ከሁሉ በላይም "ባህር ነጋሽ" የሚለውን ማዕረግ ከሁሉ ማዕረጎች እንደሚበልጥ ገለጹ፡፡ በዚህ ሥልጣን ስር ያሉ የሽሬን፣ የሰራዬን፣ የሀማሴን ክንቲባዎችን በበላይነት እንዲገዛቸው ስልጣንን ሰጡት፡፡ ይህ ስያሜ እስከ

ቀረብ ጊዜ ድረስ በባህር ... በአካባቢው ያሉትን ግዛቶች በበላይነት ለሚያስተዳድር ሹም የሚሰጥ የማዕረግ ስም መሆኑ ይታወቃል።

እናም በዚህ መሰል አሿሿምና አደረጃጀት ቅጥ ያጣውን የመንግስት አወቃቀር ባየናቸው እና ባላየናቸው መልኩ እንደገና አደሱት። ከዚያም ወደ አክሱም ለንግስ በዓላቸው ተጓዙ፡ ሥርዓቱን ለመፈጸም አክሱም በደረሱ ጊዜ የአገሩ ህዝብና ካህናት በደስታ ተቀበላቸው።

የትግሬ ሹማምንትና ወታደሩ በፈረስ ሆነው ጋሻና ጦራቸውን ይዘው፣ ሴቶች እንደቀድሞ ልማዳቸው እየዘፈኑ ሲቀበሏቸው፤ የአክሱም ንቡረዕድ በግራና በቀኝ ሆነው እንደልማዳቸው የወይራ ዝንጣፊ ይዘው ተቀበሏቸው።

አጼ ዘርዓያዕቆብ ወደ አክሱም ቅጥር ሲገቡ እየረገጡ የሚያልፉበት ልዩ ምንጣፍ ተዘርገቶ ሲጠብቃቸው፤ ልክ ምንጣፉን መርገጥ እንደጀመሩ ይዘውት የሄዱትን መቶ ወቄት ወርቅ (አንድ ወቄት 28 ግራም ነው) 2.800 ግራም ወርቅ ግራና ቀኝ እበተኑ ወደ ውስጥ ገቡ።

ጥር 21 ቀን 14 33 ዓ.ም በተዘጋጀው የድንጋይ ዙፋን ላይ ተቀምጠው ስርዓተ ንግሳቸውን ፈጸሙ። ለብዙ መነኮሳትም ልዩ ልዩ ማዕረግ ሰጡ። አስፈላጊው መንፈሳዊ ተግባር ተከናውኖም ለቤ/ያን ርስትና ጉልት ሰጥተው፣ለገዳማትና ለአድባራት ግልግሎት የሚውል ልዩ ልዩ ገጸ በረከቶችን አበረከቱ። ገዳም እንዲገደምና ከነበረው የቅዳሴ ስርዓት በተጨማሪ ‹‹የሳታት›› ጸሎት እንዲጀመር አዘውና አስፈላጊውን ነገር ሁሉ አደላድለው ወደ ሸዋ የመልስ ጉዞ ጀመሩ። በጉዞ ላይ ሳሉም በአማራ አገር ጸሐያ በሚባል ቦታ ሲደርሱ አባታቸው ያሥጀመሩትን የቤ/ያን ግንብ ተመለከቱ። ወዲያውም የአከባቢውን ሰዎችና የራሳቸውን አጃቢዎች አስተባብረው በፍጥነት ቤ/ያን አስገነቡ። ያሠሯቸውን ሁለት ቤ/ያን እንዱን መካነ ጎል፣ሌላውን ደብረነጎድጓድ ብለው ሠይመው ፅላት እንዲገባ አስደረጉ። በተመሳሳይ መልኩም በየመንገዱ አዳዲስ ቤ/ያኖችን እያሰሩ አስፈላጊ ካህናትን እየመደቡና ርስት እየሰጡ ብዙ ቆይተው ነበር ወደ ቤተመንግስታቸው የደረሱት።

ንጉሱ በጉዞ ላይ ያሳለፉት ረጅም ጊዜ ነበርና በእነዚያ ጊዜያቶች የይፋትና የአዳል፤ እንዲሁም ሌሎች ባላባቶች በከፍተኛ ሁኔታ ሲዶልቱና ሲዘገጃጁ ነበር።

አሕመድ በድላይ የይፋትን የወላስማ ዘር ለመሠረተው ለዑመር ወላስማ አስረኛ ትውልድ ነው። መላው የዘር ሐረጋቸውም የይፋት ንጉስ ሲባሉ የኖሩ ናቸው። አሕመድ በድላይ አጼ ዘርዓያዕቆብ የንግስ በዓላቸውን ለማክበር አክሱም በሔደበት ጊዜ ጦሩን ሲያዘጋጅ ነበር የቆየው።

የአህመድ በድላይን ገስግሶ መምጣት የሰሙት ዘርዓያዕቆብ ጦራቸውን ሠብስበው ወደ ደዋሮ ተጠጉ። በዚህ ጊዜ የሀድያው ገራድ ‹‹መጥቼ እንድረዳህ ከፈለግህ ቃልህን ላክብኝ›› ብሎ ላከባቸውና በተመሳሳይ ለአህመድ በድላይ ‹‹ህብረቴ ካንተ ጋር ነውና እርዳታ ካስፈለገህ ላክብኝ›› ብሎ ላከ። አጼ

ዘርዓያዕቆብ ‹‹እስክንጠራህ ድረስ ጦርህን አዘጋጅተህ ጠብቅ›› ብለው ላኩበት። ይህ መሐመድ የተባለው የሐድያው ገራድ በንጉሱ የተሾመና የሚስታቸው የንግስት ዕሌኒ (ቅኝዓ ባልቲት) ወላጅ አባት ነው።

ዘርዓያዕቆብ የአህመድ በድላይን የጦር ብዛት አይተው ተደነቁ። የንጉሱ ጦር አነስተኛ በመሆኑም ካህናትና ሹማምንት ስጋታቸውን ገለጹ። "በሰራዊት ብዛት አትመኑ" በሚል የሌሎችን ቃል ሳይሰሙ ቀሩ።

ጥሩንባ እንዲነፋ፣ ነጋሪት እንዲጎሰም፣ ግራ ቀኝ ባንዲራ እንዲተከል አዘዙ። አህመድ በድላይም ‹‹ንጉሱ አይመጣም አላላችሁኝም ነበር?›› የሚል ጥያቄ አቅርቦ ከወታደሮቹ ጋር ሲነጋገር ድንገት ጦርነቱ ተጀመረ። ከፍተኛ እልቂትም ደረሰ። አህመድ በድላይ እና ዘርዓያዕቆብም ብቻ ለብቻ የፌልጠማ ውጊያ ጀመሩ። የንጉሱ አንድ ወታደር ጦር ወርውሮ አህመድን ግንባሩን ሲወጋው ነቅሎ በመስበር በጅግንነት ንጉሱን ተፋለማቸው። እጅግ ተጠጋግተው ነበርና አጼ ዘርዓያዕቆብ በጦር አንገቱን ከወጉት በኋላ ጭንቅላቱን ቆረጡት። የተረፈ ወታደር እንዳይኖር በማለትም አስፈጇቸው።

ከድል በኋላም የሐድያውን ገራድና የሌሎች ተባባሪዎችን ሹማምንት ጠርተው አሳዩዋቸው። የተለመደው የድል በዓል በስጋዊና በመንፈሳዊ ዝማሬና ጭፈራ ተከበረ።

አጼ ዘርዓያዕቆብ አህመድ በድላይን አሸንፈው በተለመደ ቅጣታቸው ጭንቅላቱንም፣ እጁንም፣ እግሩንም ሌላውንም አካሉን እንዲቆረጥ አደረጉና በየአገሩ ተልኮ በየአደባባዩ እንዲዘዋወር ተደረገ። የማዕረግ ልብሱ ሌላው ንብረቱ ሁሉ ለቤተ ክርስቲያንና ለገዳማት ተሰጠ። በተጨማሪም በፊት የብረ አስቦ ይባል የነበረውና በዘርዓያዕቆብ ትዕዛዝ ደብረ ሊባኖስ ተብሎ በተሰየመው ገዳም የነበሩ መነኮሳት ከጦርነቱ በፊት ‹‹ታሸንፋለህ›› ብለው መልዕክት ይልኩ ስለነበር ከድሉ በኋላ 150 ወቄት ወርቅና ሌሎች በርካታ ውድ ቅርሶች ለገዳሙ በስጦታ ተበረከተ።

አጼ ዘርዓያዕቆብ ከዚህ ጦርነት በኋላ የተለመደውን ስራቸውን በመቀጠል ወደ ትውልድ አገራቸው ወደ ፈጠጋር ተመልሰው፣ እንዲሁም በየመንገዱ በዚህ ፅሁፍ ለመዘርዘር የማይቻል በርካታ ለቤተ ክርስቲያንና ገዳማት እንዲሰራ በማድረግ ካህናትና መዘምራን በመመደብ ለእያንዳንዱ ቤተ መቅደስ ተዘግኖ የማያልቅ ወርቅ እየሠጡ ቀጠሉ።

ይህን ያህል አገራቱን ቤተክርስቲያን በቤተክርስቲያንና እያደረጉ፤ ነገር ግን የመረረ ቅጣታቸውና ጭካኔያቸው ግን ከአንድ ክርስቲያን የሚጠበቅ እንዳልነበረ ሁሉም የሚወዛገብበት ጉዳይ ሆኗል።

ሌላው ቀርቶ ዜና መዋዕላቸው እንደሚለው "በክርስቲያኖች መካከል ክርክር ተካሔዶ ለማርያም ይሰገዳል፤ አይሰገድም በሚለው ክርክር "አይሰገድም" ያሉትን በየካቲት 2 ቀን አፍንጫቸውና ምላሳቸው እንዲ... ፈርደው ተቆረጠና በድንጋይ ተወገሩና ሞቱ"... እያለ ያትታል። ሲቀጥልም "እነዚህ ሰዎች በተወገሩና በሞቱ ከ38ኛው ቀን ጀምሮ ለብዙ ቀን በአከባቢው

ብርሃን ስለታየ ያችን ስፍራ ደብረ ብርሃን ብለው ሠየሚት ..." እያለ ይቀጥላል።

አጼ ዘርዓያዕቆብ ቅዳሜና እሁድ እኩል እንዲከበሩ፣የተለያዩ ሃይማኖታዊ በዓላት ከቀድሞው የበለጠ እንደጨመሩና ወዘተ... በርካታ መንፈሳዊ ሕጉችን ይደነግጉ ጀመር።

ንጉሱ በደብረ ብርሃን 14 አመታትን ሲያሳልፉ ካወጇቸው መንፈሳዊ ድንጋጌዎች ውስጥ በአንድ ቤተክርስቲያን አንድ ፅላት ብቻ ሳይሆን ሁለትና ድርብ ወይም ከዛ በላይ እንዲሆን ማዘዛቸው ይጠቀሳል። ብዙዎችን ካህናትን ያስቆጣውና ለቅጣትም የዳረጋቸው የቅዳሜ ሰንበት ሆኖ መታወጅ ሲሆን፤ ይህም የአይሁድና የኦሪት ሕግ እንጂ የእኛ አይደለም በማለት አምፀው ነበር። ሆኖም በዘርዓያዕቆብ ዘንድ ተቀባይነት አልነበረውም። ባጠቃላይ የአጼ ዘርዓያዕቆብ መንፈሳዊ ሥራ አሁን ላለው የኦርቶዶክስ ተዋህዶ ሃይማኖት ብዙ ዓይነት መሻሻሎችና አዳዲስ ሕጉችን እንዲቀበልና እንዲቀጥል የሚያደርግ ሆኖ ነው የሚታየው።

አጼ ዘርዓያዕቆብ ወደደረሷቸው መጽሀፍት ስናልፍ ደግሞ በየመጽሐፍቶቻቸው ልዩ ልዩ የስጋዊና የመንፈሳዊ ሕጎችን የደነገጉ ሆነው እናገኛቸዋለን።

ለምሳሌ ሙሴ ኮንቲሮሲኒ በተረጎሙት "ተዓቅቦ ሚስጥር" በሚለው በዘርዓያዕቆብ መጽሃፍ ውስጥ ከሚገኙት በርካታ ህጎች ስለ ቁርባን ሕግ የሚያትት ይገኝበታል። በዚህ ህግ መሰረት "ቆራቢው ካህንም ይሁን መሐይም አቁራቢው ተጠንቅቆ ማቁረብ (ስጋወ ደሙን) መስጠት አለበት።" ይልና በቆራቢውም በአቁራቢውም ዘንድ አምልጦ ቢወድቅ የጣለው 153 ጊዜ እንዲገረፍ ይላል።

"መጽሐፈ ሚለድ" የሚለው ስለ ወርሐዊ ክብረበዓላት ሲተነትን አያይዞም ስለ ጣኦት አምልኮ እና ስለ ቅጣቱ ይደነግጋል።

"መጽሐፈ ባህርይ" የሚለው ደግሞ ስለኑዛዜና ስለተያያዥ ነገሮች የተደነገገውን ያትታል። ዘርዓያዕቆብ ከአገር ውስጥም አልፈው በብራና እያስጠረዙ በእየሩሳሌም ለሚገኘው የኢትዮጵያ ገዳማት ቤተክርስቲያን መተዳደሪያ ሕግና ደንብ እየጻፉ ልከውላቸው ዛሬ ድረስ ግልጋሎት እየሰጠ ይገኛል። እነዚህንና እነዚህን መሰል ሥራዎቻቸውን እያዩም ነው፤ የውጭ ሀገር ፀሀፍት "ኢትዮጵያዊው ሊቅ" የሚል ቅጽል ስም የሰጧቸው። በቫቲካን የካቶሊክ ቤተ መጽሐፍት ውስጥም የጻፉት መጽሐፍትና የላኩት ደብዳቤ ዛሬ ድረስ ይገኛል።

አፄ ዘርዓ ያዕቆብ ይህን ሁሉ ሥራ ከመስራት ጎን ለጎን የይፋትና የአዳል የሀድያና የደዋሮ ባላባቶች ሲሸፍቱ እንዳንዴ ራሳቸው እየዘመቱ፣ ሌላ ጊዜ በመልእክተኞች ተዋግተው ድል እያደረጉ ነው። በተጨማሪም በጥንቱ ዘመን ከግሪክ እና ከሮማ ጋር ብቻ የነበረው የኢትዮጵያ ግንኙነት በዘርዓያዕቆብ ጊዜ ግን ከሌሎች የአውሮፓ አገራት ጋር ሰፋ ያለ ግንኙነት

ለመጀመሪያ ጊዜ ተጀምሯል። ዋናው የሃይማኖት አጀንዳ ቢሆንም፤ በዚህ አጋጣሚ ስለሌሎች ጉዳዮች የመወያየት እድል ነበራቸው። በርካታ ነጮችም ወደ ኢትዮጵያ መምጣት የጀመሩት በዘርዓያዕቆብ ጊዜ ነው።

የቱርኮችና የመካከለኛው ምስራቅ አገሮች እያየሉ በመሄዳቸው ኢትዮጵያ ከካቶሊክና ከኮፕቲክ ቤተክርስቲያን ጋር ህብረት ለመፍጠርና በሰሜን አፍሪካ እየበረታ የሄደውን የዓረብ ሃይል ለመመከት ስለሚችሉበት ሁኔታም ይወያዩ ነበር።

ሆኖም አንድነቱ ሊሳካ አልቻለም። ባለፉት ምዕራፎች እንዳየነው የኃይል ሚዛኑ ወደ እነርሱ ያደላው የቱርክ መንግስት ሱልጣኖች መቀመጫቸውን ባግዳድ አድርገው በክርስቲያኖች ዘንደ ልዩ ትኩረት የሚሰጣትን እየሩሳሌምን ይዘው ስለነበር አውሮፓውያኑ ተባብረው ቅድስቲቱን ከተማ ለማስለቀቅ መዋጋት ከጀመሩበት ከ11ኛው መቶ ዓ.ም ጀምሮ የቀጠለው ጦርነት እስከዚህ እስከ ዘርዓያዕቆብ ድረስ ሙሉ ለሙሉ ባለመቆሙ በላይ፤ በሰሜን አፍሪካ የበለጠ እየተጠናከሩ ነበር። ስለዚህ የክርስቲያን አገሮች ጥምረት ወሳኝ ነበርና ዘርዓያዕቆብም በዚሁ ጉዳይ ዙሪያ ከአውሮፓ ክርስትያናዊ ሀገሮች ጋር ተወያይተዋል። መልዕክተኞችንም ልከው እንደነበር ይነገራል፡ ይሁን እንጂ በአንድነት የመተባበሩ ጉዳይ ለአጼ ዘርዓያዕቆብ የሚዋጥ አልነበረም። ምክንያቱም እጅግ እያየሉ የሄዱትን ኦቶማን ቱርኮችን ከሌሎች የአውሮፓና የላቲን ሀገሮች ጋር ተባብሮ መፋለም ማለት ኢትዮጵያ ውስጥ ያለውን የይፋት የአዳልና ሌሎች ተቃዋሚ ወገኖችን አመጽ የበለጠ ማቀጣጠል እንደማለት ነው።

ይህ በእንዲህ እንዳለ የኦርቶዶክስና የካቶሊክ ሃይማኖት ተከታዮች እርስ በርስ ይጣሉ ነበርና ህብረቱ ሳይሠምር በመቅረቱ ለቱርኮች ሰርግና ምላሽ ሆነላቸው።

በዚያ በፍሎራንሱ ጉባኤ ወደ ጣሊያን አጼ ዘርዓያዕቆብ ያልሄዱበትና መልክተኛ (ወኪል) የላኩበትን ምክንያት በደብዳቤ ሲገልጹ "የቱርክ ስልጣኖች እንዳያውቁና ሀገሬ የበለጠ ችግር ውስጥ እንዳትገባ ሠግቼ ነው።" የሚል ቃል እንዳካተቱ ሔንሪክ ቼሩሌ የተባለ ፀሀፊ "የኢትዮጵያ ስነ ፁሁፍ ታሪክ" በሚለው መፅሀፉ ወደ ጣሊያን ተርጉሞ የዘርዓያዕቆብን ደብዳቤ ካሰፈረበት ገጽ (143 -144) ይታያል።

አጼ ዘርዓያዕቆብ ብልህነታቸውና አዋቂነታቸው እንዳ ሆኖ፤ ጭካኔ የተሞላበት ቅጣታቸውም እንደቀጠለ ነው። የቅጣት አዋጃቸውን የሚመለከትም ፅኑነቱን ለማስገንዘብ ቤተሰቦቻቸው ሳይቀር ክስ ከቀረበባቸው ጭካኔ እንዲቀጡ ያደርጋሉ።

በዚህም ከበርካታ ሚስቶቻቸው ውስጥ አንዷ የነበሩት ፅዮን ሞገሳን እንዴት እንደቀጧቸው እንይና ታሪካቸውን ወደ ማጠቃለል እንለፍ።

ፅዮን ሞገሳ የአጼ ዘርዓያዕቆብ ሚስት ሲሆኑ፤ ከዘርዓ ያዕቆብ ቀጥሎ የነገሱትን አጼ በእደ ማርያምን ወልደዋል። ዘርዓያዕቆብ ስልጣን ላይ

እያሉ ጽዮን ሞገሳ ልጃቸውን ሊያነግሱ ከካህናትና ከሹማምንቱ ጋር እየተላላኩና እየዶለቱ ነው። የሚል ክስ ቀረበባቸው።

ዜና መዋዕሉ እንደሚለውም "አንች እኔ በመንግስቴ ሳለሁ ልጅሽ እንዲነግስ በየአድባራቱ ካሉት ቀዳሳን ጋር ተላልከሻል" ተብለው ሲጠየቁ "እንዲህ ያለ ስራ በአፌም በህሊናየም አልሞከርኩም አልሠራሁም" የሚል ምላሽ ቢሠጡም ተቀባይነት አጡና በግርፋትና በድብደባ እንዲቀጡ ተወስኖ በዚያው ምክንያት ሞቱ። ልጃቸው በዕደ ማርያምም ታስሮ ጥቂት ከተሰቃየ በኂላ ንፁህ መሆኑ ታምኖ እንዲፈታ ተደረገ።

አፄ ዘርዓ ያዕቆብ 34 አመት በቆየ የስልጣን ዘመናቸው ከይፋት፣ ከሐድያ፣ ከአዳልና ከሠሜን ፈላሾችና ከፀለምት ሹሞች ጋር የተደረገውን ጦርነት ብልህነት በታከለበት አካሄድ እያሸነፉ የቆዩ፣ ባዕድ አምልኮን ከኢትዮጵያ ለማጥፋት የጣሩ፣ ግጭትን በጋብቻ ለማርገብ የሞከሩ፣ የቤተክህነትና የቤተመንግስት ህግ እንዲሁም የስጋዊ አስተዳደር አዋጆችን ከቀድሞው የበለጠ ያሻሻሉና አዳዲሶችን የጨመሩ፣ በርካታ ገዳማትና ቤተክርስቲያን ያሰሩ፣ ብዙ መጽሃፎች የጻፉና ረጅሙን የስልጣን ቆይታቸውኂ በልዩ ልዩ ስራ ያሳለፉ ንጉሰነገስት ናቸው። ጭካኔያቸውም የበረታ ነበር።

ንጉስ አፄ ዘርዓ ያዕቆብ ከመንገሳቸው በፊት በአንባ ግሸን ሰፊ የመማሪያና የመመራመሪያ ጊዜ ነበራቸው። ሲኖዶስን እና ህጉን እጅግ የመረመሩና ያሻሻሉ ናቸው። ለዚህ መጽሀፍ ከፍተኛ ግምት እንደነበራቸውም ከነገሱ ከጥቂት ዓመታት በኂላ ይህንኑ መፅሀፍ በብራና ጽፈው ወደ እየሩሳሌም ገዳማት መላካቸውና፤ ህግና ስርዓቱ በኢትዮጵያ እንዲፈጸም ከልብ መጣራቸው ያሳያል። ከመንፈሳዊ ሥራቸው ባሻገርም በፖለቲካ አስተዳደር የተሳካላቸው ነበሩ። ከቀድሞ ጀምሮ የነበረውን የአገር ባላባትና (ባለጉልት) ወደ ጎን በማድረግ የቅርብ ሹሞቻቸውን ብቻ በባላባትነት ሳይሆን በወኪልነት እንዲሰሩ በማድረግ በየጊዜው የሚከሰተውን የየግዛቱን ንጉሶች ሽፍታነት አርቀዋል። "ጭዋ" የሚባሉና በራሳቸው ጦር የተደራጁ ሹማምንትን በየክልሉ እየላኩም እንደጠባቂም እንደተቆጣጣሪም ሆነው እንዲያገለግሉ በማድረግ የአከባቢ ሹሞች ሊያምጹ ቢሞክሩ በ "ጭዋ" ው አማካይነት እዚያው እንዲከሽፍ አድርገዋል።

እኒህ ንጉሰነገስት አዳዲስ የፍልስፍናና የምርምር ግኝታቸውን ለአገራቸው ህግና አስተዳደር እንዲውል በማድረግ ህዝቡን መንገድ ለመምራት የሞከሩ ናቸው። ዛሬ ድረስ እየተሰራባቸው የሚገኙ ስጋዊና መንፈሳዊ ህግጋቶች ብዙዎች የዘርዓያዕቆብ ግኝቶች ናቸው። ንጉሱ ከበርካታ ሚስቶቻቸውና እቁባቶቻቸው ከ18 በላይ ልጆች ወልደዋል። ጥቂቶቹን ልጆቻቸውን በባዕድ አምልኮ ሳቢያ እንዲገደሉ ማድረጋቸውንም አይተናል። በመጨረሻም ኢትዮጵያዊው ንጉሰነገስት አፄ ዘርዓያዕቆብ በርካታ ተግባራቶችን በዘመናቸው ካከናወኑ በኂላ ጳጉሜ 3ቀን 1460 ዓ.ም ከዚህ

ዓለም በሞት ተለይተው በኂላ ላይ አስክሬናቸው በጣና ሀይቅ ደሴተ ዳጋ እንዲያርፍ ተደርጓል።

እንደሌሎቹ ሁሉ ለአፄ ዘርዓያዕቆብም በዘመኑ ባለቅኔዎች ስንኝ ተቋጥሮላቸው የነበረ ሲሆን፤ ይህንኑ ረዘም ያለ የሙገሳ ግጥም አጠር አድርገን እንየው።

"ዣን ዘርዓያዕቆብ በድል ጸሐይ
አንኾርት የዚከብራይ
ባሏ የባርዜላይ
ዣን በደበና ቢታይ
በአልቱት ያዘለቸው ይመስል ሰርናይ
ዣን በደበና ቢታይ
አበባ ቢመስል ገላጋይ
የመስከረም ይመስል ፅገይ
ሠይጣን አርዌ በድላይ
የለመደው በአርጋይ
የለመደው በግዳይ
ዣን ዘርዓ ያዕቆብ በድል ጸሐይ
ቀለበው እንደ እንቧይ።
አፈረጸው እንደሎሚ አልዋልቶ ዋጋ ይታይ
በትግሬ በነገደ ዘእየወሰ ጋይ
ግብጽ የመጻ ፈርዘነይ የከመሩበት ደንጋይ
ሰማ ዘርዓያዕቆብ እንደይቤይ
በቅድ ሐሊታይ በለሽርጌታ በአንሳት አለይታይ
በሐመበል አቦከር ጋይ በኢይፊት አለ ይታይ
ምሽቱ ዜነባ እንድታይ
ታንጉት እንደ መረዌይ
ትደቁስ እንደበርበሬይ።
በፈጠጋር አለ ይታይ በሌዘርድ ገይ
ስመ ዘርዓያዕቆብ እንደ ይዕበይ
በደዋሮ አለ ይታይ በለአደ ይታይ
በሔድራ ገይ በባሊ አለ ይታይ
አርቼ በድለይ ግዴታ በተአይ ዳኛይ
ምሽት ወይዘሮ ባልሆነም ለዋይ
አካል ሐመር ባልሆነም ለዋይ
ወርቅ አምባር አልሆነም ለዋይ
ኪዳን ይህንህ በሠማይ
ጉልትህን አልሰጥ ለሞይ
ይላል ኻዮን ዘርዓ ያዕቆብ"

ምዕራፍ ፶

የአፄ በእደ ማርያም ዘመነ መንግስት

ከ1460-1470 ዓ.ም

"በወህኒ ቤትም በግዞትም ያላችሁ እስረኞች ስለእመቤታችን ስንል አባቴም እኔም ምህረት አድርገንላችኋልና በደስታ ወደየቤታችሁ ተመለሱ::" አፄ በእደማርያም በ1460 ዓ.ም የተናገሩት አዋጅ ነበር።

አፄ በእደማርያም በአባታቸው ዙፋን ሲቀመጡ የ20 አመት ወጣት ነበሩ። ቀደም ሲል ዘርዓያዕቆብ ባለቤታቸውን (የአፄ በእደማርያምን እናት) "እኔ በህይወት እያለሁ ልጅሽን በእደማርያምን ለማንገስ ከሹማምንት ጋር ተላልከሻል" በማለት ንግስት ዕዮን ሞገሳን ተገርፈው እንዲሞቱ ማድረጋቸውን አይተናል። ልጃቸውን በእደማርያምንም አስረውት ነበር። ሆኖም በመጨረሻ የግዛት ዘመናቸው አባትና ልጅ ለመስማማት ችለዋል።

በብዙ አማላጅ የወረደው ስምምነትም አባት ልጃቸውን ከእስር ፈትተው ሹመት እንዲሰጡት አድርጓል። በእደማርያም በአባታቸው ሹመት ሲሰጣቸውም በምንም አይነት ሁኔታ ጉቦ እንዳይቀበሉ አስምለዋቸው ነበር። በተለይ የንግስና ወራሽ እንዲሆኑ የግድ አረማመዳቸውን ማስተካከል እንዳለባቸው የተነገራቸው አባትየው በህይወት እያሉ ነበር። ከዚህ በኋላ አፄ ዘርዓያዕቆብ ሲሞቱ የነጋሲ ልጆች በሙሉ ታስረው በእደማርያም ጳጉሜ 3 ቀን 1460 ዓ.ም በእለተ እሁድ ዙፋን ላይ እንዲቀመጡ ተደረገ። ያየነውን አዋጅም በነገሱ ማግስት ሰኞ ማለዳ ነበር።

ቀጥለው የወሰዱት እርምጃ በአባታቸው ዘመን በጥቅል ተይዘው የነበሩትን ስልጣኖች በተለየ መልኩ መቀየር ሲሆን፣ በየግዛቱ በርካታ ሹማምንትን በመሾም የሥልጣን ክፍፍል ማድረግ ነበር።

ዜና መዋዕላቸው እንደሚለው ከሆነ ደግሞ በመጀመሪያ የስልጣን ዘመናቸው ወቅት ለጣኦት ይሰግዳሉ የተባሉትን ዜጎች እንደአባታቸው በአደባባይ እንዲገረፉ ፈርደውባቸዋል። ከዚህ ፍርድ በኋላም እንደ አባታቸው ሁሉ ራሳቸውም በተከታታይ በተለያዩ ቦታዎች መንፈሳዊ ተቋማትን በመገንባት ተግባር ተሳትፈዋል።

ዳዊት በሚለው ስመ መንግስታቸው የሚታወቁት አፄ በእደማርያም1ኛ ከደብረብርሐን ራቅ ወደ ሚል ቦታ ሄደው በአጭር ጊዜ ውስጥ ባስገነቡት ቤተክርስቲያን ስርዓተ ንግሳቸውን ሲፈፅሙ እንደተለመደው ንጉሱ በእጃቸው ወግተው እንዲገድሏቸው ጎሽ እና አንበሳ ቢቀርብላቸውም ጎሹን ሌላ ሰው እንዲገድለው በማዘዝ አንበሳውን ደግሞ እንዲለቁት አደረጉ።

ስርዓተ ንግሱን ሲፈጽሙም ከልጅነት ሚስታቸው ከእሌኒ (አድማስ ሞገሳ) ጋር በመሆን ነው። ጥቂት ቆይተው አፄ በእደማርያም የባህሪ ለውጥ ማሳየት ጀመሩ። ምክንያቱም "ልጅ ናቸው ዘወትር ፈረስ ይጋልባሉ እንጂ

የመንግስትን ስርዓት መፈፀምን ትተዋል"... ወዘተ የሚል ሀሜት ስለሰሙና ስለተበሳጩ ነው የባህሪ ለውጡን ያሳዩት።

ይህን ሐሜት እንደሰሙም "የመንግስት ስርዓት አይፈፅምም ተቀምጦ ፍርድ ሲሰማ አይውልም ብላችሁ አምታችሁኛል። በአባቶቼ ጊዜ ፈረስ መጋለብ፣ ቀስት መወርወር ልምድ አልነበረምን? እንዲህ እያሉ ያሙኝን ሁሉ ይዛችሁ አምጡልኝ" በማለት የበታቾቻቸውን አዘዙ። እነዚህ ሐሜተኞች ተለቅመው ካልወጡ እነዚህ የበታች ሹማምንት እንደሚገደሉ ተዛተባቸው። ከዚያም ብዙ መነኮሳት ተይዘው ቀረቡ። ተጠይቀው ስለካዱ እግራቸውን ከስር እየቆረጡ በጎንደር አካባቢዎች ማለትም ወደ ደቅ፣ ወደ ጉንድ፣ ወደ ጉሽአሮ እና ወደ ደራ እንዲሁም ወደ ሌሎች ገዳማት በግዞት እንደላኳቸው ይነገራል።

በዚህ ጊዜ ህዝቡ ሁሉ "ይህስ ከአባቱ ይበልጥ ጨካኝ ነው" ለማለት ተገደደ። ይህ በእንዲህ እንዳለም አንገዛም እያሉ ዘወትር ይሸፍቱ የነበሩት የአዳል እና የይፋት ባለባቶች በአፄ በእደማርያም ጊዜ ባላባታቸው መሐመድ ቤን በድላይ "እንግዲህ በመካከላችን ሰላም ይሁን። እኔም በየአመቱ ግብሬን ይዤ እመጣለሁ፤ አስገባለሁ። ልገዛልህም ዝግጁ ነኝ። አንተም ወታደሮችህን ወደ አገሬ አትላክብኝ።" የሚል መልእክት ላከ። ይህ መልዕክትም ንጉሱ ንግስናቸውን በፈፀሙበት በወረኢሉ እና በአማራ ሳይንት መካከል በሚገኘው ማረፊያ ቦታቸው ሆነው ሲደርሳቸው መልዕክቱን በሰላምና በደስታ ተቀብለው መልእክተኞቹንም ሸልመው ነበር የመለሷቸው።

በዚህ መልዕክት የአዳልና የይፋት ጉዳይ በመረጋጋቱ ንጉሱ ደስ ቢሰኙም ወዲያው ግን በዋጅራት በራያ እና አዘቦ በኩል አመፅ ተነሳባቸው። እነዚህን ህዝቦች (አገሩን ዶብአ፣ ስዎቹን ሰብዓ፣ ዶብአ ይላቸዋል የታሪክ መዛግብት) ቦታው ከዞብል እና ከየጁ በስተምስራቅ ከአውሳ እና ከደንከል በስተምዕራብ የሚገኝ ሲሆን ህዝቦቹም የራያ እና የአዘቦ ነገዶች ናቸው። እናም ዘወትር ያደርጉት እንደነበረው ያን ጊዜም ያመፁት ነጋዴን በመዝረፍ ግብር በመከልከል እና በሌሎች መሰል ተግባራቶች ነው።

አፄ በእደማርያምም በደብረነጎድጓድ በአትሮንስ ማርያም በርካታ የመንፈሳዊና አስተዳደራዊ ጉዳይ ከፈፀሙ በኋላ ለዘመቻ መዘጋጀት ጀመሩ። ጦርነቱ ተጀምሮ ብዙ እልቂት ካስከተለ በኋላ በንጉሰነገስቱ ወታደሮች የበላይነት ሊጠናቀቅ ቻለ። ከዚያም በዶብአ፣ በአንጎት በኩል አድርገው ከመመለሳቸው በፊት ሹምሽሩንና ድልድሉን በአዲስ መልክ አዋቅረው የንግስናቸውን 1ኛ አመት ወደ አክሱም ሄደው ለማክበርና ለማደስ ሲዘጋጁ ሌላ አዲስ የውስጥ ግጭት ተከሰተ።

ከላይ እንዳየነው ከመሐመድ ቤን በድላይ ጋር ባደረጉት ስምምነት መሰረት ከአዳሎች ጋር ሰላም ወርዶ የነበረ ቢሆንም፤ ከጥቂት ጊዜ በኋላ በመሐመድ ቤን በድላይ እግር የተተካው ኡስማን ቤይ ሱሌይማን "ለውጊያ ተዘጋጅቶ ከአዳል ተነስቶ መጣ" የሚል ወሬ ደረሳቸው። ስለዚህ አፄ

በእደማርያም ወደ አክሱም ለንግስ በዓላቸው በመሔድ ፊንታ ወደ ሸዋ ለመመለስ ተገደዱ፡፡

ወታደሮቻቸውንና ፈረሰኞችን አዘጋጅተው ጉዟቸውን ጀመሩ፡፡ የሸዋና የይፋት ህዝብም ተቀበላቸው፡፡ ይፋት ደርሰውም ጊዜያዊ ድንኳናቸውን አስተከሉ፡፡

በጉዟቸው ወቅትም የተለያዩ አሉባልታዎች ከበታች ሹማምንቶቻቸው ይደርሳቸው ነበርና ባረፉበት ቦታ ሁሉ ሀሜተኞችና ጥፋተኞች የተባሉትን ሁሉ እያስጠሩ የጭካኔ ቅጣታቸውን በድጋሚ ይሰነዝሩባቸው ጀመር፡፡ በዚህ ሳቢያም ሁከቱ እየተጋጋለ ሄደ፡፡

ከዚህ በኋላ የደዋሮ፣ የዳሞትንና የሌሎችን ግዛቶች ወታደሮች ወደ አዳል አገር ሔደው እንዲዋጉ በመላክ፤ ራሳቸው ንጉሱ ደግሞ ከቀሪ ተከታዮቻቸው ጋር ወደ ደዋሮ ገሰገሱ፡፡ እነዚያ የተላኩት ወታደሮችም የአዳልን አገር አሸንፈው ተመልሰው ደዋሮ ላይ ከንጉሰ ነገስታቸው ጋር ተገናኙ፡፡ ሆኖም ወታደሮቹ አሸንፈን መጣን ይበሉ እንጂ ድላቸው ሙሉ ለሙሉ በማሸነፍ የተጠናቀቀ እንዳልነበር ከጊዜ በኋላ ተደረሰበት፡፡

የአዳሉ ጦርነት አንድ እርግጠኛ የሆነ ውሳኔ ሳያገኝ በውስጥ በየአውራጃው የተለያዩ አድማዎች በንጉሱ ላይ እየተደረጉና ጥፋተኛውም እየበረከተ በመሔዱ በጠቅላላው የአፄ በእደማርያም መንግስት በሁከት የታጀበ መሆኑ ቀጠለ፡፡ አሸነፍን ያሉት ወታደሮችም አንዱን የአዳል ክፍል ብቻ ነበርና ያሸነፉት ጦርነቱ እንደገና በአዲስ መልክ ተጋግሎ ሊቀጥል ግድ ሆነ፡፡ የአዳሎች መሪ ኡስማን ቤይ ሱሌይማንም አልተገደለም፣ አልተማረም፡፡ እናም ንጉሰነገስቱ እንደ አባታቸው ድል ሳይቀናቸው ተሸነፉ፡፡ በድጋሚ የተላኩት በርካታ ወታደሮችም ለወሬ ነጋሪ ሸሽተው ካመለጡት በቀር በሙሉ በተጋጋለው ጦርነት አለቁ፡፡

አፄ በእደማርያም የላኩት ጦር ሲሸነፍና መልእክት ከመጣላቸው በኋላ ነገሩን ዳር ሳያደርሱት ሊተውት ተገደዋል፡፡

በአፄ ዘርዓያዕቆብ ጊዜ ተዳክመው የነበሩት አዳሎች በ1460ዎቹ በአፄ በእደማርያም ጊዜ መልሰው ሃይል በመሆን የቀኝ እና የግራ የጦር መሪዎችን (ብህት ወደዶችን) ከነጦር ሠራዊቶቻቸው ሊያሸንፉ ችለዋል፡፡

በሁለቱ ከፍተኛ የጦር አለቆች መካከል ደግሞ በግዛት ስፋትና በሹመት የእርስ በርስ ፀብ የመኖሩ ጉዳይ ለሽንፈታቸው ምክንያት እንደሆነ ተገልጿል፡፡ ሁለቱ የሚናናቁ አዝማቾች ደረጃቸው ተመጣጣኝ የሆነ ባለሥልጣኖች ሆነው ሳለ፤ በጦርነቱ ጊዜ ግን አንዱ ሌላውን እያዘዘ እንዲዘምት ስልጣን ተሰጥቶት ነበርና ሌላኛው ተቀይሞ ውጊያውን ችል እንዳለም ይነገራል፡፡ ንጉሱም ሁለቱን ብህትወደዶች ቅራኔ እንዳለባቸው እያወቁ በአንድነት መላካቸው እንደ ትልቅ ስህተት ተቆጥሮባቸዋል፡፡

በአፄ በእደማርያም የግዛት ዘመን ውስጥ ሰፊ ታሪካቸውን ይዞ የሚገኘው ከአትሮንስ ቤተክርስቲያን ጋር የነበራቸው ቆይታ ነው፡፡

እንደ ጀምስ ብሩስ አገላለፅ "በአፄ በእደማርያም ዘመን በራሳቸው ትዕዛዝ በአትሮንስ ማርያም ቤተክርስቲያን ውስጥ የማርያምን እና የኢየሱስን ምስል የሳለው ፍራንችስኮ ደ ብራንካ ሌዎን የተባለ ጣሊያናዊ ነው፡፡ ኢትዮጵያውያን ካህናት በዚህ ስዕል የተነሳ ከሰአሊው ጋር ፀብ እና ክርክር ፈጥረዋል፡፡

የክርክራቸው መነሻም በሰአሊው ነጭ መሆንና ካቶሊክ በመሆኑ አልነበረም፤ ይልቁንም በካቶሊክ ደንብ ማርያም ኢየሱስን አቅፋ የያዘችው በግራ እጅዋ ስለሆነ "እንደ ምስራቅ እና እንደ እስክንድሪያ ቤተክርስቲያን ደንብ በቀኝ እጅዋ እንዳቀፈችው አድርጎ ለምን አልሳለውም በማለት ነው" በሚል የግጭቱን መነሻና የአፄ በእደማርያምን ተግባር እየተነተነ ይቀጥላል፡፡ ሆኖም ምስሉ ለረጅም ጊዜ ሳይነሳ ቆይቷል፡፡

አፄ በእደማርያም ጫካ አስመንጥረው ቤተክርስቲያን በማሰራት አትሮንስ ማርያም ብለው በመሰየም ፅላት እንዲገባ አስደርገዋል፡፡ አትሮንስ ማርያምን አሰርተው በአሉን አክብረው ከጨረሱ በኋላ ለካህናቱ መተዳደሪያ ከአባይ ወንዝ ጀምሮ እስከ ጅማ ድረስ ያለውን ምድር በርስትነት ሰጥተዋል፡፡

ቀጣይ ስራቸው ያደረጉትም የአፄ ቴዎድሮስ 1ኛን አፅም ከአሰሮ፣ የይኩኑ አምላክንና የሌሎችን የኢትዮጵያ ነገስታት የነበሩትን (18 የሚሆኑ የነገስታትና የጳጳሳትን) አፅም ከያሉበት አስለቅመው እዚሁ አትሮንስ ማርያም ቤተክርስቲያን እንዲቀመጡ ማድረግን ነው፡፡

የአፄ በእደማርያምን የትዳር ሁኔታ ስናይም አንድ ለአንድ የሚለውን የወንጌል -ቃል ችል በማለት እንደሌሎች ነገስታት ከአንድ በላይ ሚስት የነበራቸው ሆነው እናገኛቸዋለን፡፡ በዘመናቸውም ሁለት ሚስት በአንድ ጊዜ ያገቡ ሲሆን፤ ከአንዷ አንድ ወንድ ልጅ ወልደዋል፡፡

ከአንዷ ህጋዊ ሚስታቸው እስክንድርን ሲወልዱ፣ ከእቁባታቸው ደግሞ ሌላ ልጅ ወልደዋል፡፡ በ1440 ዓ.ም የተወለዱትና በ1460 ዓ.ም በ20 አመታቸው የነገሱት አፄ በእደማርያም ከ10 ዓመት የንግስና ቆይታ በኋላ በምን እንደሆነ ባልታወቀበት ሁኔታ ሲሞቱም የተኳቸው ንጉስ ልጃቸው አፄ እስክንድር ነበሩ፡፡

የአፄ በእደማርያምን አሟሟት በተመለከተ ጀምስ ብሩስ በመርዝ ተገድለው ይሆናል ቢልም በደንብ በማስረጃ ማረጋገጥ እንዳልተቻለ ግን ሳይገልፅ አላለፍም፡፡

ምዕራፍ ፺፩
የአፄ እስክንድር ዘመነ መንግስት
ከ1470-1486 ዓ.ም

በኢትዮጵያ ነገስታት ታሪክ ውስጥ አንድ ንጉሠነገስት ወንድ ልጅ ካለው አገር ለመምራት ብቁ የሚያደርገው የእድሜ ደረጃ ላይ ባይደርስም መንገሱ አይቀርም። አፄ በእደማርያም በወጣትነት ጊዜያቸው በ30 አመታቸው ነበርና የሞቱት በ20ዎቹ የእድሜ ክልል ውስጥ እያሉ ከዋና ሚስታቸው የወለዱት ልጃቸው አፄ እስክንድር ነበሩ። እናም አፄ በእደ ማርያም ከሞቱ በኋላ የንጉሠነገስትነት ስልጣኑን የ6 አመቱ ህፃን አፄ እስክንድር ተረከቡ።

በስርዓተ ንግስናቸው ጊዜም እናታቸው እመቤት ሮማን ወርቅ እንደ ሞግዚት ሲሆኑ፤ ግራ ብህትወደድ አምደሚካኤል፣ ቀኝ ብህትወደድ በድላርእድ ሆነው በእንደራሴነትና በአማካሪነት ተሾሙላቸው።

አፄ እስክንድር ዙፋን ላይ ከተቀመጡበት ጊዜ ጀምሮ የግራ እና የቀኝ ብህትወደዶች እርስ በርስ የስልጣን ሹክቻ ውስጥ በመግባታቸው የውስጥ ብጥብጡ እየተባባሰ ሄዶ ነበር።

ወዲያውም ብህትወደድ አምደሚካኤል ወታደሩንም አጠቃላይ የአገሪቱን ፖለቲካዊ ጉዳዮች ሁሉ ጠቅልሎ በሙሉ እንደራሴነት በመያዝ ዋና የስራ አስፈጻሚ ሆነ።

የንግስት ሮማንወርቅና የቀኝ ብህትወደድ በድላርዕድ ስልጣንና ተሰሚነት እየከሰመ በመሄዱም ክፍፍል ተፈጠረ።

ይህ ሁሉ እየሆነ ባለበት ጊዜም ብህትወደድ አምደሚካኤል ህፃኑ ንጉሰነገስት ትኩረቱን ወደ መንፈሳዊ ነገር እንዲያደርግ በመገፋፋት በመንግስቱ ውስጥ እንደልቡ የሚያዝበትን ሁኔታ አመቻቸ።

አፄ እስክንድርም በዚሁ የልጅነት ጊዜያቸው አባቶቻቸው የጀመሯቸውን አድባራት እያሳደሱ፣ አገሪቱን እየዞሩ ሲጎበኙ ጥቂት አመታትን አሳለፉ። የወጣትነት እድሜ ላይም ደረሱ። እንደ ዜና መዋዕላቸው አገላለፅ "አፄ እስክንድር ውጊያ የሚያውቁና ሃይል የተሞሉ ነበሩ። ፈረስ መጋለብ፣ በጋሻ በጦርና በቀስት የመዋጋትን ደንብ በደንብ ተምረዋል። ባንድ ወገን ደግሞ መሐሪና ይቅር ባይ ልባቸው ሩህሩህ በቀልን የሚጠሉ መልካምን የሚወዱ ናቸው። ዳሩ ግን ወታደሮቹ አገር እያጠፉ ደሐን ሲያስለቅሱ አልተቆጧቸውም ነበር። ቅዱሳኑ ወደ አዳል አገር አትሂዱ ቢሏቸውም ንጉሱ ግን ሰራዊታቸውን አሰባስበው ምክራቸውን ጥሰው ለውጊያ ወደ አዳል ሔዱ። ዳካ የሚባለው ቦታ ደርሰው ቤቱንም ሁሉንም አፈራርሰው ሲመለሱ የአዳል ሽፍቶች ትንሽ

ሆነው ተከትለው ጦርነት ገጠሟቸው። አፄ እስክንድርም ጦርነቱን ገጥመው ሲዋጉ መቋቋም አቅቷቸው ግማሹ ሰራዊታቸው ሲሞት የቀረው ሲሸሽ ሌላው ተማረከባቸው..." እያለ በመቀጠል ንጉሱ ግን በአምላክ እርዳታ አምልጠው ወደ ከተማቸው በሰላም መመለሳቸውን ይገልፃል።

የአፄ እስክንድር የመጀመሪያ የአዳል ዘመቻ በሽንፈት ከተጠናቀቀ በኋላም አዳሎችን ማስገበር ባለመቻላቸው እየተቆጩ ጦራቸውን እያደራጁና እያጠናከሩ ጥቂት ቆዩ። የእንደራሴዎቻቸውን ስልጣንም ወደ ራሳቸው አዙረው ወደ መጠቅለል አመሩ።

በዚህ ጊዜ አፄ እክንደር የ15 አመት ልጅ የነበሩ ቢሆንም፤ ስልጣን በየጊዜው እየቀነሱባቸው የነበሩ ባለስልጣናት ቂም ያዙባቸውና በየጊዜው እየከዱ አስቸገሩዋቸው። በዚህም ዋናው የጦር አበጋዛቸው ዘስሉስ የተባለው ሳይቀር ከነሠራዊቱ ከዳቸው። ይህን አጋጣሚም የአዳል ባላባቶች ሊጠቀሙበት ፈለጉ። እንደ ጀምስ ብሩስ አገላለፅ "ከበእደ ማርያም ጀምሮ የኢትዮጵያን የታወቀውን ግዛት እየወረሩ አሁንም በአፄ እስክንድር ጊዜ በየጊዜው ጦርነቱን የሚያነሱት የወላስማ ዘሮች (የአዳል ባላባቶች) ናቸው። አፄ እስክንድርም በሁለተኛው ዘመቻው ጊዜ የተዋጋው አሚር ማህፋዝ ከተባለው ጋር ነው።" ምንም እንኳን በመጀመሪያው ጦርነት ንጉሱ ተሸንፈው ቢመለሱም ከዚያ በኋላ ባደረጉት ውጊያ ግን የአዳሉን ንጉስ ልጅ ገድለው ብዙዎችን ማርከው ለማስገበር ችለዋል።

ከዚህ ድል በኋላ ዘስሉስ የተባለው የጦር መሪ ከድቶ በአፋር እና በትግሬ አገር መካከል የሚገኙ ከአሰብ እና ከአንጎት ጨው እያመላለሱ የሚነግዱ ሰዎችን እያስተባበረና እያሳመፀ በኢትዮጵያ መንግስት ላይ ተነሳ።

አፄ እስክንድር ዘስሉስን ወግቶ የሚማርክ ጦር አዘጋጅተው ተክላይ የተባለ ታማኝ አገልጋያቸውን ከብዙ ሰራዊት ጋር ላኩበት። ታማኙ አገልጋይ ተክላይ በዘስሉስ መገደሉን መልእክተኞች መጥተው ሲያረዷቸውም እጅግ አዝነው ራሳቸው ለመዝመት ተነሱ።

እነዚህ የአርኖ ሰዎች የሚባሉት አመፀኞችም በሌሊት ጠብቀው በዘስሉስ ትእዛዝ አፄ እስክንድርን በጨለማ ወግተው ገደሏቸው። አፄ እስክንድር ከተገደሉ በኋለም ዘስሉስ አስከሬናቸው ወደ አገራቸው እንዳያልፍ (እንዳይመለስ) አሳገደና የሚፈልገውን የነጋሲ ዘር ለማንገስ መዘጋጀት ጀመረ። የእስክንድር ወታደሮች ግን በአንድነት ሆነው ዘስሉስንና ተከታዮቻቸውን ገደሏቸው።

አፄ እስክንድር ሁሉንም ስልጣን በልጅነቱ ጠቅልዬ እይዛለሁ በማለታቸው በዚህ መሰሉ ሁኔታ ሕይወታቸው ሲያልፍ የ22 አመት ወጣት ነበሩ። በ6 አመታቸው ነግሰው ከ16 አመታት የግዛት ዘመን በኋላ በ1486 ዓ.ም ያለፉት ንጉሰነገስት አፄ እስክንድር ልክ እንደ አባቶቻቸው ሁሉ ረፍት በሌለበት የውስጥ አመፅ ነበር ያለፉት።

በዚህ በአፄ እስክንድር ዘመነመንግስት ጊዜም ፖርቱጋሎች ለመጀመሪያ ጊዜ መልእክተኛ ልከው ከክርስቲያናዊቷ አገር ከኢትዮጵያ ጋር ወዳጅ ለመሆን መፈለጋቸውን ያሳወቁበት ጊዜ ነበር። መልእክተኞቸውም ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ ከፖርቱጋል ንጉስ የተላከው ደብዳቤ የተሰጠው ለአፄ እስክንድር የነበረ ሲሆን፤ ከዚህ ጊዜ በኋላ ባሉት የከታታይ አመታትም የኢትዮጵያ እና የፖርቱጋል ግንኙነት እየጠነከረ ሄዶ አንድ ራሱን የቻለ ታሪካዊ ትስስር የተፈጠረበት ሁኔታ እንዲከሰት በር ከፍቷል።

ምዕራፍ ፶፪
ቱርክ፣ ፖርቱጋል እና ኢትዮጵያ

በዚህ ምዕራፍ ለዘመናት ስለተፋጠጡት ሁለት አገሮች ስለ ፖርቱጋል እና ስለ ቱርክ አጠቃላይ ሁኔታ የተመለከተውን ታሪክ እናያለን። ምክንያቱም ታሪኩ በቀጥታ ከኢትዮጵያ ጋር የተያየዘ በመሆኑ ሲሆን፤ በተጨማሪም ለቀጣይ ታሪኮች ግልፅ መሆን መሰረታዊ መነሻችን ይሆናል።

ከጥንት ጀምሮ ከክርስትና በፊት በነበረው ከ3ሺ እስከ 700 አመት ድረስ ግብፅ ተወዳዳሪ ያልነበራት ገናና እና ሃያል አገር ነበረች። ተፎካካሪዎቿም አሶር ባቢሎን እና ፋርሶች ነበሩ። እነዚህ አገሮች እጅግ ስልጡን በነበሩበት ዘመን ሃያላን ነገስታቶቻቸው ቱትሞሲስ፣ ራምሲስ፣ አሱርባኒፖል፣ አሳርሐደን፣ ሰናክሬም፣ ናቡከደናፆር፣ ቂሮስ፣ ካምቤዝና ሌሎች ከቦታ ቦታ እየተዘዋወሩ ግዛት ለማስፋፋት ሲጥሩ፤ ግሪኮች ገና ኋላ ቀሮች ነበሩ። ሮማውያውን ደግሞ ተራ ገበሬዎች ሲሆኑ፤ አረቦችም በበረሐ ግመል እየነዱ የሚዞሩ ዘላኖች ነበሩ።

በነዚያ ጊዜያቶች ቱርክና ፖርቱጋልም ሆነ ሌላው የአውሮፓ አገር ህዝቦች ፈፅሞ ድምፃቸው ተሰምቶ አያውቅም። በአጠቃላይ ስልጣኔ ከኢትዮጵያ ወደ ግብፅ፣ ከግብፅ ወደ አሶር፣ ከአሶር ወደ ባቢሎን፣ ከባቢሎን ወደ ፋርስ፣ ከፋርስ ወደ ግሪክ፣ ከግሪክ ወደ ሮማውያን፣ ከሮማውያን ወደ አረቦች ሲተላለፍ ቆይቶ በዚህ በመካከለኛው ዘመን የአረብን ስልጣኔና ሐይማኖት የያዙት ቱርኮች በአንደ በኩል ሲገኑ፣ የሮማውያንን ስልጣኔና የሮማ ካቶሊክ ሃይማኖትን የወረሱት የፖርቱጋል ተወላጆች ደግሞ በሌላ በኩል ስልጡንና ገናና ሊሆኑ ቻሉ።

የፖርቱጋል መገኛ ቦታ በምዕራብና በደቡብ ከአትላንቲክ ውቅያኖስ፣ በምስራቅ ከእስፔን የሚዋሰን ሆኖ፤ ህዝቦቿም ሳልቶ ሃቤሪክ የሚባሉ የህንድ ዝርያ ያላቸው አውሮፓውያን ነበሩ። ከዚያም በየጊዜው በደረሳባቸው ወረራ በሮማውያንና በአረቦች በጀርመንና በኖርማንዲ እንዲሁም ከአፍሪካ/ከሰሜን አፍሪካ/ በሔዱ ህዝቦች የተዳቀለ ዘር ነው በፖርቱጋል የሰፈረው። ሆኖም ረጅሙን ዘመን የገዟቸው ሮማውያን ስለነበሩ በዘር፣ በልማድ፣ በሐይማኖትና በሌሎች ዘርፈ ብዙ ነገራቸው ወደ ሮማውያንነት ያዘነብላሉ። ወይም ወደ ላቲንነት ተለውጠዋል።

የጀርመን፣ የሮማውያንንና የሌሎችን ወረራ ካሳለፉ በኋላ ከ10ኛው መቶ ዓ.ም ጀምረው የራሳቸውን መንግስት አቋቁመው ቆዩና በዚህ በ14ኛው መቶ ዓ.ም ላይ ግን ያገኙትን የነፃነት ጊዜ በመጠቀም በእግረኛ ጦር፣ በባህር ሃይልና በሌሎች አደረጃጀቶች እየበረቱ ሄዱ።

የአውሮፓ መንግስታት በዚህ በመካከለኛው ዘመን እንግሊዝ፣ ፈረንሳይ፣ ጀርመን፣ ስፔን፣ ጣሊያን በየግዛታቸው በዘውድ በዙፋንና በሃይማኖት እርስ በርስ ሲባሉ የፖርቹጋል መንግስት ምርጥ ምርጥ መርከቦች እየሰሩ የአሜሪካንን፣ የእስያን፣ የአፍሪካንና የሌሎችን የአለም አገራት እያስመረመሩና እየሰለሉ ግዛታቸውን ማስፋፋት ተያያዙት፡፡ በ1500 ዓ.ም ገደማ ብራዚልን፣ ህንድንና ፊሊፒንስን ጨምሮ በርካታ አገሮችን በቅኝ ግዛት ያዙ፡፡

በሌላ በኩል ቱርኮች ከ11ኛው መቶ ዓመተ ምህረት ጀምሮ ከቱርኪስታን ተነስተው መካከለኛው ምስራቅን ሁሉ ይዘው ታላቁን የቆስጠንጥንያ መንግስት አሸንፈው ባቢሎንን፣ ፓለስታይንን ሶርያን ያዙ፡፡ እየሩሳሌምንም ተቆጣጠሩ፡፡ በዚህም የፈረንሳይ፣ የእንግሊዝ፣ የጀርመን ክርስቲያናዊ አገሮች ተባብረው ከዚህ ቀደም እንዳየነው እየሩሳሌምን ለማስለቀቅ ቢዋጉም አልቻሉም፡፡ በመጨረሻም የቱርክ መንግስት ከየመን አልፎ ወደ አፍሪካ ድንበር ተሻገረና ግብፅንም አሸንፎ በመያዝ ከዚያም በኤርትራ ባህር ገብቶ ምፅዋን በ1310 ዓ.ም ያዘ፡፡ በያዘው አገርም የአረቦችን ሃይማኖት እያፀና ቀጠለ፡፡

የፖርቹጋል መንግስትም ከግዛቱ ከህንድ የተነሳ ጦር በመላክ ዘይላን በ1516 እ.ኤ.አ ያዘና በቀይ ባህር ላይም ወዲያ ወዲህ ሲል ቆይቶ ከቱርክ ጋር ግጭት ፈጥሮ የነበረ ቢሆንም ቱርኮች ስላየሉ መልሰው ዘይላን ያዙ፡፡ ቱርኮች ዘይላን መያዛቸውም የሐረርና የአዳልን ባላባቶችን ደስ አሰኛቸው፡፡ የመሳሪያ እርዳታም በገፍ ያገኙ ጀመር፡፡

ፖርቹጋሎች ደግሞ በምስራቅ አፍሪካና በቀይ ባህር ላይ እየተመላለሱ ቀይ ባህርን አስቀድመው ከያዙት ከቱርክ መንግስት ጋር በክፉ አይን እየተያዩ ያሉበት ሁኔታ ተጠናክሮ ቀጥሎ ነበር፡፡ ስለዚህም ፖርቹጋል ቱርክን ለመፋለም ይረዳት ዘንድ ከክርስቲያኑ ከኢትዮጵያ መንግስት ጋር መወዳጀትና ግንኙት መመስረት ጠቃሚ ሆኖ ታያት፡፡

ስለዚህ ንጉስ ጆን የሚባለው የፖርቹጋል ንጉስ ፔድሮ ደ ኮቪልሐኦ የሚባል እና ደ.ፓይቫ የሚባል ፖርቹጋላዊ ወደ ኢትዮጵያ ሄደው ከንጉሱ ጋር እንዲገናኙ ደብዳቤ አስይዞ ላካቸው፡፡

እነዚህ ሁለት መልእክተኞች እ.ኤ.አ በ1486 ዓ.ም ከፖርቹጋል ወደ ኢትዮጵያ ሲመጡ በቱርክ ይጠበቅ በነበረው ወደብ እንዳይያዙ በመስጋት የነጋዴ ልብስ ለብሰው ወደ ኢትዮጵያ ሲገቡ ደ ፓይቫ የተባለው በርበራ ወደብ ላይ ሲሞት፤ ፔድሮ ደ ከቪልሐኦ በሰላም ደረሰ፡፡ መልዕክቱን ለአፄ እስክንድር አድርሶ አፄ እስክንድርም በሰላም ተቀብለው ሊያስተናግዱት ችለዋል፡፡

አፄ እስክንደር ከሞቱ በኋላም በቀጣዮቹ ጊዜ ይህ መልእክተኛ እዚሁ ኢትዮጵያ ውስጥ ቀረ፡፡ ከአፄ እስክንድር በኋላ ከነገሱት ከአፄ ናኦድም ከአፄ ልብነድንግል ጋርም ወዳጅ ሆኖ ቀጠለ፡፡ ይባስ ብሎም ከአንዲት ሴት ወይዘሮ ኢትዮጵያዊ ጋር ትዳር እንዲመሰርት የአፄ በእደማርያም ሚስት የነበሩት ግፊት አድርገው ቆንጆ ሴት አጋብተውት መኖር ጀመረ፡፡ የቤተመንግስት ባለሟል እስከመሆንም ደረሰ፡፡

በኋላም በዚሁ መልእክተኛ ሃሳብ አቅራቢነት በአፄ ልብነድንግል ጊዜ ከንግስት እሌኒ የወዳጅነት ደብዳቤ ወደ ፖርቹጋል ንጉስ እንዲላክ ሆነ፡፡

ንግስት እሌኒ በክርስቲያኑ የኢትዮጵያ መንግስት ላይ ሙስሊሞቹ የወረራ ስሜት እንዳላቸው ስለሚያውቁና እነዚህን ባላጋራዎች ለመመለስ ከክርስቲያኑ የፖርቹጋል ንጉስ እርዳታ ለማግኘት መፈለጋቸው ግልፅ ሲሆን፤ በተመሳሳይም ፖርቹጋሎች ከተፎካካሪያቸው ቱርክ ጋር ያለባቸውን ስጋት ከኢትዮጵያ ጋር በመወገን ጥቅማቸውን ለማስጠበቅ ይፈልጋሉ፡፡

ስለዚህም በዚህ በ15ኛው ክ/ን ቱርክና ፖርቹጋል ሃያላን አገር ሆነው ለየራሳቸው ጥቅም አንዱ አንዱን ለመርዳት ይራኮቱ የነበረበት ጊዜ ነበርና የኢትዮጵያ የእርስ በርስ ግጭት ካልተማከለና በደንብ ካልተደራጀ ከነበረው አካሔድ በማፈንገጥ ወደ ጠንካራና ወደተደራጀ ሃይለኛ የእርስ በርስ ጦርነት ሊሸጋገር ችሏል፡፡

ምዕራፍ ፶፫
የአፄ ናኦድ ዘመነ መንግስት
ከ1487-1500 ዓ.ም

አፄ ናኦድ በነገሱበት ዘመን ዙፋንን የሚመለከቱ ውዝግቦች በስፋት ታይተው ነበር። አፄ እስክንድር ከሞቱ በኋላ ህፃን ልጃቸው ልዑል እንድርያስ የ7 አመት ህፃን የነበረና በ15 አመታቸው የወለዱት ልጅ ነበር።

በዘመኑ እንዳይሸፍቱ በመስጋት የነገስታት ልጆች /ዘሮች/ በአምባግሸን በልዩ ጥበቃ ስር ሆነው ይቀመጡ ነበር። ከዚያም የቤተክህነቱና የቤተመንግስቱ ባለሥልጣኖች ተመካክረው የመረጡትን በአዋጅ ያነግሳሉ። ይህም የሚሆነው የበፊቱ ንጉስነገስት ሳይናዘዝ ከሞተ ነው። አፄ እስክንድር ደግሞ ሳይናዘዙ ነበር ድንገት የሞቱት።

በዚህ መሰረት አፄ እስክንድር በሞቱ ጊዜ በአንዱ ወገን ስምምነት አፄ ናኦድን ከአምባ ግሸን አስመጥተው አነገሱዋቸው። ሆኖም ሌላው ወገን ሰፊ ተቃውሞ አነሳ። ይህም የሆነበት ምክንያት ከአፄ እስክንድር ጀምሮ በእደራሴነት አገሪቱን ሲያስተዳድር የነበረው ሹም ብህትወደድ አምደሚካኤል የአፄ ናኦድን መንገስ ተቃውሞ ሌላ እንደ ልቡ የሚያሽከረክረው የነገስታት ዘር ለማንገስ በማሰቡ ነበር።

ይህ የታሰበው ንጉስም የአፄ እስክንድር ልጅ ሲሆን፤ በእድሜ ያልበሰለ የ7 አመት ህፃን ልጅ ነው። ራስ ብህትወደድ አምደሚካኤል ባሰበው መሰረት የ7 አመቱን ህፃን ልዑል እንድርያስን ከአምባ ግሸን አስመጥቶ "አምደ ፅዮን 2ኛ" በሚል ስመ መንግስት አነገሰው። አፄ ናኦድም በደጋፊዎቻቸው ድጋፍ ቀደም ብለው ከነገሱ በኋላ ከላይ ባየነው መሰረት በራስ ብህትወደድ አምደሚካኤል ተቃዋሚነት ብቻ ተመልሰው ንግስናውንም ዘውዱንም ተገፈው ወደ ቀድሞ መኖሪያቸው ወደ ግሸን አምባ ተመለሱ።

በዚህም አፄ ናኦድ በራስ ብህትወደድ አምደሚካኤል ላይ አደገኛ ቂም ቢይዙም ምቹ ሁኔታን ከመጠበቅና ነገሩን የተቀበሉት መስለው ከመታየት ውጭ አማራጭ አልነበራቸውም። ነገር ግን ንጉስ እንድርያስ ወይም አምደፅዮን 2ኛ 7ወር ኢትዮጵያን እንደገዙ በድንገት በሰባት ዓመት ከሰባት ወራቸው ስለሞቱ የእንደራሴነቱ ሃሳብ ከሸፈ።

ህዝቡም ንጉሱ በልጅነታቸው የተቀጨት በፈጣሪ ቁጣ ነው ብሎ አመነ። ቀጥሎም በቤተመንግስቱ ጥቂት ሁከት ከሆነ በኋላ አምደፅዮን 2ኛ በሞቱ በ3ኛው ቀን ናኦድን እንደገና አምጥተው አነገሱዋቸውና ስመ መንግስታቸውን "አንበሳ በሀር" ብለው ሰየሙላቸው።

ራስ ብህትወደድ አምደሚካኤልም የአፄ ናኦድን መንገስ አምኖ የተቀበለው ፈልጎት ሳይሆን በወቅቱ ሌላ የሚቀርብ ልዑል ባለመኖሩ ብቻ ነው።

አፄ ናኦድ የአፄ እስክንድር ታናሽ ወንድም ናቸው። ሆኖም አባታቸው አፄ በእደማርያም እነዚህን ሁለት ልጆች የወለዱት ከተለያዩ ሴቶች ሲሆን፤ አፄ እስክንድርን ከዋና ሚስታቸው፤ አፄ ናኦድን ከእቁባታቸው ነበር የወለዷቸው። ቀደም ሲል ያየነው የ7 አመት ልዑል ግን በቀጥታ ከአፄ እስክንድር የሚወለድ ነው። ስለዚህ አፄ ናኦድ ከእቁባት፤ አፄ እስክንድር ከዋና ሚስት በመወለዳቸው ሳቢያ ተፈላጊነት የነበረው ዘር /ለዙፋን የሚቀርብ/ ከዋና ሚስት የተወለደው ነበርና አፄ እስክንድር ነግሰው ከዚያም ልጃቸው እንድርያስ ተከትለው አፄ ናኦድ ላይ ደግሞ ውዝግብ መፈጠሩ የዘር ቆጠራውን ባህል ግልፅ ያደርገዋል። ሆኖም ይህን መሰሉን የዘር አወራረድ የሚያተኩሩበት በዙሪያው ያሉ ሹማምንት ለገዛ ጥቅማቸው ሊጠቀሙበት ሲፈልጉ እንጂ ዘር በአባት ስለሆነ ብዙ ትኩረት የሚሰጠው ጉዳይ አልነበርም።

የሆነ ሆኖ አፄ ናኦድ በ22 አመታቸው የኢትዮጵያ ንጉሰ ነገስት ሆነው ኢትዮጵያን ማስተዳደር የጀመሩት በ1487 ዓ.ም ነበር።

የአፄ ናኦድን ታሪክና የዚያ ዘመኗን ኢትዮጵያ ታሪክ በተመለከተ ዜና መዋዕሉ የአፄ ናኦድን ደግነታቸውንና ሩህሩህነታቸውን ሲገልፅ፤ የአገር ውስጥና የውጭ አገር ፀሃፍት ደግሞ በደግነታቸውና በይትር ባይነታቸው አምነው፤ ነገር ግን የበቀል እርምጃቸው የከፋ እንደነበርና አንዳንዴ ደግ፣ ሌላ ጊዜ ሃይለኛና ፍርደ ገምድል እያደረጉ ታሪካቸውን ፅፈውላቸዋል።

አፄ ናኦድ መንግስታቸውን ካደላደሉ በኋላ ራስ ብህትወደድ አምዱን አስይዘው ከአንገቱ በስተቀር መላ ሰውነቱን መሬት አስቆፍረው በማስቀበር በላዩ ላይ የደለቡ ከብቶች እንዲረማመዱበት በማድረግ እንዲሞት አደረጉት።

ንጉስ ናኦድ ይህን ያደረጉበት ምክንያት ግልፅ መነሻው በቀል ሲሆን፤ በተጨማሪም በይቅርታ ቢያልፉት ወደፊት የስልጣናቸው ስጋት ሆኖ እንደሚቀጥል በማሰብ ነው።

ካየነው ጠንካራ የቅጣት እርምጃ በኋላም አንድ ህግ ደነገጉና ህዝቡ በጨካኝነት እንዳይፈርጃቸው ስማቸውን ወደ ማደስ አመሩ። ይህ ህግ ይቅር ባይነትን የሚያውጅ ድንጋጌ ሲሆን፤ እርስ በርስ መካሰስንና በህዝቦች ዘንድ የቂም በቀል ድርጊት መፈፀም ወንጀል መሆኑንና ከፉ ቅጣት እንደሚያስከትል አወጁ።

ከዚህ አንፃር አንዱ ክፉ አድርጎ ሲስላቸው፤ ሌላው ደግና ሩህሩህ እያለ ቢያሞግሳቸው ሳያስገርም ይችላል። የደነገጉትን ህግም ራሳቸው ተግባራዊ አድርገው የሚያሳዩበትንና አርአያ ሆነው ለመታየት ያስቻላቸው አጋጣሚ ተፈጠረላቸው።

ይህም አጋጣሚ አፄ ናኦድ ወደ አንድ መንፈሳዊ ቦታ አምርተው ወደ ሽዋ ለመመለስ ጉዞ በጀመሩበት ጊዜ በመንገዳቸው ላይ "ተካ ክርቶስ" የተባለ የታወቀ አመፀኛ ሽፍታ በመንግስታቸው ላይ ጥብቅ ሴራ ጠንስሶ ጠበቃቸው።

ይህን አመፅ ሰምተው በዝምታ ካለፉት በኋላ ተካ ክርስቶስ የአፄ ናኦድን ትዕግስት እንደፍርሃት ቆጥሮና በወታደሮቹ ተማምኖ ደጋፊዎቹን አደራጅቶ አመፁን አስፋፋው።

በዚህ ጊዜ አፄ ናኦድ "ምኞቱን ይፈፅም ዘንድ ዝም በሉት። እኛ በርቀት እንከታተለዋለን። በእርሱ ላይ ክፉ መስራት አምላክ የሚደግፈው ተግባር አይደለምና ተውት" በማለት ዝም አሉ። በዚህ አቋማቸውም ህዝቡን አስደመሙት።

ተካ ክርስቶስ ወታደሮቹን፣ ፈረሰኞቹን አዘጋጅቶ ለጦርነት ወደ ይፋት ጉዞ ጀመረ። የራሱ ወታደሮች ግን አላግባብ ያመፀ ሽፍታ መሆኑን ተረድተው ሳያስበው በቁጥጥር ስር አውለው አስረው ወደ ንጉሱ ወስደው አስረከቡት።

በዚህ ጊዜ ህዝቡ ሁሉ በዚህ ሽፍታ ብዙ በደል ደርሶበት ነበርና በተካ ክርስቶስ መያዝ በደስታ ሲዘልና እፎይ ሲል፤ እንዲሁም የሚጠብቀውን ከባድ ቅጣት እያሰበ ሲደሰት አፄ ናኦድ ግን ይህን ሽፍታ መግደል አልፈለጉም። ይልቁንም በግዞት እንዲቀመጥ ብቻ ፈረዱበትና ተውት።

ህዝቡም የንጉሱን ባህሪ በቀጥታ ማወቅ ተሣነው። ይህን ለዙፋን አስጊ የሆነን ሽፍታ እንዴት ግዞት ብቻ ይፈርዱበታል የሚል ተቃውሞ ተስተጋባ። አፄ ናኦድ ግን ከመቼውም ጊዜ ይበልጥ ከዚህ ጊዜ ጀምረው የይቅር ባይነት አቀንቃኝ ሆነው ተገኙ። ይሁን እንጂ በግዞት ያለውን ተካ ክርስቶስን ከጥቂት ወራት በኋላ ጠባቂዎቹ አይኑን አጠፉት። ወታደሮቹ ይህንን ድርጊት የፈፀሙት በራሳቸው ፍላጎትና ስልጣን ወይም በንጉሱ ልዩ እና ሚስጥራዊ ትዕዛዝ በግልፅ አይታወቅም። ሆኖም ያለንጉሱ ትዕዛዝ ይህን የድፍረት ሃሳብ የሚፈፅም አለመኖሩን ስንረዳ ንጉሱ ራሳቸው በእጅ አዙር እንደፈፀሙት መገመት እንችላለን።

በዘመናቸው ህዝቡ ሁሉ በደለኞች መቀጣት አለባቸው በሚል መነሻ አንዱ ሌላውን "በአፄ እስክንድር ዘመን እንጂ ይህን ሰርቷል እንዲህ ያለ በደል ፈፅሟል..." ወዘተ እያለ እርስ በርሱ በመካሰስ ሁከት ይፈጥር

ጀምሮ ነበርና፤ የሁከቱን መበርከትና መጋነን ያስተዋሉት ብልጣ ብልጡ አፄ ናኦድ ቀደም ሲል ያየነውን አዋጅ ማለትም ባለፈው ጊዜ እንጂ ይሄን ሰርቷል እያላችሁ ባለፈ ነገር አትካሰሱ። አንዱ በሌላው ላይ ይህን የመሰለ ክስ ያቀረበ እንደሆነ የመጀመሪያው አዋጅ "ክፉ ቅጣት" የሚለው "በሞት" መለወጡን አወጁ።

በዚህም በርስት ጉዳይ ካልሆነ በቀር በቂም በቀል ሳቢያ የሚቀርቡ ክሶች ተቀባይነት ካለመኖራቸውም በላይ በሞት እንደሚያስቀጣ መወሰኑ ከአፄ እስክንድር ጊዜ ጀምሮ በተፈጠረው የሹማምንቱ ክፍፍል ምክንያት እስከዚህ ድረስ ተባብሶ ቀጥሎ ነበርና፤ አሁን ግን ሙሉ ለሙሉ ተረጋግቶ ሰላም ሰፈነ። ህዝቡም በዚህ ውሳኔ ደስታውን ገለፀ። በጎራ ተከፍሎ መናቆሩም ተገታ።

የይፋት ወላስሞች /ባላባቶች/ መቀመጫቸውን በይፋት ድንበር አድርገው፣ ሳይመቻቸው ሲቀር ደግሞ ወደ አዳልና ወደ ዘይላ እየተዘዋወሩ ይኖሩ የነበረ ሲሆን፤ በአፄ ናኦድ የግዛት ዘመን ላይ ግን መቀመጫቸውን ወደ ሐረርጌ አዛውረዋል።

ጥቂቶች ደግሞ በዚያው በወላስማ ዘር እየተመሩ በአዳልና በአካባቢው እንደተቀመጡ ነበሩ። ስለዚህም በዚያው ዘመን ወደ ኢትዮጵያ ማዕከላዊ መንግስት ግዛቶች እየመጡ ግዛት በማስፋፋት ተግባራቸው እንደተጠመዱ ነበሩ።

በዚህ በአፄ ናኦድ ጊዜ ግዛት በማስፋፋት ስማቸው የሚጠራው አቡበከር እና ማህፉዝ ናቸው። የወላስሞችን ግዛት መቀመጫ ከአዳል ወደ ሐረርጌ ለመጀመሪያ ጊዜ ያዛወሩትም አቡበከር የተባሉትና ስመ ጥር የሆኑት መሪያቸው ናቸው።

ማህፉዝ የተባሉት ደግሞ የአቡበከርን እህት አግብተው በኋለኛው ዘመን ስመ ጥር የሆኑትንና በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ሰፊ ቦታ የተሰጣቸውን የግራኝ አህመድን ባለቤት ባቲድል ወንበራን ወልደዋል።

አፄ ናኦድም በዘመናቸው እንደአባቶቻቸው ሁሉ ኢትዮጵያንና ግዛቶቿን በአንድ መንግስት ስር ለማድረግና ለመጠቅለል እየተዋጉ የበላይነታቸውን ለማረጋገጥ ብዙ ጥረዋል።

ሁኔታው እየተካረረና በእርስ በርስ ግጭቱ መላዋ ኢትዮጵያ እንዳትረበሽ ለማድረግ ሲሉም ነገሩ በሰላማዊ መንገድ የሚቋጭበትን የመፍትሄ ሃሳብ ከአያቶቻቸው ከእንዘርዓያዕቆብ ከአባታቸው ከአፄ በእደማርያም በመከረጅ የደዋሮውን ገራድ ልጅ አግብተው ህጋዊ ሚስታቸው በማድረግ ክርስትና አስነስተው እንደ አያትና አባታቸው ሁሉ ስማቸውን እሌኒ አሰኝተዋል። እኒህ ሶስተኛዋ እሌኒም የኢትዮጵያ ንግስት

ሆነው የንግስና በዓላቸው እለት "ናኦድ ሞገሳ" የሚል ስመ መንግስት ተሰይሞላቸዋል።

አፄ ናኦድ ያገቧቸው ንግስት እሌኒ /ናኦድ ሞገሳ/ በቀጣዩ የአፄ ልብነድንግል ዘመን ሞግዚትም፣ መሪም፣ መካሪም ሆነው ኢትዮጵያን ያገለገሉና ስመ ጥር የሆኑ ንግስት እንደነበሩም ወደ ፊት ባለው ታሪካቸው እንረዳለን።

ይህ ሁሉ ሆኖ ግን የጋብቻ ትስስሩ የታሰበውን ለውጥ ለማምጣት አልቻለም። በአፄ ናኦድ ጊዜ የደዋሮዎቹና የሐድያዎቹ ባላባቶች በሰላም ሲቀጥሉ፤ ሌሎች በሐረርጌና በአዳል የሚገኙት መስፍኖች ግን እየሸፈቱ አስቸገሩ። እነዚህ ወገኖች ለመሸፈታቸው ምክንያት የሆናቸው ይፋት፣ ደዋሮ፣ ሐድያና ባሌ ላይ ስልጣናቸውን ለማጥበቅና ለማእከላዊ መንግስት ላለመገበር እንደነበረም ተደጋግሞ ተገልጿል። የቱርክ እርዳታ እንዳጠነከራቸውም እንዲሁ።

አልባሬዝ የተባለ ፀሐፊ ከጥንታዊ ፅሁፎች ላይ ቃርሞ በፃፈውና እርሱንም እየጠቀሱ በፃፉት ጀምስ ብሩስ፣ ባብቲስት ኩልቦ፣ እንዲሁም ሌሎች እንዳሰፈሩት "የአዳሉ ንጉስ በያለበት አገር እየዘረፈ ባስቸገረ ጊዜ አፄ ናኦድ ከእርሳቸው ጋር የነበሩትን የአዳል ወገኖች እየሰለሉ ወሬ ከማቀበልና እኔን ከመጉዳት በቀር ሲጠቅሙኝ አልቻሉም በማለት ሁሉንም ወደየአገራቸው አሰናብተው የራሳቸውን ጦር አደራጅተው ማህፉዝን ለመውጋት ንጉሱ ጉዞ የጀመሩትም የተለያዩ ዲፕሎማሲያዊ ጥረታቸው ባሰቡት መንገድ ባለመሳካቱ ነበር" ይሉናል።

ይህን ወቅት ደግሞ ለየት የሚያደርገው የፆም ወቅት መሆኑ ነው። ቢሆንም የማህፉዝን ገስግሶ መምጣት የሰሙት አፄ ናኦድ " በጦርነት ሰአት ወታደር አይፆምምና ብሉ" ብለው ፈቀዱ።

የዚያ ዘመን መንፈሳዊ መሪም (ገብረ እንድሪያስ) ወታደሩ በዚህ ጦርነት ሰዓት በልቶ በሰላሙ ጊዜ ንስሐ ገብቶ ለመፆም እንደሚችል አስገነዘቡና ሁሉም ወታደሮች በልተው ተሰለፉ። ጦርነቱ ከመጀመሩ በፊት አፄ ናኦድ ብዙውን ጦር ወደ ኋላ አስቀርተው በአነስተኛ ጦር ለመዋጋት እራሳቸው እየመሩ ሄዱ።

የማህፉዝ ወታደሮችም ከኋላ የቀረ ጦር መኖሩን ሳያውቁም ነበርና፤ ከመጣባቸው ሰራዊት ጋር በሙሉ ሃይላቸው እየተዋጉ ባለበት ሰዓት ድንገት ከኋላ የቀሩት ወታደሮች መጥተው አጠቋቸው።

እናም ማህፉዝ ባሉበት ሆነው የጦሩን መመታትና መሸሽ፤ መማረክና መሞት፤ ከሸሹት ጥቂት ወታደሮች ሰምተው ተመለሱ። እስከዚህ ጊዜ ድረስ የማይበገሩ ጀግና ስለነበሩ፤ በሁሉም ዘንድ ከፍ ያለ

ግምት ስለነበራቸው ተሸንፈው መመለሳቸው በበርካቶች ዘንድ መገረምንና ፍርሐትን አሳደረ።

ከዚህ በኋላ የአዳሉ ሱልጣን አፄ ናኦድ ጀግናውን ማህፉዝን ካሸነፉ ወደ እኔ መምጣታቸው አይቀርም በማለት በመልእክተኞች በኩል "እንኳን ደስ ያለህ" የሚል ቃል ላኩ።

ቀጥሎም በአፄ ናኦድ እና በአዳሉ ሱልጣን መካከል የተደረገውን የሰላም ቃል አስታውሰው ወደ አገራቸው እንዳይመጡ አሳሰቧቸው።

አፄ ናኦድም "በአንተ ዘንድ ከብዙ ጊዜ ጀምሮ ያሉትን ወገኖች ስጠኝና አልመጣብህም" ብለው ላኩ።

ምርኮኞችን የሚረካከቡበት ቀን የ15 ቀን የጊዜ ገደብ ሰጧቸው። የአዳሉ ሱልጣንም ይህንን በሰሙ ጊዜ ከወገኖቻቸው ጋር ተመካክረው በሌሎች ቀደምት ነገስታት ከ30 ዓመታት ጊዜ ያህል ጀምሮ በየጦርነቱ እየተማረኩ በዘረፋም፣ በሽያጭም፣ በሸፍትነትም እየሄዱ በግዛታቸው ይኖሩ የነበሩትን ክርስቲያኖች ሰብስበው ወደ ንጉሱ ወደ አፄ ናኦድ ላኳቸው።

ንጉሱም እነዚህን ሰዎች ተረክበው በድል አድራጊነት በወታደሮቻቸው ታጅበው በታላቅ ክብር እና ደስታ ወደ ቤተመንግስታቸው ተመለሱ።

ይህንን ድል የፖርቹጋል ተወላጅ የሆኑ የታሪክ ፀሃፊዎች ሲገልሁት "ይህ የአፄ ናኦድ ድል አድራጊነት የኢትዮጵያ ማእከላዊ መንግስት የመጨረሻ ድል ነው" ይሉታል። ምክንያቱም ከአፄ ናኦድ በኋላ በተከታተሉት ነገስታቶች ዘንድ የተፈጠሩ ተመሳሳይ ግጭቶች እጅግ ከባድና ነገስታቱ ሲቋቋሙት የከበዳቸው መሆኑን ለመግለፅ ነው። ሁኔታው ሳይረጋጋ ተባብሶ በመቀጠሉም እስከ ግራኝ አህመድ ድረስ ቆይቶ በግራኝ አህመድ ጊዜ ግን ሙሉ ኢትዮጵያን መቆጣጠር እስከመቻል ደርሰዋል።

አፄ ናኦድ ባየነው መልኩ ኢትዮጵያን ከ1487 እስከ 1500 ዓ.ም ድረስ ለ13 ዓመታት ያህል አስተዳድረው በ35 አመታቸው በሞት ተለይተዋል።

በዘመናቸውም በመንፈሳዊ ስራቸው ይታወቁ እንጂ "ማርያም ኢየሱስን አልወለደችም" የሚሉትን ፈላሾች በሰይፍ እንዲፈጁ አድርገዋል።

አፄ ናኦድ የሞቱበትን ዘመን የቤተመንግስትና የቤተክህነት ሊቃውንት አስልተው የሰው ልጅ በተፈጠረ በ7ኛው ሺ. አመት ያረፈ ፃድቅ ንጉስ ነገስት ሲሉ ያወድሷቸዋል። ከክርስቶስ ልደት በፊት 5 ሺ. 500 ዓመታትንና ከልደት በኋላ 1ሺ. 500ውን በመደመር ማለት ነው።

አፄ ናኦድ በመጨረሻው ዘመናቸው በመንፈሳዊ ስራ ተጠምደው ከ30 የሚበልጡ መንፈሳዊ መፅሃፍትን በእጃቸው ፅፈው ለየአድባራቱ እንዳበረከቱም ይታወቃል። ስልጣኑንም ከአባታቸው የተረከቡት ብቸኛ ወንድ ልጃቸው ልብነ ድንግል ናቸው።

<u>ምዕራፍ ፶፬</u>

<u>የአፄ ልብነ-ድንግል ዘመነ መንግስት</u>

<u>ከ1500-1532 ዓ.ም</u>

ከይኩኖ አምላክ ጀምሮ እስከ አፄ ልብነ-ድንግል ድረስ የኢትዮጵያ ማዕከላዊ መንግስት መቀመጫ መንዝና ተጉለት (ደብረብርሃን) እንዲሁም፤ በቡልጋ ውስጥ የሚገኘው ፈጠጋር (ያኔ ፈጠጋር አሁን ቡልጋ).. ወዘተ... ሆኖ በዚያው በሸዋ የሚጠቃለለው ቦታ ነበር።

እነዚያ ሁሉ የክርስቲያን ነገስታት መንግስታቸውን ከይፋት፣ ከአዳልና ከሌሎች እንዲሁም ከሐረር ወላስሞችና አሚሮች ጋር እየተዋጉ፣ እየተከላከሉ እያጠቁ እስከዚህ ዘመን ድረስ ለመድረስ ችለዋል።

ክርስቲያን ነገስታቶች ከሸዋ፣ ከትግሬ፣ከወሎ፣ከየጁ፣ከጎጃም፣ከጎንደርና ከሌሎች ግዛቶች የተሠበሠቡ ሠራዊታቸውን ይዘው ሲቀጥሉ፤ አሚሮችና ወላስሞቹ ደግሞ ከሐረር እስከ ህንድ ውቅያኖስ ድንበር ከሐረር እስከ ኤደን ጠረፍ ድረስ የሚገኘውን ህዝብ በሃይማኖትና በዘር ትስስር እየሣመኑ የሱማሌ፣የአዳልና የአከባቢውን ሕዝብ እያደራጁ ነበር የቀጠሉት። ሲመቻቸውም በደዋሮና በፈጠጋር ስም ይጠራ የነበረውን ግዛት እየወረሩ፣ እየዘረፉ፣እየማረኩ፣ ሳይገብሩ በእንቢታ ፀንተው ሲቆዩ፤ ሳይመች ደግሞ እየገበሩ በሠላም ሲኖሩ መቆየታቸውንም ቀደም ባሉት ምዕራፎች ተረድተናል።

በዚህ በአፄ ልብነ-ድንግል ዘመነ መንግስት ጊዜ ግን ሁኔታው የበለጠ ተባብሶ የቀጠለበት ሁኔታ ከመኖሩም በላይ፤ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገስቶች መቀመጫ ከተማም ወደ ሌላ ቦታ እስከመዛወር የተደረሠበት ሁኔታ ሲፈጠር እናያለን።

አፄ ልብነ-ድንግል የአፄ ናኦድ ልጅ ናቸው። አፄ ናኦድ 13 አመት ገዝተው በ1500 ዓ.ም ሲሞቱና ልጃቸው ልብነ ድንግል ስልጣናቸውን ሲረከቡ ገና የ12 ዓመት ልጅ ነበሩ። ስለዚህም እናታቸው እተጌ ናኦድ ሞገሣ እና የአያታቸው የአፄ በእደማርያም ባለቤት የነበሩት እቴጌ እሌኒ እንዲሁም ዘመዶቻቸውና ታላላቅ ሹማምንት እንደሞግዚት ሆነው ያስተዳደሩን ስራ እንዲያግዟቸው ተደረገ። እንደማንኛውም ንጉሠነገስት የልጅነት ጊዜያቸውን አደን፣ዋና፣ፈረስ ግልቢያና ሌሎች የዘመኑን አስፈላጊ ነገሮች ሲለማመዱ አደጉ። በስልጣናቸው ዘመንም ኢትዮጵያ ከሌላው ጊዜ የተሻለ የእርሻና የተለያዩ የአገር ውስጥ ስራዎች ተስፋፍተው የታዩበትና ህዝቡ የተሻለ ኑሮ መምራት የቻለበት ጊዜ ሆነ።

በአፄ ልብነ-ድንግል ዘመን 60 የሚሆኑ የውጭ ዜጎች ባልተለመደ ሁኔታ ኢትዮጵያ ውስጥ ይኖሩ ነበር።

ከእነዚህም ውስጥ ፖርቹጋሎች ይበረክቱ ነበርና የፖርቹጋልን ታላቅነት ደጋግመው ለንጉስ ነገስቱና ለሹማምንቱ ሲገልፁ እተጌ እሌኒ ወደ ፖርቹጋል ንጉስ የወዳጅነት ደብዳቤ ለመላክ አሠቡ።

ደብዳቤውን የሚያደርስ የውጭ ዜጋ ሲመረጥም ማቴዎስ የተባለው የአርመን ተወላጅ እንዲላክ ተወሠነ። እቴጌ እሌኒ ደብዳቤና የወርቅ መስቀል አስይዘው በ1502 ዓ.ም ሸኙት። በመጀመሪያ ወደ ህንድ፣ ከዚያም በፖርቹጋሎች መርከብ ተሣፍሮ ከ3 ዓመት በኋላ ፖርቹጋል ደረሰ። የተላከውን ደብዳቤና የወርቅ መስቀል ለንጉሱ ኢማኑኤል አበረከተ።

የደብዳቤው ይዘትም ሁለት ነገሮችን የሚያመላክት ሲሆን፤ በአንድ በኩል ቀደም ሲል በንጉሱ ጆን ተልኮ የመጣው ፔድሮ ኢትዮጵያ ውስጥ ኑሮውን በመመስረቱ ዘራችሁ ከዘራችን ተደባልቆ ዝምድና ተመሥርቷል። የሚል ይዘት ሲኖረው በሌላ በኩል የፖርቹጋል መንግስት በየብስና በባህር ላይ ሃያል ስለሆነ ሃይሉ ከኢትዮጵያ ሃይል ጋር ጥምረት ፈጥሮ በቀይ ባህር ላይ የተሠማራውንና የሙስሊሞች ረዳት የሆነውን ገናናውን የቱርክ መንግስት ሃይል ተባብረን እንስበር የሚል ጭብጥ ያለው መልእክት ነው የላኩት።

የፖርቹጋል መንግስትም ከኢትዮጵያ ጋር ቢወዳጅ በተይ ባህርና በህንድ ውቅያኖስ ድንበር፣ እንዲሁም በየወደቦቹ ላይ ጥቅም እንደሚያገኝ መልእክተኛው ጨምሮ ገለፀ። መልእክተኛውን ወደ ሮማው ጳጳስ ወደ ሉዊ 10ኛ ላከው። ጳጳሱም ማቴዎስን ተቀብሎ አነጋገረው። ንጉሡና ጳጳሱ ተመካክረው የካቶሊክ ሃይማኖትን ለመስበክ ዶም ፍራንሲ አልቫሬዝ፣ ጆን ፈርናንዴዝ፣ ፒየር አልፎንሁ የሚባሉ የቤተክህነት ሠዎች ወደ ኢትዮጵያ እንዲሔዱ ሲያደርጉ ጳጳሱ፣ ንጉሡ ደግሞ ለዲፕሎማሲያዊ ግንኙነት ዶም ኤድዋርድ ጋልቫም የተባለና ሌሎች የቤተመንግስት ሠዎችን በ1507 ዓ.ም ተላኩና ከ6 ዓመታት በኋላ ገሚሶቹ በመንገድ ሞተው የቀሩት ከሊዝበን ሸዋ ደረሡ።

መልእክተኞቹ አፄ ልብነ-ድንግል ወደ ነበሩበት ወደ ይፋት ሔደው በጥቅምት ወር 1513 ዓ.ም ላይ ደብዳቤውንና ገፀበረከቱን ቢያስረክቡም፤ ነገር ግን ኢትዮጵያውያኑ የጠበቁትን ዘመናዊ መሳሪያ ይዘው ባለመምጣታቸውና የቤተክህነት ሠዎች መበርከታቸውን ሲያዩ አቀባበላቸው የቀዘቀዘ ሆነ።

በብዙ ደጅ ጥናት የተገናኟቸውን ንጉሡኑም ቸል መባላቸውን በማንሳት "ታዲያ ለምን መጣን?" የሚል ጥያቄ ሲያቀርቡላቸው አፄ ልብነ-ድንግል "እናንተ እንድትመጡ በቃልም በደብዳቤም ማቴዎስን

አላዘዝንም" የሚል ምላሽ ሠጧቸው፡፡ በጊዜ ሂደት ግን ስምምነት ተፈጥሮ የመጡት የውጭ ዜጎችም ልዩ እንክብካቤ እየተደረገላቸው 6 አመት በሸዋ ተቀመጡ፡፡ በዚህ መካከል ንጉስ ኢማኑኤል ሞቶ ልጁ ጆን ተተካ፡፡

ከ6 ዓመት ቆይታ በኋላም የመጡትን መልእክተኞች እንደገና ወደ ፖርቱጋል እንዲመለሡ ስንቅ ተዘጋጀና አንድ የወርቅ መስቀል ለጳጳሱ፣ አንድ የወርቅ ዘውድ ለንጉስ ጆን 2ኛ አስይዘው በታላቅ ክብር ሸኟቸው፡፡ ፀጋዘአብ የሚባል ኢትዮጵያዊም አብሮ ተላከ፡፡

የተላኩትም የተጀመረው ወዳጅነት ተጠናክሮ እንዲቀጥልና በተጨማሪም የእጅ ሙያ አስተማሪዎችን፣ አናፂና ግንበኞች ከፖርቱጋል ወደ ኢትዮጵያ እንዲመጡ ንጉስ ጆንን ለማስፈቀድ ነበር፡፡ ቀድመው ከመጡት አንድ ሠዓሊና ዮሃንስ ቤርሙዴዝ የተባለው ሃኪም ሲቀሩ፤ ሌሎች ፖርቱጊዞች እንዲመለሡ ተደረገ፡፡ በ1518 ዓ.ም ተነስተው በምፅዋ አድርገው የሔዱት መልእክተኞች የደረሡበት ጠፍቶ 10 አመት አለፈ፡፡ በነዚህ ጊዜያቶች ደግሞ የሙስሊም ወገኖች ወረራ እየተስፋፋና እየተጠናከረ ቀጠለ፡፡ ስለዚህ ሐኪሙ ዮሃንስ ቤርሙዴዝ ለእርዳታ ጥያቄ ተላከ፡፡

አፄ ልብነ-ድንግል የውጭ አገር ባለሙያዎች መጥተው ኢትዮጵያውያኑን በልዩ ልዩ ሙያ እንዲያሰለጥኑላቸው ተደጋጋሚ መልእክት ቢልኩም አልሆነም፡፡ ምክንያቱም ፖርቱጋሎች ባለሙያ ሲጠየቁ ጥያቄውን ወደ ጎን አድርገው ከዚህ ይልቅ የካቶሊክን ሃይማኖት የሚያስፋፉበትን እድል መናፈቅ ጀመሩ፡፡ ኢትዮጵያውያኑ ደግሞ የኦርቶዶክስን ሃይማኖት የማይለቁ ናቸውና በጊዜው የታሠበው ሣይሆን ቀረ፡፡ ነገር ግን በኋለኛው ጊዜ 400 ፖርቱጋሎች ዘመናዊ መሣሪያ ታጥቀው የኢትዮጵያን ክርስቲያናዊ መንግስት ለመታደግ የቻሉበት ሁኔታ ሊፈጠር ችሏል፡፡ ይህንንም ወደ ፊት እናገኘዋለን፡፡

ይህ በእንዲህ እንዳለም የውስጥ ግጭቱ በርትቶ ነበርና አፄ ልብነ-ድንግልም እንደአባቶቻቸው ከአዳል ባላባቶች ጋር ትግል ውስጥ ነበሩ፡፡

የሐረርና የአዳል ባላባት የነበሩት አሚር ማህፉዝ ከአፄ ናኦድ ጊዜ ጀምሮ የይፋትን ግዛት እየወጉ ከብትም፣ሠውም እየዘረፉ በመውሰድ የአፄ ልብነ-ድንግልን መንግስት አስጨነቁት፡፡ የቱርኮችን ድጋፍም አገኙ፡፡ ቱርኮች ሃይማኖትና ግዛታቸውን ለማስፋፋት ስለሚጠቅማቸውም ዘመናዊ መሳሪያ ከመስጠት ባለፈ በሐረር ባላባትነታቸው ላይ "የዘይላ አገረ ገዥ" ብለው ሾሟቸው፡፡ አዳዲስ መሣሪያም አስታጠቋቸው፡፡

ከዘመናዊ መሳሪያ በተጨማሪም ሌሎች ስጦታዎች ሠጧቸው፡፡ የዓረቡ አለም ሙስሊሞች መገለጫ የነበረውን አረንጓዴ የሐር ሠንደቅ

ዓላማም ላኩላቸው፡፡ አሚር ማህፉዝም /ማህፋድ/ በፋንታቸው ወርቅ፣ ብር፣ የዝሆን ጥርስና ባሪያ በስጦታ ይሠጧቸው ጀመር፡፡

ዘመናዊ መሳሪያ በመታጠቃቸው አዳሎችን ወደ ይፋት እየላኩ ብዙ ህዝብ አስጨርሰው ቤትና ንብረት አዘርፈው ቤተክርስቲያናትን አቃጥለው ከፍተኛ ኪሳራ አደረሱ፡፡ የዚህ ወሬም በአፄ ልብነ-ድንግል ቤተመንግስት ሲሠማ ንጉሡ እድሜያቸው 20 ሞልቶ ነበርና ጦራቸውን አደራጅተው በማስከተል ወደ ይፋት ተጓዙ፡፡ አሚር ማህፉዝም የአዳሎችን ጦር ሠብሥበው ጠበቋቸው፡፡

በ1508 ዓ.ም በሃምሌ ወር በይፋት አቅራቢያ ጦርነት ተጀመረና የጨበጣ ውጊያ ደራ፡፡ ዋናው አዝማች አሚር ማህፉዝም አባ ገብረእንድርያስ ከተባሉ መነኩሴ ጋር በጨበጣ ተዋግተው መነኩሴው ማህፉዝን በሠይፍ ጥለው ራሣቸውን ቆረጡና ለንጉሡ ለአፄ ልብነ-ድንግል አስረከቡ፡፡

እናም አዳሎች የዋና መሪያቸውን መሞትና ከወገናቸው ውስጥ በርካቶች ማለቃቸውን ሲያዩ ሸሽት ጀመሩ፡፡ ክርስቲያኖችም እስከ አዳል ድረስ ዘልቀው በመግባት "ዘከራ" በሚል መጠሪያ የሚታወቀውን የአሚር ማህፉዝን ከተማ አቃጥለውና ዘርፈው ተመለሡ፡፡

ከዚህ ጦርነት በኋላም ከ1508 እስከ 1518 ድረስ 10 ዓመት ሙሉ ኢትዮጵያ ውስጥ አንፃራዊ ሠላምና ፀጥታ ሠፍኖ ቆየ፡፡

አፄ ልብነ-ድንግል እድሜያቸው ለአስተዳደር ሥራ ስለደረሠ ሞግዚቶቹ ቀርተው ብቻቸውን ማስተዳደር ቀጠሉ፡፡

ያልተለመደ ሠላምና ደስታ ከመታየቱም በላይ በየጊዜው ይከሰት የነበረው የሽፍቶች ዘረፋም ሆነ አጠቃላይ የሌብነት ተግባር የማይፈፀምበት ዘመን በመሆኑም አፄ ልብነ-ድንግል ሠፊ ጊዜያቸውን መንፈሳዊ መፅሃፍትን በመመርመርና ሊቃውንትን በማከራከር ያሣልፉ ነበርም ይባላል፡፡

ምዕራፍ ፶፩
የግራኝ አህመድ የበላይነት
(ከ1519-1534 ዓ.ም)

ስለ ግራኝ አህመድ አነሣስ በርካቶች ብዙ የፃፉ ሲሆን ከእነዚህ ውስጥም ግራኝ በተሠለፈበት የጦር ግንባር አብሮ እየተጓዘ፣ ባደረበት አብሮ እያደረና ጦርነቱን ካየው ሁሉ እንደበት እየሠማ ታሪኩን የፃፈው ሸህ ሙዲን አህመድ ቤን አብዱልቃድር (ዓረብ ፋቂህ) የሚባለው ፀሃፊ ይገኝበታል። የዚህ ሠው "ፍቱህ አል ሐበሻ" የተሠኘ መፅሃፍ እየጠቀሱም ብዙዎች ስለ ግራኝ አህመድ ታሪክ ለመፃፍ ችለዋል።

ከዚህም በተጨማሪ ከፖርቹጋል ተልከው ንጉሡን ለመርዳት ከመጡት 400 የፖርቹጋል ወታደሮች አንዱ የነበረውና በሕይወት ተርፎ ወደ አገሩ ለመመለስ የቻለው ሚጉኤል ዲ.ካስታንሆዞ አጠቃላይ የወቅቱን ሁኔታ በፖርቹጋል ቋንቋ ፅፎ የነበረ ሲሆን፣ ይህ የፖርቹጋሎች ጀግንነት" የሚለው መፅሃፍም በልዩ ልዩ ቋንቋዎች ተተርጉሞ የዚያን ወቅት ታሪክ እየዘከረ ይገኛል።

በአገራችን ታሪክ ነገስትም ስለ ግራኝ አህመድ የታተቱ መጠነኛ ፅሁፍ ይገኛል። አህመድ ኢብን ኢብራሒም አልጋዚ ይባላል። አባቱ ገራድ ኢብራሒም የሚባሉ ሲሆን እናቱ ሽምሺያ የተባሉ የሐረር ሙስሊም እንደነበሩ ይታወቃል።

አህመድ ኢብን ኢብራሒም አልጋዚ በ1498 ዓ.ም የተወለደ መሆኑ ሲታወቅ፤ከባላባት ዘር ለመገኘቱ ግን ቁርጥ ያለ ድምዳሜ ላይ ሊደረስ አልቻለም። ሁሉም ፃሃፍት በራሱ ጥረት ታላቅ መሆን እንደቻለ ነው የሚጠቁሙት። ነገር ግን አባቱ "ገራድ" የሚለውን መጠሪያ ስላገኙ ከመካከለኛው መደብ መገኘቱን መረዳት ይቻላል። ሱማሌዎች ጉራይ ሲሉት፤ ኢትዮጵያውያኑ ደግሞ ግራኝ ይሉታል። ግራኝ የተባለበት ምክንያት ጦር ሲወረውርም ሆነ ሲዋጋ በግራ እጁ በመሆኑ ነው።

ግራኝ አህመድ የልጅነት ጊዜውን በዘላይ (ሁባት) ነው ያሳለፈው። በማህፉዝ ቤትም እንደአገልጋይ ሆኖ ሲኖር በፈረስ ግልቢያ፣ በጦር ውርወራና በአትኳኮስ ልዩ ብቃት እንዳለው ያዩ ሁሉ አድናቆታቸውን ይቸሩት ነበር።

አባቱን ገራድ ኢብራሒም የገደለበት የዘይላው ሱልጣን አቡ በከር ነበር። ከአባቱ ሞት በኋላም የአባቱን ሐብት ወርሶ ተከታዮችን አፈራ። ከዚያም የማህፉድን ልጅ (በመነኩሴው እጅ ሲዋጉ የሞቱትን ልጅ) ባቲ ድል ወንበራን አገባ። እርሷን ካገባ በኋላም የሐረር ወላስሞች ቤተመንግስትን በይገባኛል፣አይገባህም ክርክር እና ጦርነት አሸንፎ ቤተመንግስቱን ወረሠ። ገና እድሜው 20 ያልሞላው ግራኝ በወጣትነቱ የወላስሞችን ከፍተኛ ሥልጣንና

ቤተመንግስቱን በሐይል መውረሱ እንዳለ ሆኖ፤ ሠውነቱ የገዘፈ ጠንካራና አስፈሪ እንደበር ይነገርለታል።

ቀደም ሲል ስራቸውን የጀመሩት ቱርኮችም ወዳይው "የዘይላ ሼህ" ብለው ሾሙት። ቀጥሎም በሃይለኛነቱና በጋብቻው ምክንያት የሐረርና የአዳሎች (የአፋሮች) ሁሉ ዋና መሪ ተባለ። የማእረግ ስሙም "ኢማም መሐመድ" ተሠኘ።

ሚስቱም "የአባቴን ደም ተበቀልልኝ" ትለው እንደነበር ይነገራል። የሆነ ሆኖ በጣም እየተደራጀና ጥቃቅኑን የአከባቢውን አመፅ በቁጥጥር ስር እያደረገ ታላቅነቱን አስመስክሮ ታዋቂነትንም አተረፈ።

ዘውትር ከፖርቹጋሎች ጋር በምፅዋና በቀይ ባህር ዳር በግዛት የሚጋጩት ቱርኮችም ለማህፉድ ከሠጡት የበለጠ አዳዲስ የጦር መሳሪያ ለግራኝ አህመድ ሠጡት። ሁለት ዘመናዊ የወቅቱን መድፎችም ተረከበ።

የአዳል ሡልጣን ወይም የሐረር ወላስሞች ያደርጉት እንደነበረው ሁሉ ግራኝ አህመድም በማእከላዊው የኢትዮጵያ መንግስት ላይ ለመነሣት በቂ ዝግጅት አደረገ።

ሲመቻቸው እንነብርም ይሉ የነበሩት፣ ሳይመቻቸው ይገብሩ የነበሩት የዚያ ወቅት የአዳልና የሐረር ህዝቦችም ከተከላካይነት ወደ አጥቂነት የሚያሸጋግራቸውን ሃይል በግራኝ አህመድ አማካይነት መገንባት ጀመሩ። ግራኝም ሙሉ ኢትዮጵያን ለመውረር፣ የክርስቲያኑን መንግስት ገልብጦ የሙስሊም መንግስት ለመመስረት፣ በቤተክርስትያናት ምትክ መስጊዶችን ለማቆም፣ በወንጌል ፋንታ፣ ቁርዓንን ለማስፋፋት ተዘጋጀና ዓላማውንም ለሐረር፣ ለሁሶማሌ፣ ለአዳልና ለአካባቢው ህዝብ አሣወቀ።

አፄ ልብነ ድንግልም የማህፉድን ጦር ድል ካደረጉ በኋላ አገሩ ሠላም ሆኖ ነበርና ይህን ዝግጅት ሲሠሙ በ1518 ዓ.ም ፋኑኤል የተባለውን የዋግ አገረ ገዥ ሠራዊቱን አስከትሎ ወደ አዳል እንዲዘምት ላኩት። ፋኑኤልም ወደ አዳል ዘምቶ አንድ ክፍል የግራኝን ጦር ድል አድርጎ አካባቢውን ዘርፎ ሊሔድ ሲል ግራኝ ሌላ ጦር ይዞ መጥቶ ተዋጋና አሸንፎ የዘረፈውን ሀብት ሁሉ አስመልሶ በድል አድራጊነት ወደ ቦታው ተመለሠ።

ከዚያም እንደገና ተደራጅቶ ከአዳል ወደ ደዋሮ በመምጣት ከአፄ ልብነ-ድንግል ሠራዊት ጋር ውጊያ ገጠሙ። ሆኖም የንጉሡ ጦር በፅኑ ተዋግቶ ስላሸነፈው ለመሸሽ ተገደደ።

በዚህ ጦርነትም አብረው ተሠልፈው የነበሩት የጦር አለቆች 6 አሚሮችና አጎቱ መሐመድ ዘሐርቡይ ተማረኩ። ንጉሡም ጊዜያዊ ደስታ ተሰማቸው።

ከዚህ ጦርነት በኋላም የግራኝ አህመድ አባት ገዳይ የሆነው ሱልጣን አቡበከር ከግራኝ ጋር ሲታረቁና ሲጣሉ ቆይተው ነበርና አሁን ደግሞ ሡልጣን አቡበከር ግራኝን ከነሠራዊቱ ወግቶ አሸንፈና ከሐረር አባሮ እስከ

ዘይላ አደረሠው። ወዲያው ግን ግራኝ እንደገና ተዋግቶ አሸንፎና ሐረርን በድጋሚ በመያዝ የበላይነቱን አረጋገጠ።

በዚህም አፄ ልብነ-ድንግልና ተከታዮቻቸው በአቡበክር ላይ ተስፋ ጥለው ነበርና መሸነፉን ሲሠሙ ስጋታቸው ቀጠለ።

አንድ አመት አለፈ። ራስ ደገልሐን የተባለው የንጉሡ ዋና የጦር አለቃና የእህታቸው ባል የነበረውን፣ እንዲሁም የባሌ አውራጃ ገዥ የሆነውን በ1519 ዓ.ም ወደ አዳል እንዲዘምት የተደረገውም የግራኝ አህመድ ጦር በመገስገስ ላይ መሆኑ ስለታወቀ ነበር። እናም ጦርነቱ ተጀመረ። ሦስት ቀን ከፈጀ ሃይለኛ ጦርነት በኋላ የግራኝ ተከታዮች አሸነፉ። በርካታ መኳንንት ከነመሳሪያቸው፣ ከነፈረሳቸው ተማረኩ።

ግራኝ አህመድ ከምርኮው ውስጥ ጥሩ ጥሩውን መርጦ አሚር ሁሴማን ለሚባለው ለየመኑ ዘቢድ ልኮ የቀረውን ለራሱና ለሰራዊቱ አከፋፈለ። ሠራዊቱም በደስታ ለቀጣዩ ጦርነት በወኔ ተዘጋጀ።

ከአንድ አመት በኋላ በ1520 ላይም የግራኝ ጦር ወደ ይፋት መጣና ወናግ ጃን የተባለው የንጉሡ አዝማች ከሚመራው ጦር ጋር ውጊያ ተደረገ። በመጀመሪያው ቀን በክርስቲያኑ ጦር የበላይነት ታየና በቀጣዩ ቀን የግራኝ ጦር ድል ቀናው። አዝማች ወናግ ጃንም ተገደለ። ይህ ድል እና የተገኘው ምርኮም ግራኝና ተከታዮችን በዝና ላይ ዝና በድል ላይ ድል አጎናፀፋቸው።

ግራኝም ከነተከታዮቹ ወደ መሃል ይፋት ገብቶ ቤተክርስቲያን አቃጥሎ በአካባቢው ሲዘዋወር ለመውለድ ቀኗ የደረሠው ባለቤቱ ባቲ ድል ወንበራም አብራው ነበረች። ከጥቂት ጊዜ በኋላም ዋናውና ታላቅ እልቂት ያስከተለው ጦርነት በአፄ ልብነ-ድንግልና በአህመድ ኢብን ኢብራሒም አል ጋዚ መካከል ተካሔደ። ይህ ጦርነት "የሽንብራ ኩሬ ጦርነት" በመባል የሚታወቅ ሲሆን ቦታውም በዝቋላና በሞጆ አቅራቢያ የሚገኝ ነው።

አዝማቹ ራሣቸው አፄ ልብነ-ድንግል ሆነው ሽንብራ ኩሬ ላይ ከግራኝ አህመድ ጋር ያደረጉት ይህ የእርስ በርስ ውጊያ በርካታ ወገኖች ያለቁበት ሆኖ አልፏል። በዚህ ጊዜ ንጉሡ 16 ሺ ፈረሰኛ 200 ሺ እግረኛ ወታደር ያሠለፉ ሲሆን፤ አጠቃላይ የጦራቸው ብዛት በአማካይ 250 ሺ (እሩብ ሚሊየን) ጦር የሚደርሡ ነበሩ። በተቃራኒው ደግሞ የግራኝ አህመድ የሠራዊት ብዛት 12 ሺ ብቻ ነበር።

ይህን ሠፊ ቁጥር ያለው ሠራዊት ይዘው የተሠለፉት ንጉሡ በሠባት የውጊያ ረድፎች አሰልፈው ሲያዋጉ በድርጅትና በአመራር ጉድለት በኋላ ቀር የጦር አሠላለፍና በኋላ ቀር መሣሪያ የነበረ ሲሆን፤ ከፍተኛ የውጊያ ስልትና ልምድ በነበረው በግራኝ አህመድ ጦር ለመሸነፍ ተገደዋል።

መጋቢት 13 ቀን 1521 ዓ.ም ሙሉ ቀን በተደረገው እልህ አስጨራሽ ውጊያ ምሽት ላይ ሙሉ ለሙሉ በግራኝ አህመድ የበላይነት ተደመደመ። ከ200 ሺ በላይ ኢትዮጵያውያን በአንድ ጊዜ ያለቁበት ትልቅና ከባድ ጦርነትም ነበር።

ከዚህ በኋላ ባሉት ተከታታይ ጊዜያቶች በየጊዜው ጦርነቶች ቢካሔዱም ንጉሡና ሠራዊቶቻቸው የሚቋቋሙት አልሆነም።

ስለዚህም በምስራቅ፣ በደቡብና በመሐል ሸዋ የሚገኙ ግዛቶች ሁሉ በግራኝ አህመድ ቁጥጥር ስር ሆኑ። እርሡም የያዘውን አገር እያስጠበቀ ወልዳትያዙ ግዛቶች እየዘመተና ድል እያደረገ ህዝቦችን እያሰለመ ቤተክርስቲያኖችን እያቃጠለ ሲገሰግስ አፄ ልብነ-ድንግል ደግሞ በሽሽት ከቦታ ቦታ መዘዋወራቸውን ቀጠሉበት።

"ጎጃም ነጋሽ" በሚለው ሥሙ የሚታወቀውና ወሰን ሠገድ የተባለው የጎጃም ገዥ የተደረጉትን ጦርነቶችና የንጉሡን ሽንፈት ካየ በኋላ ያለውን ጦር ይዞ መጥቶ " እስከ አሁን እንደተዋጉት መኳንንቶች አልምሠልህ፣ እኔ ወሠን ሠገድ ነኝና ተመልሠህ አገርህ ብትገባ ይሻልሃል" የሚል መልዕክት ለግራኝ አህመድ ላከበት።

የወሠን ሠገድ ስም ደግሞ በመላው የኢትዮጵያ ህዝብ የታወቀና ገናና ነበርና ከዳሞት ወደ ሸዋ መድረሱ ሲሠማ በንጉሡ ዘንድ ተስፋ ሲያሳድር በግራኝ ዘንድ ስጋትን አሣደረ።

ግራኝ የወሰን ሠገድን መልእክት ቢሠማም ወደ ግዛቱ ከመመለስ ይልቅ ሰራዊቱን እያበረታታና እየመከረ ወደ አንኮበር፣ ወደ ደብረሊባኖስ እየሔዱ እንዲያጠቁና እንዲዘርፉ ይልካቸው ጀመር። የተላኩትም በየደረሱበት እየዘረፉና እያቃጠሉ ትዕዛዙን ይፈፅማሉ።

በዚህ ጊዜ ነበር ደብረሊባኖስ፣ አስቲት ኪዳነምህረት ምስአለማርያም ወዘተ.. የተቃጠሉት።

ግራኝ ከፊል ጦሩን ልኮ እርሱ ደግሞ ከሚተማመንባቸው ጀግና ተከታዮቹ ጋር ሆኖ የጎጃሙን ወሠን ሠገድን ይጠባበቅ ጀመር።

በ1523 ዓ.ም ከወሠን ሠገድ ጋር የተደረገው ጦርነት 3 ጊዜ ግራኝንና ተከታዮቹን እንዲሸሹ ያደረገ ነበር። በአራተኛው ውጊያ ግን ገራድ አብዱ የተባለው የግራኝ የጦር አለቃና ወሰን ሠገድ ፈረሳቸው ላይ ሆነው ለረጅም ሠአት ሲዋጉ ከቆዩ በኋላ ገራድ አብዱ የወሰን ሠገድን ጦር ከእጁ አስጥሎ ባዶ እጁን እንዲቀር በማድረግ ወሠን ሠገድን በጎራዴ መትቶ በመጣል ከወደቀም በኋላ ደጋግሞ በመምታት ቆራርጦ ጣለውና ድሉ የእነ ግራኝ ሆነ።

በእነዚህ ጊዜያቶች የግራኝ ስም እየገነነ ነበርና ጥቂቶች የንጉሡ ሹማምንት ወደ ግራኝ እየከዱ የተቀላቀሉበት ሁኔታ ተፈጥሯል።

ሁኔታው በዚህ ቀጥሎ አፄ ልብነ-ድንግል ከሸዋ፣ ከትግሬ፣ ከጎጃም፣ ከላስታ፣ ከጎንደር እና ከሌሎች ግዛቶች ሹማምንትና ወታደሮችን እያስመጡ ቢዋጉ፣ ራሣቸውም ዘምተው ቢያዋጉ የግራኝን ጦር ድል ማድረግ የማይታሰብ ሆነ።

ግራኝ አህመድ ተሸነፎ ሸሸ ሲባልም ድምፁን አጥፍቶ ቆይቶ በአዲስ መልክ ተደራጅቶ በመምጣት ያሸንፋቸዋል። ስለዚህ አፄ ልብነ-ድንግል ከጦርነቱ የተረፉትን ጥቂት ታማኝ ወታደሮቻቸውን አስከትለው ከቤተሰቦቻቸው

ጋር በወሎ፣ በአማራ ሣይንት፣ በኩል አድርገው ወደ ጎጀምና ወደ ጎንደር ለመሠደድ ተገደዱ። ከሸዋ ተነስተውም ሸሽታቸውን ተያያዙት።

ግራኝም ክትትሉን ቀጠለ። በየቦታው የግራኝን ጦር እየተፋለሙ ንጉስ ነገስቱን ሳያስማርኩ ብዙ መከላከል አደረጉ ታማኞቻቸው። ግራኝና ተከታዮቹም ንጉሡን ለመማረክ ክትትል በሚያደርጉበት ጊዜና ቦታ የሚያገኙትን ቤተክርስቲያን እየዘረፉና እያቃጠሉ ተጓዙ። ግራኝ የመካነ ስላሴን ቤተክርስቲያን አቃጥሎ አማራ ሣይንት ውስጥ ያሉትን አድባራት ዘርፎና አዘርፎ የአትሮንስ ማርያምን ቤተክርስቲያን አቃጥሎ ካህናቱንም ወደ እሣቱ ውስጥ እንዲጨመሩ አድርጓል። ይህን ያደረገውም ካህናቱ የቤተክርስቲያኑን ፅላትና ልዩ ልዩ ጌጣ ጌጥ ደብቀው አውጡ ሲባሉ አምቢ በማለታቸው ነው። ከዚያም ንጉሡ አምባ ግሸን ተራራ ላይ አርፈው ነበርና የግራኝ ጦር ወደ ተራራው ለመውጣት ሲል ከላይ ሆነው ናዳ እያወረዱ በርካታ ሠራዊቶችን ጨረሡበት። በዚህ ጊዜም የግራኝ አማችና ብዙ ሹማምንቶች አለቁበት። ዋናው የጦር አዝማች ገራድ አህምሹም ተማረከና ንጉሡ ፊት ቀርቦ በጥይት ተደብድቦ ተገደለ።

ይህን ግራኝ ሲሠማ እጅግ አዝኖ ሸሽተው የመጡትን ወታደሮቹን አሠራቸው። ወዲያው ግን ተፈቱ።

ንጉሡ በአማራ አገር በስደት እየተንከራተቱ ባለበትና የመከላከል ውጊያ እያደረጉ በሚሸሹበት ጊዜ ምንም እንኳ ግራኝ አህመድ ሠፊውን የኢትዮጵያ ግዛት ተቆጣጥሮ የነበረ ቢሆንም፤ ንጉሡን ካልማረኩ በሚል ከመከታተል አልቦዘነም። በየሄደበትም የተለመደውን ተግባር ይፈጽም ነበር።

አፄ ልብን-ድንግል ከበጌምድር /ከጎንደር/ ወደ ወገራ፣ ከወገራ በሠሜን አልፈው ወደ አክሡም፣ ከአክሡም ተመልሠው ወደ ወልቃይት ጠገዴ፣ ከዚያም ወደ ደንቢያ እየተዘዋወሩ እከመጨረሻው ተከላከሉ። የየግዛቱ ሹማምንትም ግራኝን መመከት ሳይችሉ ቀሩ።

ስለዚህም ወደ ፖርቱጋል መንግስት ጆን ቤርሙዴዝን ልከው የእርዳታ ጥያቄ አደረጉ። ባየነው የሽሽት አይነትም 10 አመት አለፈ። በእነዚህ ጊዜያትም ግራኝ አህመድ የበላይነትን እንደያዘ ነበር።

አፄ ልብነ-ድንግልም ከባለቤታቸው ከንግሥት ሡብለወንጌልና ከልጆቻቸው ጋር ሆነው ከአገር አገር፣ ከዋሻ ዋሻ፣ ከተራራ ወደ ተራራ በሚባክኑበት ሡአት የፖርቱጋሎች እርዳታም ሣይደርስ ሞቱ። በአገሩም በሽታና ረሀብ በዝቶ ነበርና አፄ ልብነ-ድነግል በበሽታ ነበር በ1532 ዓ.ም ያረፉት።

ኢማም አህመድ ኢብን ኢብራሒም አል.ጋዚ (ግራኝ አህመድ) በጣም በተጠናከረ ሃይል የኢትዮጵያን አብዛኛውን ክፍል በቁጥጥር ስር አድርጓል።

በ17 አመቱ ከዘይላ፣ ከአዳል፣ ከሐረርና ከአካባቢው ተከታዮችን እየመለመለ ተደራጅቶ በመነሳት በፍጥነት ተቀባይነት በማግኘትና የሐረርን ወንበር በወጣትነቱ በመያዝ ከሐረር፣ ከደብረ ብርሐን፣ ከዋጅ፣ ከደዋሮ እና

ከአክሡም በተከታታይ በመነሳት አገር አቀፍ የሆነውን የወረራ ሒደት በደቡብ ምስራቅ ከዘይላ ወደብ ጀምሮ በሠሜን ምዕራብ እስከ ፋንጂ፣ ከሠላና ኑብያ ድረስ፣ በደቡብ ምዕራብ ከጋሞ ደጋማ አካባቢ አንስቶ በሰሜን እስከ ምፅዋ ድረስ ግዛቱን አስፋፍቷል።

ከ1526 ዓ.ም እስከ 1534 ዓ.ም ድረስ ደግሞ ኢማም አህመድ ማእከሉን ደንቢያ ላይ በጣና ሐይቅ አካባቢ አድርጎ የሠሜን ምስራቅ አፍሪካን መለስተኛችሏል። ከ1534 እስከ 1535 ዓ.ም ድረስ ግን ከፊሉን ግዛቱን በጦርነት እያጣ ሄደ።

ይህን ሁሉ ሰፊ እና የማይታመን የግዛት ክልል በራሱ ስር ማድረግ በመቻሉ ከፍተኛ የሆነ ወኔ እና ጀግንነት እንደነበረው ለአንባቢ አይሰወርም። አጥፊነቱም እንደዚያው። ከደብረ ብርሐንና ከአክሱም ዘመቻ ማዕከላት በመነሳትም በሰሜን የአንጎት፣ የቂዳ፣ የትግራይ፣ የሰሐርት፣ የአበርገሌ፣ የእንደርታ፣ የተምቤን፣ የሽሬ፣ የአጋሜ፣ የስራዬ፣ የሀማሴንና ሌሎችም የጠረፍ አካባቢ ማህበረሰቦችን በሙሉ ለማስገበር ችሏል። በተጨማሪም በቀይ ባህር የዳህላክ ደሴት ነዋሪዎችና በክሰላ አካባቢ መዘጋ ተብሎ የሚጠራው የቤጃ ማህበረሰቦች ለግራኝ ገብረዋል። ከሚያዝያ 1427 ዓ.ም ጀምሮ የኢማሙ የጦር አለቆችና አገረ ገዥዎች ከትግራይ፣ ከሃማሴንና ከስራዬ በኩል ወደ ሰሜን ምዕራብ በመሄድ የፀለምት የወገራ፣ የበጌ ምድር፣ የላስታና የደምቢያ አካባቢዎችንና ማህበረሰቦችን በጦር ሃይል አስገብረው ይዘዋል።

ከ1527-1534 ዓ.ም ድረስ ደምቢያ የኢማም አህመድ ግራኝ የፖለቲካ እና የሐይማኖት ማዕከል ሆነች። ይህ ሁኔታም የኢማም አህመድ ግራኝ ሱልጣናዊ መንግስት እስከተንኮታኮተበት ጊዜ ድረስ እንደቀጠለ ቆይቷል። ይህ ወቅት የአገሪቱ ሠሜን ምዕራባዊ ድንበር የአባይ ወንዝ መፋሰሻን ተከትሎ ጉምዝና ፋንጂ እስከሚባሉት የኑብያ ግዛቶች ድረስ የተስፋፋበትና ያደገበት ወቅት ነበር።

ከዚህ ሁሉ ከፍተኛ ድልና ውጣ ውረድ በኋላ በደንቢያ አካባቢ በተደረገው ውጊያ የቀድሞ ድሉ እየደበዘዘ ሔደ። እናም በጣና ሃይቅ አካባቢ ደንቢያ ላይ በተደረገው በመጨረሻው ፊታኝ ውጊያ በጥይት ተመትቶ በ1535 ዓ.ም ወደቀ። ህይወቱ ሲያልፍ የ37 ዓመት ጎልማሳ የነበረ ሲሆን እሱ የተመታበት ስፍራም ዛሬ ድረስ ግራኝ በር እየተባለ ይጠራል። የተቀበረውም በዚያው አካባቢ ሲሆን፤ በጎንደር ዙሪያ ወረዳ ዘንተራ እየሱስ ቀበሌ ገበሬ ማህበር ልዩ ስሙ አለቅት ወንዝ በተባለ ስፍራ መቃብሩ ይገኛል።

ኢማም አህመድ ከ1519-1534 ዓ.ም ኢትዮጵያን በበላይነት ይዞ ቆይቷል። በመጨረሻ ግን የፖርቱጋሎች እርዳታ ደርሶ የአፄ ልብነድንግል ልጅ አፄ ገላውዴዎስ እና ሰራዊታቸው ከ400 ፖርቱጋላዊ ወታደሮች ጋር ተባብረው ድል ሊያደርጉት ችለዋል። የሞተው ከፖርቱጋሎች በተተኮሰ ጥይት መሆኑና አጠቃላይ የውጊያውንም ሆነ የአሚሚቱን እንዲሁም ከእርሱ

በኋላ ስለተከሰቱ ተያያዥ ክንውኖች የሚያወሱትን ታሪኮችም በአፄ ገላውዲዎስ ዘመነ መንግስት ስር ተካተው እናገኛቸዋለን።

ከዚያ በፊት ግን ኢማም አህመድ ካቃጠላቸው አድባራት ውስጥ በውል የሚታወቁትን የቤተክርስቲያን ስሞችንና ዝርዝራቸውን አይተን ይሆናል የምናልፈው።

1.ተድባበ ማርያም
2.መካነ ሰማዕት
3.ደብረ ወርቅ ቤ/ያን
4.አትሮንስ ማርያም
5.ደብረ ብርሐን
6.ደብረ ሊባኖስ
7.ምስአለ ማርያም
8.ገነተ ጊዮርጊስ
9.ደብረ ህንፀተን
10.ደብረ ዱማህን
11.መካነስላሴ
13.ወልደ ነጎድጓድ
14.ደብረ ኪሩቤል
14. ኤንድሮስማርያም
15. ታዕክ መንግስት
16.ደብረፅርሐማርያም
17 . ገነተ ማርያም
18.ጊዮርጊስ/ዘጋስመን/
19. ደብረ ቤተል
20. እግዚአብሔር አብ
21. ደብረ እስጢፋኖስ
22. መርጡለ ማርያም
23. ደብረዘይት
24. ናዝሬት
25 .አምበር ቂርቆስ
26 . ገሊላ
27. አጥሊሳን
28 .ደብረመሲህ
29. ጎለታ ማርያም
30. ጎሐ ፅዮን
31 . ዋሻ ሜካኤል
32.ደብረከርቤ

ወዘተ ሲሆኑ እነዚህም በአፄ ገላውዲዎስ ዘመንና በሌሎች ተከታዮቻቸው እንደገና እንዲሰሩና እንዲታደሱ የተደረጉ አብያተክርስቲያናትና ገዳማት ናቸው። ይህ በእንዲህ እንዳለም ግራኝ አህመድ ከአድባራቱ ቃጠሎ ጋር ስፍር ቁጥር የሌላቸውን መንፈሳዊ መፃህፍት አመድ እንዲሆኑ አድርጓል። ባጠቃላይ በኢትዮጵያ ታሪክ ላይ ጥቁር ነጥብ ጥሎ ማለፉንም የሚክድ የለም።

እንደ በርካታ ቀደምት ፀሃፍት አገላለፅም በኢትዮጵያ ላይ ሃይለኛ የጥፋት ክንዳቸውን በማሳረፍ ከፍተኛና ታሪካዊ ውድመት የፈጸሙ ተብለው ዮዲት ጉዲትና ግራኝ አህመድን ሳይጠቅሱ አያልፉም።

ምዕራፍ ፶፯
የአፄ ገላውዴዎስ ዘመነ መንግስት
ከ1532-1551ዓ.ም

አፄ ልብነ ድንግል በ1532 ዓ.ም ሲሞቱ ልጃቸው አፄ ገላውዲዎስ አፅናፍ ሰገድ በሚል ስመ መንግስት ተስፋ ቢስ የተባለውን ዙፋን ወረሱ።

በነገሡ በአንድ ወራቸው ከግራኝ አህመድ ጦር ጋር ተዋግተው በቀላሉ የማይታይ ጀብድ ስለፈጸሙ መኳንንቱና ወታደሩ በወጣቱ ንጉሰነገስት ጀግንነት ደስ ተሠኙ።

አፄ ገላውዲዎስ በእድሜ የበሰሉ ስላልነበሩም እናታቸው እቴጌ ሰብለወንጌል እንደሞግዚት ሆነው ያግዟቸው ነበር።

እቴጌ ሰብለ ወንጌል የትውልድ አገራቸው ሰሜናዊ ትግራይ ነበርና በቀደሙት ጊዜያቶች እየሸፈቱ ያስቸግሩ የነበሩት የሰሜን አውራጃ ህዝቦች እቴጌ ሰብለወንጌልን አክብረው ለአፄ ገላውዲዎስ ተባባሪ እንጂ ተቃዋሚ አልሆኑም። አፄ ገላውዲዎስ በነገሱ ጊዜም ዋና መቀመጫ ተብሎ የተወሰነ ቤተመንግስት አልነበረም። ስለዚህም አፄ ልብነ ድንግልና ቤተሰቦቻቸው ከቦታ ቦታ በሽሽት ሲዘዋወሩ ስለነበር በዚህ ጊዜ ደግሞ ሸሽተው ያረፉበት አካባቢ ትግሬ አገር ውስጥ ስለነበረ እዚያው ባሉበት ሆነው ነው ዘውድ የጫኑት። ስለሆነም አፄ ገላውዲዎስ በተንቤንና በሽሬ የነበረውን የግራኝን ጦር በነበራቸው ወታደር አሸነፈው፣ ለግራኝ የወገነውንና የአካባቢው የጦር አዝማች የነበረውን ዮናታን ከነሰራዊቱ በማሸነፍ ራሱን ዮናታንን ገድለው የትግራይንና የሰሜኑን ግዛታቸውን አደላደሉ። በአካባቢውም መደራጀታቸውን ቀጠሉ።

በዚሁ ጊዜም ከወራት በኋላ በ1533 ዓ.ም በጉጉት ይጠበቁ የነበሩት 400 የፖርቹጋል ወታደሮች ከህንድ ተነስተው በቤርሙዴዝ እየተመሩ ምፅዋ ደረሱ።

ከፖርቹጋል መንግስት ተልከው የኢትዮጵያን ማእከላዊ መንግስት ለመታደግ የመጡትን 400 ወታደሮች እየመራ የመጣውና ዋና አዛዣቸው የነበረው የታዋቂው የቫስኮ ደ.ጋማ ልጅ ዶም ክሪስቶፍ ነበር። ከተለያዩ ከዚያ ወቅት ዘመናዊ መሳሪያዎች ባሻገር 26 መድፎችንም ይዞ መጥቷል።

ምፅዋ እንደደረሱም የቱርኮችን ሹም ገድለው ተከታዮቹን አባረው ኑር ኤደን የሚባለውን የወደቡን የበላይ አለቃ አንገቱን ቆርጠው ለእቴጌ ሰብለ ወንጌል በመላክ መምጣታቸውን አበሰሩ።

የአፄ ልብነ ድንግል ባለቤት እና የአፄ ገላውዲዎስ እናት ንግስት ሰብለ ወንጌል ከደንገጡሮቻቸውና ከጥቂት አሽከሮቻቸው ጋር እንዳይማረኩ

ፈርተው የተደበቁበትን አምባ ዶም ክርስቶፍ በአካባቢው ነዋሪ ስለተነገረው 100 ወታደሮች ሔደው አጅበው እዲያመጧቸው አደረገ።

እቴጌ ሰብለ ወንጌል ከፖርቹጋሎች ጋር ተገናኝተው እዚያው በምዕዋ ወደብ እንደሰፈሩ ስለ አጠቃላዩ ሁኔታ በአስተርጓሚ አስረዱ። እስከ መጨረሻቸውም እቴጌ ከፖርቹጋሎች ጋር እየተዘዋወሩ ቁስለኛ በመርዳትና በማማከር ተግባር ተጠምደው የዘለቁ ፅኑ ሴት እንደነበሩ ታውቋል። የፖርቹጋሎች መምጣት በንጉሡ ዘንድ ሲሰማ ታላቅ ደስታን ፈጠረ። ለግራኝ አህመድና ለተከታዮች እንዲሁም ለቱርኮች ግን ስጋት ነበር። ቱርኮቹም ከየመንና ከሌሎች ግዛቶቻቸው የተውጣጡ 2 ሺ. የሚደርሱ ወታደሮችን ከግራኝ ጎን እንዲሰለፉ አደረጉ።

እቴጌ ሰብለ ወንጌልም እንግዶችን በልዩ አቀባበል ተቀብለው ምግባቸውን እያዘጋጁ መኝታቸውን እያሳመሩ በደስታ እንዲያርፉና ለመጡበት ጉዳይ እንዲዘጋጁ አስፈላጊውን ነገር ሁሉ አሟሉላቸው።

ግራኝም ህብረት ከመፍጠራቸው በፊት ነጣጥሎ ለማጥቃት ፈለገና ወደ ሐማሴን በፍጥነት ተጉዞ አካለ ጉዛይ ደረሠ። በ1533 ዓ.ም በመጋቢት ወር አናሳ በሚባል ተራራማ ቦታ ላይ ግራኝ አህመድ ሲሰፍር ህብረት ፈጥረው ጠበቁት። በዚሁ በሰሜናዊው የኢትዮጵያ ክፍል ጦርነቱ ቀጠለ።

ፖርቹጋሎች ይዘውት የመጡትን መድፍ በግራኝ ሰራዊት ላይ ሲያዘንቡት ድንጋጤ ተፈጠረ። ሆኖም ግራኝ አህመድ በወኔ የተሞላ ጀግና ነበረና በርትቶ እየተዋጋ፣ ተከታዮቹንም አይዟችሁ እያለ ያደፋፍራቸው ነበር። ጦርነቱ ተጋግሎ በቀጠለበት ሁኔታም በግራኝ ላይ አነጣጥረው ተኮሱበትና በጥይት እግሩን ተመቶ ቆሰለ፤ ፈረሱም በጥይት ተመታና ይዞት ወደቀ።

እንዳይማረክም ጭፍሮቹ በፍጥነት አንስተው ወሰዱት። የግራኝ ተከታዮች ከሐማሴን ወደ ዞብል ተመለሱ። ወዲያው ለየመን ሱልጣን "መሳሪያና ወታደር ላክልኝ" ብሎ ግራኝ ሲልክበት 2 ሺ. ዓረቦችን ከመሳሪያ ጋር ላኩለት።

ፖርቹጋሎችና ኢትዮጵያውያኑ ከአካለ ጉዛይ ወደ አሸንጌ መጡ። የመጀመሪያውን ጦርነትም በድል በመወጣታቸው በወኔ ተሞልተው ለቀጣዩ ውጊያ ሲዘጋጁ ቆዩ። ግራኝም የቱርኮችን እርዳታ ሲጠብቅ ቆየና ሳይዘገዩ ደረሱለት። ከቱርክ መንግስት የተላኩትም ግራኝን ለማስደሰትና ለመሸለም እየተፎካከሩ በድፍረት መዋጋታቸውን ቀጠሉ።

የፖርቹጋሎች መሪ ክሪስቶፍ ደጋማም የታወቀ ጀግና ነበርና ተከታዮቹን እየመራ እራሱ ከፊት ቀድሞ በታላቅ ጀግንነት ሲዋጋ

በእሩምታ ተኩስ ቆሰለና ወደቀ። ተከታዮቹ በመሪያቸው መውደቅ ተደናግጠው እንደምንም ውጊያውን ቢቀጥሉም ሃይላቸው እየደከመ በመሄዱና በመምሸቱ አፈገፈጉ። ክሪስቶፍ ደጋማንም እቴጌ ሰበለ ወንጌል የመጀመሪያ እርዳታ ካደረጉለት በኋላ ሌሎች ተከታዮች በታላቅ ሃዘን አሸሽተው ጫካ ውስጥ በመደበቅ ቁስሉን ሲጠጋግኑለት ቆዩ። በኋላ ግን የተደበቀበት ቦታ በጠቋሚ ተደረሰበትና ተማረከ። ወደ ግራኝ አህመድ ወስደውም በፊቱ ጣሉት።

ሲተፉበትም ሆነ ሲሰድቡት በፍፁም ወታደራዊ ጀግንነት በዝምታ ይመለከታቸው ነበር እንጂ የምህረት ልመና አላቀረበም። ወዲያውም የግራኝ አህመድ አጎትና የወንድሙ ልጅ ቆስለው ስለነበር ቁስላቸውን እንዲያክም ሲጠየቅ "አላደርገውም።" የሚል ምላሽ ሰጠ። ፖርቹጋሎችና ኢትዮጵያውያኖች የሸሹበትን ቦታ ጠቁም ሲሉትም በንቀት ከማየት ውጭ መልስ አልሰጠም ይባላል።

ግራኝ አህመድ ስለምና ልማርህ ሲለው ዝም በማለቱ ጢጋ ብሎ "ሐይማኖትህን ለውጥና ወደ እኔ ተቀላቀል ልማርህ" ሲለው የፊጥኝ ታስሮ ነበረና ግራኝ ላይ ተፋበት ይባላል። ከዚያም የአይን ሽፋሉንና ቅንድቡን ግራኝ በመቀስ ቆረጠው። ከዚህ በኋላ በአሰቃቂ ሁኔታ እየተፈራረቁ ከደበደቡት በኋላ፤ በመጨረሻም ምንም አልናገር ስላለ ግራኝ አህመድ በመጥረቢያ ራሱን ፈለጠው፤ አንገቱንም ቆርጦ ወደ ኮንስታንትኖፕል (ኢስታንቡል) ለቱርኩ ሱልጣን ላከ፤ ሌሎች የተማረኩ 160 ፖርቹጋሎችም አንገታቸው ተቆረጠ።

የክሪስቶፍ ደጋማ ሞት ለክርስቲያኑ ጦር የስነ ልቦና ፍርሐት አሳድሮ ጥንካሬያቸውን ያላላዋል ተብሎ ቢታሰብም በተቃራኒው ሆነና የሚወዱትን መሪያቸውን ደም ለመበቀል በብርቱ ይዋጉ ጀመር። ወዲያውም ከንጉሱ እናት ከሰብለ ወንጌል ሰራዊት ጋር ተገናኙና ህብረት ፈጠሩ። አፄ ገላውዲዎስ ከሞት ለተረፉ ፖርቹጋሎች ብዙ የወርቅ ስጦታ በሽልማት መልክ በመስጠት በዶም ክሪስቶፍ ደጋማ ሞት የተሰማቸውን ሃዘንም ገለፁ

በዚህ ጊዜ ከሐማሴን፣ ከትግራይ፣ ከጎጃም፣ ከጎንደር ብዙዎች እየመጡ ተሰብስበው ከንጉሡ ጎን ተሰለፉ። ቀደም ሲል ከንጉሱ ልብነ ድንግል እየከዱ ወደ ግራኝ የተቀላቀሉትም ይቅርታ እየጠየቁ ከእቴጌ ሰብለ ወንጌል ጎን እንሰለፋለን አሉ።

ንጉሱም ለቀጣዩ ዘመቻ ዝግጅት ሲደረግ "የግራኝን ጭንቅላት ቆርጦ ለሚያመጣልኝ እህቴን እድርለታለሁ፤ ነገር ግን ፖርቹጋሎች ከሆኑ በጋብቻ ምትክ ልዩና ታላቅ ሽልማት አበርክታለሁ።" የሚል ቃላቸውን ተናገሩ። የተረፉትን 120 የፖርቹጋል ወታደሮች ከጎናቸው

አሰልፈው በግራኝ ቁጥጥር ስር የነበረውን የሰሜኑን ክፍል ተዋግተው አስመለሱ። ግራኝ በ1534 ግማሹን ግዛት አጣ እንጂ ፍፃሜው የሆነው በ1535 ዓ.ም ነው።

በ1534 ዓ.ም ወገራ በተባለው በጎንደር ሰሜናዊ ክፍል ከግራኝ ሰራዊት ጋር ከባድ ጦርነት ተደረገና የግራኝ የበታቾች አነሲድ አህመድ፣ እነገራዱ ዑስማንና ሌሎች ታላላቅ የጦር አበጋዞች በዚህ ጦርነት ተገደሉ። የተረፉትም ሸሹ፣ ጥቂቶችም ተማረኩ። ከዚያም ከ6 ወር በኋላ በየካቲት ወር በ1535 ዓ.ም ወደ ደንቢያ ተጉዘው በአካባቢው ላይ ግራኝ አህመድ የሰራቸውን ቤቶችና መስጊዶች የንጉሱ ሰዎች መልሰው አፈረሷቸው።

በወቅቱ ግራኝ ወደ ዞብል ሔዶ ነበርና ይህን ሁሉ ሲሰማ በቁጣ ተነስቶ ወደ ደንቢያ ገሰገሰ። ደንቢያ አካባቢ ደርሶ ያለውን ሃይል አሟጦ ተጠቅሞ ለመዋጋት ተዘጋጀና በጣና ሃይቅ አጠገብ በሚገኘው ግዛት ከፖርቹጋሎችና ከንጉሡ ሰራዊት ጋር ለመዋጋት ተሰለፈ።

ንጉሡ 8 ሺ ሰራዊት፣ ግራኝ 13 ሺ ሰራዊት አሰልፈው ጥቂት ቀናት ቆዩና ጉዳዩን ጀመሩት። ዘንተራ በተባለው ተራራ ስር የተጧጧፈ ውጊያ ተደረገ።

በዚህ ጦርነት ጊዜ በዶም ክሪስቶፍ ደጋማ ምትክ ዲን አልፎንዝ ካልዴራይ ተሹሞ ነበር። ውጊያው ላይ ተመቶ ከሞተ በኋላም ምክትሉ አሪዩስ ዲያዝ የአልፎንዝን ቦታ ሸፍኖ አመራር እየሰጠ በጀግንነት ሲዋጋ፣ ግራኝም እሱን አይቶው ተከታዮቹ እንዲበረታቱ በጀግንነት ይዋጋ ነበር። በዚህ ጊዜ ፔድሮስ ሊዎን የተባለው የክሪስቶፍ ደጋማ አሽከር ግራኝ አህመድን አየውና አነጣጥሮ ተኩሶ ክፉኛ አቆሰለው። ግራኝ በፅኑ መቁሰሉን ደብቆ ተከታዮቹን "በርቱ" የሚል ቃል ተናገረና እንደምንም ዞር ብሎ ቁጥቋጦ ውስጥ ተደበቀ። በኋላም ራሱ ያቆሰለው ፖርቹጋላዊ ተከታትሎ ሔደ ተኩሶ ገደለው። "የጌታህን ደም የተበቀልክ ጀግና" በማለት ሊዮንን አመሰገኑት። ወዲያውም የግራኝን ጭንቅላት ቆርጦ በፈረስ እየጋለበ አንድ ኢትዮጵያዊ ንጉሱ ፊት ቀረበ። ሆኖም እሱ እንዳልገደለው በመረጋገጡና ፔድሮስ ሊዮን የግራኝን ጆሮ ቆርጦ ይዞ ነበርና አውጥቶ ስላሳዩ ለኢትዮጵያዊው ጋብቻው ሳይጸናለት ቀረ። በምትኩ የወርቅ ስጦታ ተሠጠው። ለፖርቹጋሉም በተመሣሣይ ብዙ ወቄት ወርቅ ሸለሙት።

የግራኝ አህመድ ሕይወትም በዚህ መልኩ ተደመደመ። ባለቤቱ ድል ወንበራ እና የተረፉት ወታደሮች አገር አቋርጠው ወደ ሐረር ሸሹ። ከዚህ ድል በኋላ በአፄ ልብነድንግል ጊዜ ተልኮ በአፄ ገላውዲዎስ ጊዜ ምላሹን ይዞ የተመለሰው ቤርሙዴዝ "ከኢትዮጵያ ላይ ግማሽ ግዛት ለፖርቹጋል መንግስት ይሰጥ። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን አቡን

ከእስክንድርያ መምጣቱ ቀርቶ ከሮማ ይምጣ እኔም የመጀመሪያው አቡን /ጳጳስ/ ልሁን" የሚል ሃሳብ አነሳ።

ይህ ሰው አፄ ገላውዴዎስ ሲልኩት "በኢትዮጵያ ወደብ በምፅዋና በኤርትራ ባህር ላይ የፖርቹጋል መንግስት ጥቅምን ያገኛል" የሚል ቃል ከንጉሡ ተነግሮት ይሁን ራሱ ፈጥሮ ሲዝበን በሔደ ጊዜ ገልፆ ነበርና አሁን ከድል በኋላ ያንኑ ሃሳብ አንስቶ በጣም በመከራከሩ ንጉሱ "የፖርቹጋል መንግስት ክርስቲያኑን የኢትዮጵያ መንግስት ረዳ እንጂ በዚህ እገዛ ምክንያት የኢትዮጵያ መንግስት ኦርቶዶክሳዊ ሃይማኖቱን በካቶሊክ አይለውጥም፤ ከግዛቱም ገሚሱን አይሰጥም" በማለት ቁርጥ ያለ ምላሽ ሰጡ።

ከሌላ ወገን የበረታ ግፊት ባለመኖሩም የራሱ የግለሰቡ አቋምና ሃሳብ ብቻ መሆኑ ታወቀ። ብዙ በመጨቃጨቁና በንጉሱ ላይ ሃይለ ቃል በመናገሩም ወደከፋ በግዞት ተልኮ በፖርቹጋሎች ልመና ተለቆ ወደ አገራቸው ከተመለሱት 6 ፖርቹጋሎች ጋር አብሮ ሔደ።

ከመጡት የፖርቹጋል ወታደሮች ውስጥ በፍላጎታቸው ጥቂቶች ሲመለሱ፤ የቀሩት ደግሞ እዚሁ መኖርን በመምረጣቸው እንዲኖሩ ተፈቀደላቸውና መሬት በነፍስ ወከፍ ተሰጥቷቸው በግብር እና በበአልም ጊዜ የባለ ማእረግ ቦታ ላይ እንዲቀመጡ ተደረገ። ከግራኝ አህመድ የተማረከውን ወርቅ እና ልዩ ልዩ ሐብት ለሔዱትና ለቀሩት ተሰጣቸው፤ የቀሩትም ኢትዮጵያዊ ሴቶችን እየመረጡ አግብተው በደስታ መኖር ጀመሩ።

ምንም እንኳን ውስታቸውን ሃይማኖት በማስለወጥ እንዲመለስላቸው ፖርቹጋሎች ከኢትዮጵያ መንግስት ጋር እስጥአገባ ውስጥ ባይገቡም፤ በሰላማዊ መንገድ ግን የሮማ ካቶሊክ ጳጳሳት ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ሚሲዮናውያን መላክ መጀመራቸው ግልፅ ነው።

የፖርቹጋል መንግስትና የሮማ ሊቀ ጳጳሳት ተመካክረው ሚሲዮናውያንን ወደ ኢትዮጵያ ለማስገባት ያመች ዘንድ ሮም ውስጥ ቅዱስ እስጢፋኖስ ቤተክርስቲያን አጠገብ የኢትዮጵያ ቋንቋና የቤተክህነት ጉዳይ እንዲሁም የኢትዮጵያ ባህልና ልማድ የሚጠናበት ት/ቤት ከፍተው በዚህ ት/ቤት ውስጥም የሮማ የቤተክህነት ሰዎች እየተመረጡ ገብተው ስለኢትዮጵያ ያጠኑና ይማሩ ነበር።

እነዚህ የተማሩት ሰዎችም በኋላ ላይ ከሌሎች ሚስዮኖች ጋር ወደ ኢትዮጵያ ከሮም ተልከው በመምጣት ወንጌልን እንዲሰብኩ ተደርጓል።

ሲልኳቸውም አንዱን በትሪያሬክ ብለው የኢትዮጵያ ፓትርያሪክ አድርገው በመሾም ከሞተም ሌሎቹ ተከታዮች ሹመቱን እንዲወርሱ

የኤጲስ ቆጶስነት ማእረግ ሰጥተው ነበር የሸኟቸው። እነዚህ ሚሲዮኖች በ1548 ዓ.ም ከሮም ተነስተው ብዙ ገፀ በረከት ይዘው ከረጅም ጊዜ የመንገድ ቆይታ በኋላ ኢትዮጵያ ደርሰው ለንጉሱ የተላከውን ስጦታ ሲያስረክቡም አፄ ገላውዲዎስ በጥሩ ሁኔታ ተቀብለዋቸዋል። ነገር ግን ወንጌልን እንዲሰብኩ ፈቀዱላቸው እንጂ የሐይማኖት ለውጥ አላደረጉም (ጥቂት ኢትዮጵያውያን አፄ ገላውዲዎስ መልዕክተኞችን በጥሩ ሁኔታ ስለተቀበሏቸው ካቶሊክ ሆኑ እያሉ አምተዋቸው ነበር።)

የተላኩት ሚሲዮናውያንም ጥቂት እንደቆዩ ከግብፅ ከመጡት ከዋናው የኦርቶዶክስ ጳጳስ ከአቡነ ዮሴፍ እና ከኢትዮጵያ ሊቃውንት ጋር የሃይማኖት ክርክር አነሡ። ንጉሡ በተገኙበት የጦፈ ክርክር ተደርጎ መግባባት ስላልተቻለ በመቶዎች የሚቆጠሩ ኢትዮጵያዊ ካህናት "ከአባቶቻችን ሃይማኖት በፍፁም አንወጣም" ብለው ለሚሲዮኖች ቁርጥ ሃሳባቸውን አሳወቁ።

ሚሲዮናውያኑም ለጊዜው ክርክሩን አቁመው ስብከታቸውን ብቻ እንዲቀጥሉ አስፈቅደው ጉባዔው ተበተነ። ይህ በእንዲህ እንዳለም አፄ ገላውዲዎስ የግራኝ አህመድን ጦር ድል አድርገው መንግስታቸውን ካደላደሉ በኋላ ሁሉም ዜጋ ወደ ሰላማዊው ስራው እንዲመለስ አዘዋል። ዋናው ጦርም የግራኝን የቀረ ጦር ተከታትለው እንዲጨርሱ ትዕዛዝ ሠጥተዋል። በግራኝ ጊዜ የፈረሱና የተቃጠሉ አድባራትና ገዳማትን እንደገና እንዲገነቡም ባለሙያዎችን አሰማርተዋል።

ይሁን እንጂ ለጥቂት ጊዜያቶች ሰፍኖ የቆየው ሰላም ሌላ ድባብ ረበበት። ይኸውም የግራኝ አህመድ መሞት የጦርነቱን ሁኔታ ጨርሶ ሊያከስመው ባለመቻሉና ይልቁንም የግራኝ ሽንፈትና ሞት በአዳሎችና በሐረርጌዎች ዘንድ ቁጭትንና በቀልን አስከትሎ ሌላ የጦርነት ምዕራፍ እንዲከፈት አደረገ።

በ1550 ዓ.ም ገራድ አሊ የተባለው የግራኝ አህመድ ልጅ እና፣ ዑመር ዲንባራካት በተባለው ሱልጣን የሚመሩ ሙስሊም ወገኖች ወደ ደዋሮ መጥተው ከንጉሡ ሰራዊት ጋር ጦርነት ገጠሙ። ነገር ግን ድል ሳይቀናቸው ቀረና በክርስቲያኑ ሃይል ተማረኩ። ብዙ ዝግጅት የተደረገበት ዘመቻ ነበርና ሽንፈታቸው በሐረርጌዎች ዘንድ ሲሰማ ድንጋጤን ፈጠረ። በተለይ የግራኝ አህመድ ባለቤት ባቲ ድል ወንበራ ልጅዋ ገራድ አሊ ስለተማረከ ይገድሉብኛል የሚል ስጋት ውስጥ ገባች። ስለዚህ ምዕዋ ለሚገኙት ለቱርክ ባለስልጣኖች "እባካችሁ ከአፄ ገላውዲዎስ ጋር ተላልካችሁ በእርቅ ልጄ እንዲመለስ አድርጉልኝ።" ብላ ላከች። እነርሡም ከንጉሱ ጋር ተላልከው በአንድ መደራደሪያ ተስማሙ። ይህም ግራኝ አህመድ በነበረበት ጊዜ ማርኮ የሸጣቸውን አቤቶሚናስንና እህቱን

ሮማንወርቅን ከተሸጡበት አገር ከየመን መጥተው ለወንድማቸው ለአፄ ገላውዴዎስ እንዲሰጡ ተደረገና በምትኩ አሊ ገራድ እና ሱልጣን ኡመር ዲን ተለቀው በሰላም ወደ ዘመዶቻቸው ሔደው ተቀላቀሉ።

በ1551 ዓ.ም ኑር አህመድ (ኑር ኢብን ሙቃሒድ) የተባለው የግራኝ አህመድ የእህት ልጅ ተነስቶ የሐረር እና የአካባቢው አለቃ ሆነ። ኑር አህመድ በዘመኑ የሀረርን ግንብ ስላስገነባ የጎላ ተቀባይነት እንዲኖረው አደረገው።

ባቲ ድል ወንበራም ሽሽታ ሐረር ከገባች በኋላ የባሏን ደም የሚበቀልላት ታላቅ ሰው ትፈልግ ነበር። የአባቷን የማህፉድን ጠላት ልብነድንግልን በመጀመሪያ ባሏ በግራኝ አህመድ እንደተበቀለችው ሁሉ፣ አሁንም የባሏን ደም በወጣቱ በኑር ለመበቀል ፈለገችና በፍቅር ወጥመድ ጣለችው።

ኑርም በፍቅሯ ወደቀ። ቀጥሎም ለጋብቻ ጠየቃት። በዚህ ጊዜ ድል ወንበራ "የአፄ ገላውዴዎስን አንገት ቆርጠህ ልታመጣልኝ ማልና ላግባህ" አለችው፡

ኑር በአንድ በኩል የአጎቱን የግራኝ አህመድን ደም ለመበቀል፣ በሌላ በኩል ቆንጆዋን ድል ወንበራን (ያጎቱን ሚስት) ለማግባት፣ እንዲሁም ለዘመናት የዘለቀውን የነገድና የሀይማኖት ፀብ መሰረት በማድረግ ማለላት፣ እናም በጋብቻ ሚስቱ አደረጋት።

እርሷም በምትችለው መንገድ ሁሉ አገዘችውና ኑር ለጦርነት ተዘጋጅቶ ወደ ሸዋ ገስግሶ በመምጣት በመጀመሪያ በንጉሡ በተሾመው በሸዋው እንደራሴ ላይ ጥቃት ሰንዝሮ አሸንፎ ተመለሰና፣ ተመልሶ ተደራጅቶ የበለጠ ሰራዊት አስከትሎ ባለቤቱም አብራው ተከትላ ከሐረር ወደ ሸዋ መጥቶ ፈጠጋርን (ቡልጋን) ወረረ።

አፄ ገላውዲዎስ በዚህ ጊዜ ጎጃም የደብረወርቅን ቤተክርስቲያን እንደገና እያሰሩ ነበረና ወረራውን ሰምተው በንዴት ከጎጃም ገስግሰው ሸዋ ደረሱ። ወደ ፈጠጋር ተጠግተውም ከኑር ሰራዊት ጋር ፊት ለፊት ለውጊያ ተፋጠጡ። ሙሉውን ሰራዊታቸውን አስከትለው ባለመምጣታቸውም ሹማምንቱ "ያለው ጦር አነስተኛ ስለሆነ የፋሲካን በአል አሳልፈን ጦር ጨምረን ብንዋጋ ይሻላል" የሚል ምክር ለገሡ።

ካህናቱም "ፋሲካን አብረን ብንውል ይሻላል" ሲሉ ንጉሡ "ፋሲካን በሠማይ ከጌታዬ ከእየሱስ ክርስቶስ ጋር እውላለሁ" የሚል ምላሽ በመስጠት የስቅለት ቀን ወደ ኋላ ሳይሉ ከፊት እየመሩ መዋጋት ጀመሩ። በተጋጋለው ውጊያ ውስጥ ገብተው ሲፋለሙ ከተፋላሚው ወገን በተተኮሠ ጥይት ተመቱ። እንደተመቱም ወታደሮቹ እንዳይደናገጡ ቁስላቸውን

አስረው ውጊያውን ቀጠሉ። ወዲያው ግን የኑር ተከታይ የሆኑ ፈረሰኞች ተጠግተው በጦር ወግተው ጨረሷቸው።

አፄ ገላውዴዎስ ከተገደሉ በኋላም በኑር ትዕዛዝ ከራሳቸው ላይ ጭንቅላታቸው ተቆርጦ ተወሰደና በትልቁ ሐረር በር ላይ እንዲሰቀል ተደረገ። ሆኖም ንጉሡ ከሞቱ በኋላ በቀሩት ወታደሮች የኑር ሰራዊት ተሸንፎ ስለሸሸ የቀረው የንጉሡ አካል ከጦር ሜዳው ላይ በሶስተኛው ቀን ተገኝቶ ራሳቸው ወዳሰሩት ወደ ተድባበ ማርያም ቤ/ን ወስደው ቀበሯቸው። እዚህ ላይ ዜና መዋዕሉ ያሰፈረውን ፀሐፍ እንደ፡፡

"በዚህ አመት በሀረርና በአውራጃው ታላቅ ረሐብና በሽታ ተነሳ፤ ምክንያቱን ባቱ ድል ወንበራ ከአዋቂዎች ስትጠይቅ የአፄ ገላውዴዎስን ጭንቅላት በሐረር በር ስለሰቀልሽ ፈጣሪ ተቆጥቶ ነው ብለው ስለመለሱላት ጭንቅላታቸውን አስወርዳ በነጋዴዎች እጅ አንፆኪያ (ሸዋ) ላከችውና በክብር ተቀመጠ" ይላል።

ለማንኛውም ኑር ድል ቀንቶት የባለቤቱን ፈቃድና መሐላውን ፈፅመ፤ የአጎቱን ደም በመበቀሉም የሀረርና የአዳል ህዝቦች በጉብዝናው አደነቁት።

አፄ ገላውዴዎስ "ይቅርብዎት" እየተባሉ አሻፈረኝ ብለው ውጊያ ገጥመው በእለተ አርብ በስቅለት ቀን በፈቃዳቸው በመሞታቸው ቀጥሎ ያለው ግጥም ተገጠመላቸው

"አፄ ገላውዴዎስ ጌታን ተከተለ፣
ፋሲካውን ሳይውል አርብ ተሰቀለ።
ጌታውም ሳይረሳው የፋሲካ ለታ፣
አስጠርቶ አበላው ከሚት እስከ ማታ።
አፄ ገላውዴዎስ እንደ ዮሐንስ፣
ባህር ዳርን ዞሮ ሸዋ ሲመለስ፣
አንፆኪያ ታዩ ብርሐን ሲለብስ።"

ምዕራፍ ፶፯
የአፄ ሚናስ ዘመነ መንግስት
ከ1551-1555 ዓ.ም

አፄ ሚናስ የአፄ ገላውዴዎስ ወንድም ናቸው። አፄ ሚናስ በአፄ ልብነድንግል ጊዜ ጦርነት ላይ ተማርከው ለየመኑ ገዥ ለዘቢዱ ፓሻ እንደባሪያ ተሸጠው የነበሩትና በኋላም በአፄ ገላውዴዎስ ጊዜ በእንገራድ አሊ ተለውጠው የተመለሱ ናቸው።

ወንድማቸው ሲሞቱ ስልጣኑን እንደያዙና ገና አድማስ ሰገድ በሚል ስመ መንግስት በኢትዮጵያ ዙፋን በተቀመጡ ማግስት የእናታቸውን የእቴጌ ሠብለወንጌልን የእቴጌነት ማዕረግ ሽረው፤ ለባለቤታቸው ለእቴጌ ስሉስ ኃይላ (ለአድማስ ሞገሳ) ማዕረጉን ሰጧቸው። በዚህም መላው ህዝብ ተገረመ።

እቴጌ ሠብለወንጌል የአፄ ልብነድንግል ባለቤት የአፄ ገላውዴዎስና የራሳቸው የአፄ ሚናስ ወላጅ እናት ከመሆናቸውም በላይ፤ ከባለቤታቸው ዘመነ መንግስት ጀምሮ በግራኝም ጊዜ በስደትና በመከራ ያሳለፉ፣ በልጃቸው በገላውዴዎስ ዘመንም እንደ ንግስት ተከብረው ሲኖሩና ለአገራቸው ብዙ ሲደክሙ መኖራቸው በሌላው ህብረተሰብ ሳይዘነጋና ሳይረሳ በገዛ ልጃቸው ውለታቸው ተዘንግቶ ይህን የመሰለ የልታሰበ ሽረት ሲገጥማቸው ብዙሃኑ አዘኑላቸው። እቴጌዋም ከመገረም ውጭ የተናገሩት አልነበረም። ስለዚህ ሁለት ቀሳውስት ወደ አፄ ሚናስ ሔደው "እናትን አዋርዶ ሚስትን ማክበር ተገቢ አይደለምና ታረቅልን" ቢሏቸው፤ ንጉሱም "ለእናቴ ከኔ ይልቅ እናንተ አትቀርቧትም፤ በዘመኗ ነግሳለች፤ ከዚህ በኋላ ለእሷ አክሊሏ ቆቧ ነው" የሚል ምላሽ ሰጡ። ቢገዟቿቸው ቢያወግዟቸው ሊሰሙ አልቻሉም። እንዲያውም የሚያወግዟቸውን ሰዎች ማሰር ማንገላታት ጀመሩ።

አፄ ልብነድንግል በግራኝ ወረራ ጊዜ ሸዋን ለቀው ከተሰደዱ በኋላ ከዚህ በፊት እንደተገለፀው፣ ወደፊትም እንደምናየው፤ የኢትዮጵያ ንጉሰነገስቶች መቀመጫ ወደ ሰሜኑ የኢትዮጵያ ክፍል ዞሮ ቋሚ እና ራሱን የቻለ የመንግስት መቀመጫ አልነበረም። ሆኖም እስከዚህ እስከ አፄ ሚናስ ጊዜ ነገስታቱ የሸዋ ነገስታት ተብለው ከመዘርዘር ውጭ ሌላ ስያሜ ገና አልያዙም። ስለዚህ አፄ ሚናስ በዘመናቸው የሰፈሩት በዚያው በእናታቸው አገር በሰሜን ነው።

እናም በአፄ ሚናስ የግዛት ዘመን የሰሜን ፈላሾችና አንዳንድ የአካባቢው ነዋሪዎች ተባብረው ሸፈቱባቸው። ፈላሾችም ከንጉሱ ዘበኞች ጋር ተመሳጥረው በሌሊት ገብተው ድንኳናቸው ውስጥ ሊገድሏቸው ሲሉ ተደርሶባቸው እንዲገደሉ ተደርጓል።

ምናልባትም የሠሜን ሰዎች በአፄ ሚናስ ላይ የሸፈቱት ከዚህ በፊት (በገላውዴዎስ) ጊዜ እናታቸውን እቴጌ ሠብለወንጌልን አክብረው በሰላም ተገዝተውላቸው ነበርና አሁን ግን የእቴጌነቱን ስልጣን ስለሻሩባቸው ይመስላል።

የሆነ ሆኖ የአካባቢው ባላባቶች ከየአቅጣጫው ከመሸፈታቸው በላይ፤ የትግሬ እና የሐማሴን ገዥ የነበረው ባህርነጋሽ ይስሐቅ የተባለው የአፄ ሚናስን ወንድም የአቤቶ ያዕቆብን ልጅ ተዝካሮ የሚባለውን አነግሳለሁ ብሎ በአፄ ሚናስ ላይ ተነሳ። አፄ ሚናስም ዘርዓ ዮሐንስ የሚባል የጦር አለቃቸውን አዘው ከብዙ ሰራዊት ጋር ሆኖ ባህርነጋሽ ይስሐቅን እንዲወጋ አዘመቱት።

በዚህ ጦርነት ባህርነጋሽ ይስሐቅ ዘርዓዮሐንስን ገድሎ፣ ጦሩንም አሸንፎ፣ አባረረውና ተዝካሮ ንጉስ መሆኑን አወጀ።

ንጉስ የተባለው ተዝካርም ጦር ይዞ መጥቶ አጎቱን አፄ ሚናስን ለመውጋት ሲገሰግስ መጣና ንጉሱ የሰፈረበት አካባቢ ደርሶ ሁለቱም ለውጊያ ተሰለፉ። ቦታውም ወገራ የሚባል ቦታ ሲሆን፤ ሰሜን ጎንደር ውስጥ ነው። በዚህ ውጊያ አፄ ሚናስ ድል አድርገው የወንድማቸውን ልጅ ተዝካሮን ከማረኩት በኋላም በሲማሲሞ ገደል ውስጥ ተወርውሮ እንዲገደል አደረጉት።

ባህር ነጋሽ ይስሐቅም የተዝካሮን መማረክና መገደል ሲሰማ ከቱርኮች ጋር በመወገን አፄ ሚናስን ለመጉዳት አሰበ። ቱርኮችም ከምፅዋና ከአርቂኮ ጀምሮ በዚያ ዘመን የትግሬና የሐማሴን ዋና ከተማ የነበረውን ደባሩአ ድረስ ያለውን ግዛት በመያዝ ባህርነጋሽ ይስሐቅን በመርዳት ይዞታቸውን ለማስፋፋት ቻሉ። ለባህር ነጋሽም አፄ ሚናስን የሚከላከልበት የሰው ሃይልና ዘመናዊ መሳሪያ ሰጡት።

ሁኔታው በዚሁ ቀጥሎ ባለበት ጊዜ ፖርቹጋሎች ባለውለታነታቸው ገና በትኩሱ ነበርና አገሪቱ ውስጥ በካቶሊክ ሃይማኖት ስብከታቸው ውስጥ የአፄ ሚናስን አገዛዝም እያነሱ መጥፎነታቸውን በመግለፅ እና ህዝቡን ለማሳመፅ በመንቀሳቀሳቸው፤ እንዲሁም የሐይማኖት ክርክሩ እየተጋጋለ ግጭትን በማስከተሉ አፄ ሚናስ ብዙ ሚስዮናውያንን ማሰርና ማንገላታት ጀመሩ። ይባስ ብለው ፖርቹጋሎች ኢትዮጵያዊ ሴት እንዳያገቡና ስብከታቸውንም እንዲያቆሙ አዘዙ።

ሚስዮኖችም ባህርነጋሽን ተማምነው የአፄ ሚናስን ትዕዛዝ ሳይፈፅሙ ቀሩ። ብዙዎች ሚስዮናውያን በግዞት እንዲኖሩ ስለተፈረደባቸውም ጥበቃውን ጥሰው አመልጠው ወደ ባህር ነጋሽ ይስሐቅ ሄደው ተቀላቀሉ። በዚህም የካቶሊክን ሐይማኖት ካልሰበክን በሚል መነሻ ከጠላታቸው ከቱርክ ጋር እንደወገኑ ይቆጠራል። የኦርቶዶክስን ሐይማኖት

በካቶሊክ ካልቀየርን የሚል ጠንካራ አቋምም ነበራቸው። በዚህ ጊዜ አፄ ሚናስ ወደ ባህር ነጋሽ ይስሐቅ ዘምተው ድል ቢያደርጉም፤ ድል የተደረጉት ወገኖች ወደ ጠረፍ ሸሽተው ስላመለጡ የተማረከ አልነበረም።

ከዚያም ወደ ሸዋ ተመልሰው በዶባ በኩል ኦሮሞዎች ሸፈቱ ስለተባለ እነሱን ሲያሳድዱ በወባ ተነድፈው ታመሙና ሞቱ። አስከሬናቸውም በተድባበ ማርያም እንዲቀበር ተደረገ።

ከ1551 እስከ 1555 ዓ.ም በቆየው በ4 አመት የግዛት ዘመናቸውም ከወገኖቻቸው ጋር፣ ከሚስዮኖችም፣ ራሳቸው ከሾሟቸው ሹማምንትም ሆነ ከእናታቸው ጋር ሳይግባቡ ነበር ያሳለፉት። ከአፄ ሚናስ ሞት በኋላም በየቦታው የዘሩትን ፍጭቶች እየተደረጉ ቆይተው በመጨረሻ የአፄ ሚናስ ልጅ ሠርፀ ድንግል ነገሱ።

የሸዋ ነገስታት ተብለው የሚዘረዘሩት ከይኩኖ አምላክ ጀምሮ እስከ አፄ ሚናስ ድረስ ያሉት ሲሆኑ፤ ከሰርፀ ድንግል ጀምሮ ደግሞ በጎንደር ዙሪያ በሚገኙ ጥቃቅን አውራጃዎች ጥቂት ነገስታት መቀመጫቸውን አድርገው ቆይተው፤ በኋላ በአፄ ፋሲል ጊዜ ግን ደምበኛ ቤተመንግስት ተገንብቶ የነገስታቱ ቋሚ ቤተመንግስት ሊሆን ችሏል።

እንግዲህ በአፄ ሚናስ አጭር የግዛት ዘመን ውስጥ የተከናወኑትን ነገሮችም ሆነ ከእርሳቸው በፊት በነበሩት ጊዜያቶች የስልጣን ጥያቄ ጠንካራ ልዩነት እየፈጠረ ነገስታትን ከነገስታት፣ ሹማምንትን ከሹማምንት እያዋጋ ለበርካታ ዜጎች እልቂት መንስኤ ሆኖ መዝለቁን እንረዳለን። በጦርነት የደቀቀች፣ ሰላም ሰፍኖ ለሥልጣኔ ደፋ ቀና የሚባልበት ጊዜ ጉልበትና ገንዘቧ ባክኖ፣ አምራች ዜጎቿ እየተፈጁባት የኖረች አገር መሆኗንም እንገነዘባለን። በተጨማሪም በወንድማማቾች ፅብ ጣልቃ እየገቡ አገር ለሚያራቁቱ ባእዳን እንድትጋለጥ አድርጓታል።

ምዕራፍ ፺፫

የጎንደር ነገስታት ዘመን

የኢትዮጵያ ነገስታት ከጥንታዊው የሳባ ከተማ ናፓታ እና መርዌ፣ ቀጥሎ አክሱም፣ ከዚያም ሮሃ/ላስታ/ እንደገና ሸዋ ዋና መቀመጫቸውን እያደረጉ እንደገዙ አይተናል። አሁን ደግሞ የነገስታቱ መቀመጫ ከተማ ጎንደር ሆነ። ይህም ሲባል ከግራኝ ወረራ በኋላ ከአፄ ልብነድንግል ሽሽት ጀምሮ ወደ ሰሜኑ የኢትዮጵያ ግዛት ሔደው ከቦታ ቦታ እየተዘዋወሩ መግዛት በመጀመራቸው ነው።

በዚህ በ1555 ዓ.ም ደግሞ ከአፄ ሰርፀድንግል ጀምሮ ማለትም አፄ ሠርፀድንግል፣ አፄ ያዕቆብ፣ አፄ ዘድንግል፣ አፄ ሱስኒዮስ ተከታትለው በነገሱበት ዘመን መቀመጫቸውን በጣና ሐይቅ ዙሪያ በዋጅ፣ በጉዛራ፣ በደንቀዝ፣ በደብሳን፣ በጎርጎራ፣ በጎመንጌ፣ በአዘዞ እና በአካባቢው አድርገው ኢትዮጵያን ሲያስተዳድሩ ነበር። ሆኖም በ1624 ዓ.ም አፄ ፋሲል ዋናውን የጎንደር ቤተመንግስት በአሁኗ የጎንደር ከተማ /ፋሲል ግንብን/ አስገንብተው የተከታይ ነገስታቶች ዋና ቤተመንግስት ሆኖ ቀይቷል።

ይሁን እንጂ የመጀመሪያው የጎንደር ቆርቋሪ ተብለው የሚጠሩትና የሚታወቁት አፄ ሰርፀድንግል ናቸው። በመሆኑም ከአፄ ሠርፀ ድንግል በመነሳት ይሆናል የጎንደር ነገስታትን ታሪክ ማየት የምንጀምረው።

ይህ ከመሆኑ በፊትም እስካሁን ያየናቸው ታሪካዊ ክንውኖች ምን አይነት አገር አቀፍ ለውጥ እንዳስከተሉ ከወዲሁ ባጭሩ አይተን ማለፋ ለቀጣይ ታሪኮች ግልፅ መሆን አስተዋፅኦ ይኖረዋልና ጥቂት ነጥቦችን እናነሳለን። አንደኛው ነጥብ፡-

ቀደም ሲል በዋቢ ሸበሌና በጁባ ወንዝ፣ በሲዳሞ እና በቦረና፣ በአሩሲ እና በባሌ እንዲሁም በኢትዮጵያ ደቡባዊ ክፍል ይኖሩ የነበሩ ኦሮሞዎች በአፄ ልብነድንግልና በግራኝ አህመድ መካከል በተደረገው ውጊያ የሰፈሩበትን ግዛት እየለቀቁ ግራኝን እየተከተሉ በቁጥጥሩ ስር ባደረጋቸው አገሮች ውስጥ መኖሩ ጀመሩ። በሌላ አገላለፅ የኦሮሞ ተወላጆች ከግራኝ ጊዜ በፊት በመጠኑ፣ በግራኝ ጊዜ ደግሞ በከፍተኛ ደረጃ ከቀድሞ መኖሪያቸው ወደ መሃል አገር ወደ ሸዋ፣ ወደ ዳሞት፣ ወደ ጎጃምና ወደ ጎንደር ገብተዋል።

የጎንደርን ነገስታትም ወደ ፊት ባለው ጊዜ በየጊዜው ተደራጅተው በመነሳት ሲዋጉዋቸው ቆይተዋል፡ የግራኝ አህመድ ወረራ ታላቅ ፍልሰትን አስከትሎ ነበርና።

ሌላው ነጥባችን ዳር ሳናደርስ የተውነውን የሐረር ሱልጣኖችን ጉዳይ የሚመለከት ነው። ከግራኝ አህመድ በኋላ በተነሱት ሡልጣኖችና አሚሮች አማካይነት ሸዋንና አካባቢውን ለ7 አመታት ያህል ይዘው የቆዩ ቢሆንም፤ ከአፄ ሚናስ በኋላ በነገሱት በአፄ ሰርፀድንግል ጊዜ ግን መቀጠል አልተቻላቸውም።

ከኑር መሐመድ በኋላ የተነሱት ሡልጣኖችና አሚሮች በሐረር፣ በኦጋዴንና በአውሳ እየተዘዋወሩ አካባቢውን ሲያስተዳድሩ ቢቆዩም፤ በወላስማ ቤተመንግስት ዙፋን እርስ በርስ ይጋፉ ነበር እንጂ ወደ ኢትዮጵያ ሰሜን ለመስፋፋት የሚያስችል ጊዜ አላገኙም።

ቀጥሎ ባለው ጊዜ በሐረርጌ፣ በአዳል /በአፋር/ በሱማሌና በኦጋዴን ህዝብ ላይ የኦሮሞ ህዝቦች ተደባልቀው መኖር በመጀመራቸውና፤ የሥልጣን ታጋፊ ስለሆኑባቸው የአካባቢው ሱልጣኖች የተደላደለ ዙፋን አልነበራቸውም። ቀጥለን በምናየው የአፄ ሠርፀድንግል ዘመንም የሐረርና የአካባቢው ዙፋን እየከሰመ መሄዱን የምንገነዘበው ይሆናል።

የጎንደር ነገስታት ዝርዝር

ተ.ቁ	የነገስታቱ ስም	ስመ መንግስታቸው	በሥልጣን ላይ የቆዩበት ጊዜ በዓመት	የገዙበት ዘመን
1	ሠርፀድንግል	መላክ ሠገድ	34	ከ1555-1589 ዓ.ም
2	ያዕቆብ	-----	5	ከ1589-1594 ዓ.ም
3	ዘድንግል	አጥናፍ ሠገድ	2	ከ1594-1596 ዓ.ም
4	ሱስኒዮስ	ስልጣን ሠገድ	28	ከ1596-1624 ዓ.ም
5	ፋሲል	ዓለም ሠገድ	35	ከ1624-1659 ዓ.ም
6	ዮሐንስ 1ኛ	አእላፍ ሠገድ	15	ከ1659-1674 ዓ.ም
7	እያሱ 1ኛ	አድያም ሠገድ	24	ከ1674-1698 ዓ.ም
8	ተክለሐይማኖት	ልዑል ሠገድ	2	ከ1698-1700 ዓ.ም
9	ቴዎፍሎስ	አፅራር ሠገድ	3	ከ1700-1703 ዓ.ም
10	ዮስጦስ	ፀሐይ ሠገድ	5	ከ1703-1708 ዓ.ም
11	ዳዊት 3ኛ	አድባር ሠገድ	5	ከ1708-1713 ዓ.ም
12	በካፋ	መሲህ ሠገድ	10	ከ1713-1723 ዓ.ም
13	እያሱ 2ኛ	ብርሐን ሠገድ	25	ከ1723-1748 ዓ.ም
14	ኢዮአስ	---	14	ከ1748-1762 ዓ.ም
15	ዮሐንስ 2ኛ	አድማስ ሠገድ	1	ከ1762-1763 ዓ.ም
16	ተክለሐይማኖት 2ኛ	ሃያል ሠገድ	7	ከ1763-1770 ዓ.ም
17	ሠለሞን	ጥበብ ሠገድ	3	ከ1770-1773 ዓ.ም
18	ተክለጊዮርጊስ	ፍቁር ሠገድ	4	ከ1773-1777 ዓ.ም

(የጎንደር ታሪክ 1999 ዓ.ም)

ምዕራፍ ፶፰

የአፄ ሠርፀድንግል ዘመነ መንግስት

ከ1555-1589 ዓ.ም

አፄ ሚናስ በ1555 ዓ.ም ከሞቱ በኋላ ከተለመደው ስፊ የመኳንንቱ ክርክር እና ጉባኤ በኋላ ልጃቸው ሰርፀድንግል ይንገሱ በሚል ተስማሙና "መላክ ሠገድ" በሚል ስመ መንግስት የ13 አመቱን ልጅ በማንገስ "አፄ ሚናስ ስለሞቱ ልጃቸውን ሠርፀድንግልን አንግሰናል" በማለት በነጋሪት ለህዝቡና ለወታደሩ አሳወቁ።

አፄ ሠርፀድንግል የአፄ ልብነድንግል ባለቤት በነበሩት፣ ስፊ የአስተዳደር ተሞክሮ በነበራቸው በእቴጌ ስብለወንጌልና በአፄ ሚናስ ባለቤት በእናታቸው በእቴጌ ስሉስ ሃይላ /አድማስ ሞገሳ/ አማካይነት በሞግዚት ጥቂት ጊዜ ሲያስተዳድሩ ከቆዩ በኋላ መላውን ስልጣን መያዝ የሚችሉበት የእድሜ ደረጃ ላይ ደረሱና ራሳቸውን ችለው ማስተዳደር ቀጠሉ።

አፄ ሠርፀድንግል ሥልጣን በያዙ ማግስት የአፄ ልብነድንግል የእህት ልጅ ሐመልማል የተባለው የቤተመንግስት ተወላጅ በመሆኑ ዙፋን ለመቀናቀን ተነሳ። የጎጃሙን ገዥ ዘርዓ ዮሃንስ፣ የደንቢያውን ሐርቦ፣ እንዲሁም አዝማች ተክሉ፣ ሮም ሰገድ፣ እስላም ሰገድ፣ የሚባሉትን ከጎኑ አድርጎ ለጦርነት ተነሳ።

በዚህም እልቂት፣ ስደት፣ መከራ ደረሰ። አፄ ሠርፀድንግልም የሥልጣን አጀማመራቸው በመከራ የታጀበ ሆነ። ሆኖም ብዙዎች ከእርሳቸው ጎን በመሰለፋቸው ድል አድርገው ገሚሶቹ በምርኮ፣ የቀሩት በእርቅ ተመልሰው ገቡላቸው። መከራው አልፎ ሰላም ከወረደ በኋላም የሹመት ድልድል ሲደረግ ለሐመልማል ጎጃምን፣ ለሮም ሰገድ ሸዋን ሠጧቸው።

እነዚህ ሁለት ተሿሚዎች፤ ሮም ሰገድ ሸዋን በሚያስተዳድር ጊዜ አፄ ገራድ ከተባለው የሙስሊም ባላባት ጋር በተደረገ ውጊያ አብረው ተሰልፈው ነበርና በዚሁ ጦርነት ስለተገደሉ፤ የስልጣን ተቀናቃኝ ጠፍቶ በተደላደለ ዙፋን ተቀምጠው የየግዛቱን ባላባት በውድም በግድም ለማሳመን ይዘጋጁ ጀመር።

ከዚያም ከጎንደር ተነስተው ወደ እናሪያ፣ ወደ ጉራጌ አገር በመንገዛ ያልገበረውን የኦሮሚያንም ክልል እያስገበሩ፣ ከቀድሞ ገባሪዎችም ግብር እየተቀበሉ መዘዋወር ጀመሩ።

ከጉራጌ አገር በስተደቡብ፣ ከእናሪያ በስተምስራቅ በኩል ያለውን የከምባታና፣ የኮሎን አገርና አካባቢውን እየተዘዋወሩ በማቅናትና በማስገበር

ላይ ሳሉ የከምባታና የአካባቢው ህዝብ በባላባቶቹ እየተመራ ወደ ጫካ ገብቶ ንጉሱን መዋጋት ጀመረ። ከብዙ ፍልሚያ በኋላ ተሸንፈውና ሊገብሩ ተስማምተው ሲገቡ፤ የሐድያ ህዝብ ደግሞ የበለጠ በርትቶ በመዋጋት አላስጠጋ አላቸው።

በወቅቱ የሐድያን ህዝብ ይዞ ይዋጋ የነበረው አፄ ገራድ የተባለውና ሮም ሰገድን ሸዋ ላይ በጦርነት የገደለው የሙስሊም ባላባት ነው። በኋላ ግን ተሸንፎ በይቅርታ ታልፎ ገበረ። ንጉሱም ታማኝነቱን በመጠራጠር ደጃዝማች ተክለጊዮርጊስን ሾመው ገራድን በመሻር ወደ ጎንደር ተመለሱ። ይህም ገራድ ወዲያው ሸፍቶ ግዛቱን ለማስመለስ ከደጃዝማች ተክለጊዮርጊስ ጋር ሲዋጋ በመሞቱ የከንባታ፣ የሐድያና የአካባቢው ግዛቶች ሁሉ ገባሪ ሊሆኑ ቻሉ።

በ1562 ዓ.ም ከደቡብ ተነስተው ወደ ሸዋ በመምጣት ኦሮሞዎች ብዙ ዘረፋ ፈፀሙ። ንጉሱ ይህን ሲሰሙ ወዲያው ወደ ዝዋይ ሐይቅ ደርሰው ዘርፈው በመሸሽ ላይ የነበሩትን ደረሱባቸው። በዚህም ታላቅ የተባለውና ለአንድ አመት ያህል የዘለቀው የኦሮሞዎቹ ውጊያ በዝዋይና በአካባቢው ተደረገ።

ከብዙ እልቂት በኋላ ኦሮሞዎቹ ተሸንፈው ሸሹ። የዘረፉትን ቁጥር ስፍር የሌለው ከብትም ትተው ሸሹ። በዚህም ታላላቅ የጦር አዝማቾቻቸውን ያጡት ንጉሡ በተገደሉት አዝማቾች ሃዘን ምክንያት በሰፈሩበት ቦታ ጥቂት ቆዩ። ከዚህ ረጅም ጦርነት በኋላ አፄ ሰርፀድንግል የሰሜኑ አካባቢ ፀጥታ የተከበረ ስለሆነና፤ ነገር ግን ከሸዋ በታች ያሉ አገሮች ወደ ፊትም ስጋት ስለሚሆኑ ችግሩን ከስሩ ለማስወገድ በሸዋ አካባቢ ጥቂት አመታት አሳለፉ።

በእነዚህ አመታት የሐረርና የአካባቢው ሡልጣኖች እርስ በርስ የሚጋጩበትና ከኦሮሞዎቹ ጋር የሥልጣን ሽሚያ የሚያደርጉበት ወቅት ነበር። የሐረሩ ባላባት አሚር ኡስማንና የአውሳው ኢማም ገራድ ጂብሪል በግዛት ተጣልተው እርስ በርስ ይዋጉ ነበር።

ከዚያም የሐረሩ የአውሳውን አሸንፎ ገደለው። ከአሚር ኡስማን በኋላ ልጁ ናስር ለጥቂት ጊዜ በሐረር የበላይነትን ይዞ ቆይቶ መሐመድ ኢብን ኢብራሒም የሚባለው ከግራኝ አህመድ ዘር የሚወለደው ከብዙ ክርክርና ውጊያ በኋላ በ1568 ዓ.ም በሐረር ዙፋን ላይ ተቀመጠ። የማዕረግ ስሙም ኢማም መሐመድ ተባለ።

ኢማም መሐመድ በአፄ ሠርፀድንግል ላይ ለመነሳት ምፅዋ ካለው ከባህር ነጋሽ ይስሐቅ ጋር እየተላላከ መዶለት ጀመረ።

አፄ ሰርፀድንግል ጉዳዩን ቢደርሱበትም ባህርነጋሽን ደስ የሚያሰኝ መልዕክት እየላኩ በዘዴ ሲያባብሉት ቆዩና የሐረርጌን ሙስሊሞች ለመዋጋት ተዘጋጁ።

በ1568 ዓ.ም መገባደጃ ላይ ጉዞ ጀመሩ። ኢማም መሐመድም የንጉሱን መምጣት ሲሰማ ሐረርን እንዲጠብቅ ወንደሙን ቢዘር አህመድን ከብዙ ወታደር ጋር ትቶ በ1569 ዓ.ም ለጦርነት ተሰልፎ ጠበቃቸው። ተሰልፎ በሚጠብቅበት ጊዜም አስ አድ ዲን የተባለው አንድ አዝማቹ ከድቶ ወደ ንጉሱ ተቀላቀለ። ኢማም መሐመድም ከዚህ በኋላ ከቆየ ብዙ ተከታዮቹ እንደሚከዱት በማሰብ በፍጥነት ጦርነቱን ጀመረው።

ሙሉ ቀን በዋለ ውጊያ ሳይሸናነፉ አድረው በማግስቱ በተደረገ ውጊያ የኢማሙ ጦር "ደክሞናል" ብለው ማጉረምረም ጀመሩ። ጦርነቱን በግድ ቢያስጀምራቸውም ከልባቸው ሊዋጉ አልቻሉምና ድል ተደረጉ። በተለይም የአስአድዲን ከድቶ ወደ ንጉሱ መሄድና ተሹሞ ተሸልሞ በማየታቸው ብዙዎች ወደ ንጉሱ ተቀላቀሉ። ኢማም መሐመድ በሠራዊቱ ዘንድ ፍቅር እንዳልነበረው ይነገራል። በመጨረሻም ኢማሙ ከ50 ፈረሰኞቹ ጋር ሸሽቶ ሊያመልጥ ሲል ተያዘና ንጉሱ ፊት ቀርቦ ተገደለ።

ሐረር ቀርቶ የነበረው ቢዘርና ተከታዩ መንሱርንም ኦሮሞዎች ሔደው ስለገደሏቸው የሃረር የሱልጣኖች ባላባትነት ፈፅሞ ወደቀ። የሙስሊሞቹ ዋና መደብም ከሐረር ወደ አውሳ ዞረ። አውሳም የሡልጣኖች መቀመጫ ሆነና ሐረር በአውሳ ሡልጣኖች ወኪል እየተገዛ ዙሪያውን የከበቡትን ኦሮሞዎች እየተከላከለ እስከ ግብፆች መምጣት ድረስ ቆየ።

ከዚህ ድል በኋላ አፄ ሠርፀድንግል ወደ በጌምድር /ጎንደር/ ተመልሰው ጥቂት ካረፉ በኋላ የባህርነጋሽ ይስሐቅ ጉዳይ አስጊ ደረጃ ላይ መድረሱን ስላወቁና በግልፅ ስለሸፈተ ከጎንደር ተነስተው ወደ ትግራይ ሲጓዙ ሲሉ ጥቂት ታላላቅ መኳንንት ይህን ዘመቻ ለማስቀረትና ጉዳዩን በሠላማዊ መንገድ ለመጨረስ ፈለጉ። ንጉሱም "ታርቆ ከገባ ግዛቱን አልወስድበትም ከሹመቱም አልሽረውም" አሉ። የእርቅ ደብዳቤ ወደ ባህር ነጋሹ ሲላክ "እኔ ንጉሱን ከማመን እና ታርቄ ከመግባት ይልቅ የቱርኩን ፓሻ ባምን ይሻለኛልና በአንድ ስጋጃ ላይ ተቀምጬ ከቱርኩ ፓሻ ጋር ታርቄያለሁ" የሚል የእምቢታ ምላሽ ሰጥቶ በአፄ ሚናስ ጊዜ እንዳደረገው አሁንም ተመልሶ ከቱርክ ጋር ወገነ። ከቱርክ ብዙ መድፎች መቀበሉን ለመግለጽም የእምቢታ ደብዳቤውን ከአንድ የመድፍ ጥይት ጋር ነበር የላከው።

ንጉሱም "አንተ በቱርኮች ትመካለህ፤ እኔ ግን ሃይለኞችን በሚጥል በኢየሱስ ክርስቶስ ተመክቼ እመጣብሐለሁ" የሚል መልዕክት ልከው ሠራዊቶቻቸውን አስከትለው ዘመቱ። ሁሉም ከያለበት እየመጣ ከጎናቸው ተሰለፈ። እንትጮ ላይ ሲደርሱ በሐበሾች ወታደሮቹ ብቻ ሊዋጋ የነበረው ይስሐቅ ሁኔታው አላምር ስላለው ወደ ከተማው ወደ ደባሩአ ሔዶ ቱርኮች እንዲያግዙት ጠየቀ። የቱርኮችና የባህርነጋሽ ጦር በህዳር ወር 1570 ዓ.ም እንትጮ ላይ ጦርነቱን ለመጀመር ተሰለፈ። የንጉሱ ጦርም ለውጊያ ተዘጋጁ።
አፄ ሠርፀድንግል ጦሩን በሶስት ከፍለው የመሐሉ አዝማች ራሳቸው ሆነው ዘመናዊ መሳሪያ ከታጠቀ ዘመናዊ ሰራዊት ጋር ይፋለሙ ገቡ። ያልተለመደው የመድፍ ተኩስ ሲደመጥ የንጉሱ ሠራዊት ተደናግጠው ሊሸሹ ቢሞክሩም፤ ንጉሱ ወታደሮቹን እያበረታቱ እግረኛው ከኋላ እንዲከተልና ፈረሰኛው ወደ መድፉ ጋልቦ ሔዶ በጨበጣ እንዲዋጋ በማዘዛቸው፤ ተንጋግተው የሔዱት ፈረሰኞች በመድፍ አልቀው የቀሩት ጥቂቶቹ ተርፈው ወደ መድፉ ተጠግተው ቱርኮችን በጨበጣ ተዋግተው አሸነፉ።

ባህር ነጋሹም እርቅ ጠየቀ። ንጉሱም "ናና ታረቅ አብረን ሆነን ቱርኮችን እንዋጋ" ሲሉት፣ "ቱርኮቹንማ እንዴት አድርጌ እክዳለሁ" ብሎ እርቁን ተወው። የቆመው ጦርነት በታህሳስ ወር እንደገና ቀጠለ። በዚህ ጦርነትም ባህር ነጋሽ ይስሐቅ በጦር ተወግቶ ወደቀና ሞተ። የቱርኩ ፓሻ ከድር ከወርቅ የተሰራ የራስ ቁር ደፍቶ፣ የወርቅ ሰይፍ በጎኑ ታጥቆ፣ የወርቅ ጦር በቀኝ እጁ እንደጨበጠ፣ ፈረሱ ላይ ሆኖ ድል እየሆነ ያለውን ጦር በመመልከት ላይ ሳለ፤ የንጉሱ ታማኝ ዘመድ ዮናኤል ጦር ወርውሮ ወግቶ ከጣለው በኋላ በራሱ የወርቅ ሰይፍ የፓሻውን አንገት ቆርጦ አመጣና ለአፄ ሠርፀድንግል አስረከበና ፎከረ።

"የንጉሱ ሎሌ ዮናኤል፤ ፓሻውን ገደለው በራሱ ሾተል" እየተባለ ዛሬ ድረስ ይነገርለታል። ከዚህ ድል በኋላ ብዙዎቹ ተመልሰው ወደ ንጉሱ ገቡ። በቱርኮች ሰፈርም በርካታ ገንዘብና ልዩ ልዩ እቃዎች፣ ጌጣጌጦች፣ መድፍና ዘመናዊ መሳሪያዎች ተማረኩ። የምፅዋ ወደብም ተመልሶ ወደ ንጉሠነገስቱ ግዛትነት ተለወጠ።

የፓሻውንና የተቆረጠውን ጭንቅላት በአንድ ስጋጃ ምንጣፍ ላይ ጎን ለጎን አስቀምጠው፤ ንጉሱ እየጠሩ ለታላላቅ ሹማምንት አሳዩዋቸው። የሁለቱን የስጋጃ ላይ ስምምነት ለማስታወስ መሆኑ ነው። የቀሩት ቱርኮችም ባሉበት ሆነው "እኛ የንጉሱ ሀብት ነን፤ አሁንም ታማኝ ሰው ይላኩና በእጃችን ያለውን ሀብት፣ መሳሪያና ንብረት ሁሉ ይውሰዱ።" ብለው ላኩና ሰው ተመድቦ ብዙ ንብረቶች ለንጉሱ ተሰጡ። መሳሪያውንም

ለወታደሮቻቸው አከፋፈሉ። የድሉን በዓል አስመልክተው በዚህ አጋጣሚ ስርዓተ ንግሳቸውን እንደአባቶቻቸው በጥንታዊቷ በአክሱም ፅዮን ለማክበር በ1570 ዓ.ም በጥር 15 ቀን አክሱም ገቡ። ከፍተኛ ድምቀት የታየበት አቀባበልም ጠበቃቸው። የድሉንና የንግስናውን በዓል አክብረው ሹመትና ሽልማት ሰጥተው በታላቅ ደስታ ወደ እንፍራዝ /ጎንደር ዙሪያ/ ተመለሱ። ሹማምንቱንም ወደየ ግዛቶቻቸው ሸኙዋቸው።

ይህ ሁሉ ሆኖ አፄ ሰርፀድንግል እረፍት አላገኙም። በሌሎች ነገስታት የግዛት ዘመን እንዳየነው ሁሉ፤ አሁንም ከየአቅጣጫው የሚያምፁ አልጠፋም። በአንድ በኩልም የነገስታት ዝርያ ያላቸው ዙፋኑ ይገባናል ብለው ሲነሱ፤ በሌላ በኩልም የፈላሻ እንዲሁም የዛጉዬ ዘሮች፣ በተጨማሪም የየግዛቱ ባላባት አልገብርም ማለትና አሁን ደግሞ የኦሮሞ ተወላጆች ገሚሱ ከንጉሱ ጋር በወታደርነት ተሰልፈው ቢዋጉም፤ የቀሩት በየነገዶቻቸው ሆነው መነሳታቸው አልቀረም። በዚህም ሳቢያ ፈጣን የትራንስፖርት ዘዴ ባለመኖሩና በመሰል ችግሮች ምክንያት አንዱን ሲሉ አንዱን እየሆነባቸው በየጊዜው ከቦታ ቦታ እየተዘዋወሩ መግዛት ግዴታቸው ነበር። ስለዚህም አፄ ሰርፀድንግል ከአክሱም መልስ የፈላሾችን ጥቃት ለመመከት ወደ ጦር ሜዳ ማምራታቸው ነው። በ1571 ዓ.ም "ፈላሾች ከሰሜንና ከወገራ መንደሮች እያሰፉ የወገራን አውራጃ ዘረፉት፤ ቤቱንም አቃጠሉት፣ ህዝቡንም ወንዱንም ሴቱንም እንደ ባሪያ ያጉላሉት ጀመር የሚል መልእክት መጣላቸው።" ይልና "ንጉሱ ይሄን ሲሰሙ በንዴት ተቃጠሉ።" ይላል ታሪክ ነገስታቸው።

ወታደሮቻቸውን ሰብስበው ከ20 ቀን ጉዞ በኋላ ወገራ ደረሱ። የፈላሾች መሪ ጎሽ ከመሸገበት ተራራ ደርሰው የተራራውን ዙሪያ ከበቡት። ሆኖም ወደ ላይ ለመውጣት ችግር ነበርና ፈላሾቹ ከላይ ሆነው የቋጥኝ ናዳ እያወረዱ ብዙ የንጉሱን ሰራዊቶች ፈጁባቸው። ታላላቅ የጦር አዝማቾቻቸው በድንጋይ እየተጨፈለቁ አለቁ። ጥቂት ጀግና አዝማቾች ወደ ተራራው ወጥተው ውሃ የሚገኝበትን አካባቢ በቁጥጥር ስር አድርገው ብዙ ፈላሾችን ሲገድሉ፤ ይህን ተራራ ለቀው ወደ ዋናው ተራራማ መንደር ሸሹ።

ይሄኛው መንደራቸው ደግሞ ከቀድሞው የበለጠ ነበርና በተመሳሳይ ተከበበ። ሰፊ ጊዜ አግኝተው ተራራው ላይ የወጡት ፈላሶች መከበባቸውን ሲያውቁ ጌዲዮን የተባለው የፈላሾች ዋና መሪ " ወገኖቼ ሆይ ስሙኝ፣ ተማርከን በክርስቲያኖች ባሪያ ከምንሆን ለኛ ሞት ይሻለናል። የሮማው ቄሳር ልጅ ጢሮስ እየሩሳሌምን በጦርነት ከቦ ባስጨነቀ ጊዜ አባቶቻችን እስራኤሎች በሀፍረት ከመኖር በክብር መሞት ይሻላል ያሉትን አልሰማችሁም?" ሲላቸው ብዙዎቹ በጌዲዮን፤ የቀሩት

በጎሽ አዝማችነት በቁርጠኝነት ሊዋጉ ተዘጋጁ። ዋናው ጦርነት ተጀመረና የንጉሱ ወገኖች ከታች ወደ ላይ እየተኮሱ ሲገድሏቸው እነሱም የድንጋይ ናዳ ሲያወርዱባቸው ብዙ ሰው አለቀ። ወደ ተራራው መውጣት የማይታሰብ ነበርና፤ ንጉሱ ከቱርክ የማረኩትን መድፍ አስጠምደው ወደ ላይ ሲያስተኩሱ ከፈላሾች ብዙዎች ተመተው ሲወድቁ ስለታየና ለመድፍ እንግዳ ስለነበሩ መብረቅ ነው ብለው ይራወጡ ጀመር። በዚህ ክፍተት ተጠቅመው የንጉሱ ወታደሮች በገመድና በሌሎች ዘዴዎች ተንጠልጥለው ወደ ተራራው በመውጣት በመሳሪያ ተኩስና በጨበጣ ውጊያ ጨረሷቸው። መሸነፋቸውን ሲያውቁ ጥቂቶች በገዛ ፍቃዳቸው ወደ ገደል እየተወረወሩ ሲሞቱ፤ አዝማቻቸው ጎሽም አልማረክም ብሎ ወደ ገደል በመውደቁ የንጉሱ ድንኳን አጠገብ ወድቆ ተገኘ። ጌዲዮን ግን አመለጠ።

በብዙ ትግል ፈላሾችን አሸንፈው ቀደም ሲል ሄደውበት ወደነበረው ወደ እናሪያ ነበር የተጓዙት። በጎንደርና በጎጃም አልፈው ሲጓዙ ሌላውን ሰራዊት ወደ ወለጋ እና ሊሙ፣ ወደ ጅማ፣ ወደ ከንባታ... እያሰራጩ ያልገበረው እንዲገብር እያስደረጉ እናሪያ ደረሱ። የእናሪያ (ከፋ) ባላባትም ባንደቾ የሚባለው ሲሆን፤ እርሱም እንደአባቱ በታማኝነት ተቀብሎ አስተናግዶ ገበረላቸው። ፈቃደኛ በመሆኑም ንጉሱን ተከትለው በሄዱት ቀሳውስት አማካኝነት ክርስትናን ተቀብሎ የተጠመቀ ሲሆን፤ ሹማምንቱ እና ህዝቡ በቂ ቀሳውስት ባለመኖሩ በየወንዙ እየተጠመቁ ክርስትናን የተቀበሉት ካህናቱ ስለሰበኩላቸው ነው። ባንደቾም ክርስትና ተነስቶ ዘማርዩም የሚል ስም ተሰጥቶት የወርቅ መስቀል በአንገቱ ንጉሱ እራሳቸው አስረውለት ግብሩንም በግማሽ ቀንሰውለት በደስታ ጥቂት ጊዜ አሳልፈው በአካባቢው የቅዱስ ጊዮርጊስ ቤተክርስቲያን እንዲሰራ ተደረገና፤ በዚሁ አካባቢ ባላባቶችና ህዝቦች ክርስቲያን መሆን ጀመሩ። .

አፄ ሰርፀድንግል ከእናሪያ ተመልሰው እንደመጡ ቱርኮች ከምሽጋቸው ከአርቂኮ ወጥተው ደባሩአን ያዙ። ከዚያም አልፈው ከሃማሴን ከንቲባ ጋር ጦርነት አድርገው ቱርኮች አሸነፉ። በጦርነቱም ብዙ መኳንንትና ወታደር አለቀ የሚል መልዕክት ደረሳቸው። እዚህ ላይ የምንረዳው የቱርኮችን ብልጠት ሲሆን ይኸውም ከዚህ በፊት በተደረገ ጦርነት ታማኝ መስለው ንብረታቸውን አስረክበው ከንጉሱ ጋር የተስማሙ በመምሰል አዘናግተው ንጉሱ ራቅ ብለው እስኪሄዱ ጠብቀው ድጋሚ መውረር ማሰባቸውን ነው።

የሆነ ሆኖ አፄ ሰርፀድንግል ይህን ሲሰሙ "ምታ ነጋሪት ክተት ሰራዊት" ብለው ሁሉም ወታደር እንዲሰበሰብ ያልተሰበሰበውንም ቤት ንብረቱን እንደሚዘርፉ አወጁ። ሁሉም ሲሰባሰብ ወደ ሽሬ ተጓዙና ለዋናው ጦር የበላይ አዛዥ የአክሱምን ንብረ ዕድ ቶማስን፣ ከቶማስ ጋር ወሰኖ

መሐመድ (የክርስትና ስሙ ወ/ክርስቶስ) የሚባለውን በውስጡ የሚታዘዙትን የኦሮሞ ተወላጆች ይዞ እንዲዘምት አደረገ። ቱርኮችም እስከመረብ ድረስ መጥተው ነበርና፤ ጥቂት ተዋግተው የማረኩትንና የዘረፉትን ይዘው ሸሹ። እቁበ ሚካኤል የተባለው ዘዴኛ ተዋጊ ቀድሞ አልፎ የመሸሻ መንገዶቻቸው ላይ አድፍጦ ነበርና ሳያስቡት አጥቅቷቸው የዘረፉትንና የማረኩትን አስመልሶ ድል ስላደረጋቸው ንጉሱ ደስ ተሰኝተው ባህር ነጋሽ ብለው ሾሙት። የራስ ወርቅም ታሰረለት። ቱርኮች ከኢትዮጵያ ወደብ ግዛት ካልጠፉ ኢትዮጵያ መቼም ሰላም እንደማታገኝ ዘግይተው የተረዱት አፄ ሰርጸድንግል በዚህ ጊዜ በ1581 ዓ.ም እስከ ባህር ጠረፍ ድረስ ሄደው ተዋጓቸው።

ንጉሱ በየብስ ጠረፍ፣ ቱርኮች በባህሩ ላይ በመርከብ ሆነው በርቀት ሲታኮሱ ቱርኮች በኢትዮጵያ ጦር ላይ ብዙ እልቂት አድርሰው የነበረ ቢሆንም፤ እስከመጨረሻው እነሱን ለማጥፋት በወሰኑት ንጉሰነገስት የሚመራው ጦር በፅኑ ስለተዋጋቸውና ስላልቻሉ በጀልባ እና በመርከብ እየሸሹ ወደ ዳህላክ ደሴት ሄደው ሰፈሩባቸው። የኢትዮጵያ ጦርም ቱርኮችን ጠራርጎ ለማስወጣት፣ ተከታትሎ ለመደምሰስ የሚችልበት መርከብ አልበረውም። እዚያ ጠረፍ ላይ ረጅም ጊዜ ለመቆየት የሚያስችል ስንቅ ባለመኖሩም ወታደሩ የአካባቢውን ህዝብ እየዘረፈ በመብላቱ የአካባቢው ነዋሪዎች ለንጉሱ አቤቱታ ሲያቀርቡ " ምን ይደረግ ስንቅ ሲያልቅ፤ ደግሞስ ከጠላቶቻችሁ ከቱርክ ወታደሮች የአገራችሁ ወታደር ቢዘርፋችሁ አይሻልም?" እስከማለት ያደረሳቸው የስንቅ እጥረት ነበር። በአካባቢው እህል የማይበቅል ለከብት፣ ለፈረስ ለበቅሎ የሚሆን ሳር እንኳ የሌለበት ነበር። ከዚያ ጊዜ ጀምሮ ሃማሴንና ጠረፉ በአፄ ሠርፀ ድንግል እጅ ሆነ። ሆኖም ደባሩአ፣ ምፅዋ፣ አርቂኮ ላይና በአካባቢው ሁሉ ሰራዊት ማስቀመጥና ማስጠበቅ አልተቻለም። ይሁን እንጂ እስከ ዘመነ መሳፍንት ጊዜ ድረስ መላው ሃማሴንና ጠረፉ ጠንካራ ንጉስ ሲነሳ በኢትዮጵያ እጅ፤ ደካማ ንጉስ ሲነግስም በቱርኮች እጅ፤ እየሆነ ሊዘልቅ ቢችልም፤ አፄ ሠርፀድንግል ግን በዘመናቸው በስራቸው አድርገውት ሊቆዩ መቻላቸውም ሆነ መሞከራቸው ያስመሰግናቸዋል። እናም ባየነው መልኩ አፄ ሰርፀድንግል ቱርክን ሁለት ጊዜ ድል አድርገው ድንበራቸውን በማስከበር፤ በግራኝ ጊዜ የተከፈለውን ሀገር በአንድ መንግስት ስር በማጠቃለል፣ እራቅ ባሉ ግዛቶች ክርስትናን በመዘርጋትና በሌሎች የአስተዳደር ስራዎች ያለ እረፍት ሲጥሩ 34 ዓመቱን የስልጣን ዘመናቸውን አጠናቀው ለህልፈት የደረሱት በ1589 ዓ.ም በ47 ዓመታቸው ነው።

ምዕራፍ ፷

የአፄ ያዕቆብ ዘመነ መንግስት

ከ1589-1594 ዓ.ም

አፄ ሠርፀድንግል ከሞቱ በኋላ ከዋናዋ ባለቤታቸው የወለዷቸው ልጆች ሁሉ ሴቶች ነበሩና ከእቁባታቸው የወለዱት ልጅ አቤቶ ያዕቆብ (በነገራችን ላይ አቤቶ የሚለው ቅፅል ስም የህፃናት የነጋሲ ዘሮች መጠሪያ ነው) ነበሩ ለንግስና የተመረጡት። ይህም የሆነው የአፄ ሠርፀ ድንግል ዋናዋ ባለቤታቸው እቴጌ ማርያምሥና ወንድ ልጅ ስለሌላቸው ነበር። ስለዚህ የሴት ልጆቻቸውን ባሎች ከጎናቸው አድርገው በመምከር የ7 ዓመቱን ህፃን አቤቶ ያዕቆብን በማንገስ በራስ አትናስዮስ ሞግዚትነት እንዲያስተዳድር አደረጉ።

ራስ አትናስዮስ የእቴጌዋ ሴት ልጅ ባል ነበርና አማቱ ያዘዙትን ለመፈፀም የአፄ ሚናስ የልጅ ልጅ የሆኑትን ዘድንግልን ዙፋን እንዳይቀናቀኑ አስረው ህፃኑን ንጉስ እንደፈለጉ የሚያሽከረክሩበትን መንገድ አመቻቹ።

በወቅቱ አገር ለማስተዳደር የሚያስችል ዕድሜ የነበራቸው ዘድንግል እና ሱስንዮስ የነበሩ ሲሆን፤ ዘድንግልን በጣና ደሴት ወስደው ሲያስሯቸው ያዩት ሱስንዮስም ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ ሸሽተው አመለጡ።

ከዚያም እቴጌ ማርያምስና፣ ራስ አትናስዮስ፣ ራስ ክፍለ ዋህድ፣ ደጀዝማች ዘስላሴ የኢትዮጵያን ግዛት ተከፋፍለው በሙሉ ስልጣን ያሻቸውን እየሾሙ እየሻሩ ይገዙ ጀመር። (አሁንም የ7 ዓመቱን ህጻን "አንቱ" ልንል ነው) አፄ ያዕቆብ በ7 አመታቸው ነግሠው 5 አመታትን በስልጣን ስለቆዩ አጠቃላይ ታሪካቸው በዚያው በልጅነት እድሜ በ12 አመታቸው የሚቋጭ ነው። ስለዚህ በዚህ እድሜያቸው እንዲህ እንዲህ አደረጉ ሲባል እንባቢን ግራ ሊያጋባ ይችል ይሆናል። ሆኖም የነጋሲ ዘሮች ከልጅነታቸው ጀምሮ በየግል መምህራኖቻቸው በልዩ ሁኔታ መንፈሳዊውንም ዓላማዊውንም ትምህርት በበቂ ሁኔታ ስለሚማሩ ስለአሿሿም አሻሻር ...... ወዘተ በደንብ ማውቃቸው ሊያስገርመን አይገባም። በተጨማሪም በዙሪያቸው ያሉ ሹማምንት በግልፅም በድብቅም ያማክሯቸዋል አፄ ያዕቆብ ስልጣናቸው በሰው እጅ መሆኑን ስላልወደዱት እነዚህን ባላሥልጣኖች ወደ ጎን አድርገው ሙሉውን ስልጣን ለመጠቅለል ፈለጉ። እናም ሹምሽር ማድረግ ጀመሩ። በመጀመሪያ ደጃዝማች ዘስላሴን በቀጥተኛው አሿሿም በግዛት፤ ውስጥ ለውስጥ በግዞት ዓይነት አካሄድ በመሔድ ወደ እናሪያ ላኳቸው። በዚህ ጊዜ እነ ራስ አትናስዮስ "ነግ በኔ" በሚል መነሻ ንጉሡ ላይ ተነሡባቸው። ወዲያውም እራሳቸው እንዳላነገሡዋቸው "ይህ ንጉስ ህፃን ነውና, ለማስተዳደር አይበቃም።

እንዲያውም እንደ ማበድ እያደረገው ነው" ወዘተ እያሉ ለህዝቡ ያልሆነ ነገር እየተናገሩ አሣደሙባቸው። አድማው መበራከቱን ባዩ ጊዜ ያዕቆብ እንዳያስሯቸው በመፍራት ሸሽተው ወደ እናታቸው አገር ወደ ሠሜን ተራራ ሲሔዱ በመንገድ ላይ ሳሉ ተያዙና በግዞት ወደ እናሪያ ተላኩ።

በዚህ ጊዜ መኳንንቱና እቴጌ ማርያም ስና ያለ ንጉስ ህዝቡ እንደማይገዛ ያውቃሉና ራሳቸው ያሠሯቸውን ዘድንግልን አስመጥተው በአፄ ያዕቆብ ስፍራ "አጥናፍ ሠገድ" አሠኝተው አነገሡዋቸው። አፄ ያዕቆብ በግዞት ባሉበት እዚያው እናሪያ ይቆዩንና የቀረውን ቀጥለን ታሪካቸውን ከምናይላቸው ከአፄ ዘድንግል ታሪክ ጋር ተያይዞ እንገኘዋለን።

ምዕራፍ ፳፩
የአፄ ዘድንግል ዘመነ መንግስት
ከ1494-1596 ዓ.ም

አፄ ዘድንግል በአፄ ያዕቆብ ዙፋን በተቀመጡ ጊዜ የውጭ አገር ሚስዮናውያን ቀደም ሲል ለአፄ ያዕቆብ አንድ ጥያቄ አቅርበው በእንጥልጥል የቀረባቸውን ጉዳይ ለአፄ ዘድንግል አቀረቡ። ይህም ጥያቄ "ትምህርት ቤት ከፍተን ብዙ የኢትዮጵያ ልጆች ከፖርቱጋል ህፃናት ልጆች ጋር ደባልቀን እያስተማርን ለቤተ መንግስቱ አገልጋይ የሚሆኑ ልጆች እናዘጋጅ" የሚል ሲሆን፤ አፄ ዘድንግል "ጥቂት ጊዜ ወስደን እንምከርበት" የሚል ምላሽ ሠጧቸውና እነዚሁኑ ጥያቄ አቅራቢዎች መልዕክተኛ በማድረግ ወደ ሮማ ጳጳስና በወቅቱ ገናና ሆና ወደ ነበረችው ስፔን የወዳጅነት ደብዳቤ እንዲወስዱ አደረጓቸው።

ሃሳባቸውም የእጅ ሙያ የሚያስተምሩ ስፔናውያንና ፖርቱጋሎች ወደ ኢትዮጵያ እንዲልኩላቸው መጠየቅ ሲሆን፤ አባቶቻቸውን ፖርቱጋል እንደረዳቻቸው ሁሉ፤ አሁንም ችግር ቢነሣ ሃያሏ ስፔን ከጎኔ ትሆናች ብለው በማሠብ እንደነበር ይነገራል። ሆኖም ምላሹ አጥጋቢ አልነበረም። ሚሲዮኖቹ ግን ጥያቄያቸው ምላሽ እንደሚያገኝ ተስፋ በማድረግ ትዕዛዛቸውን ይፈፅሙ ነበር። በጣም ከመዋደዳቸው የተነሣም ካቶሊኮችንና ኮፕቶችን (ኦርቶዶክሶችን) አከራክረው ከካቶሊኮቹ ወገን በመሆን ከጦር አለቃቸው ከደጃች ላእከ ማርያም ጋር ተስማምተው ከኦርቶዶክስ ወደ ካቶሊክ ሃይማኖት በማምራታቸው ከእስክንደሪያ የመጡት የዘመኑ ጳጳስ "ለንጉስ ዘድንግል የሚታዘዘውን ገዝቻለሁ" ብለው ህዝቡንም መኳንንቱንም አወገዙ።

ወድያውም ከእናሪያ ተመልሶ በራስነት ማዕረግ ጎጃምን ይገዛ የነበረው ዘስላሴ የጎጃምን ህዝብ ይዞ በንጉሡ ላይ ተነሣ። ብዙዎቹም ካቶሊክ የሆኑትን ንጉስ ተቃውመው ከጎኑ ተሰለፉና ደንቢያ ላይ ጦርነት ተደረገ። ሁለት መቶ የሚሆኑ የታጠቁ ፖርቱጋሎችና ሚሲዮኖችም "ከእርስዎ ጋር እንሞታለን" ብለው ከአፄ ዘድንግል ጋር ተሠለፉ። ሆኖም ጦርነቱ እንደተጀመረ የንጉሡ ወታደሮች እየከዱ ራስ ዘስላሴን ማገዝ ጀመሩ። በዚህ ጦርነት ንጉሡም፣ አዝማቻቸው ደጃች ላእከማርያምም በጦር ተወግተው ሞቱ። አፄ ዘድንግል ከሞቱ በኂላም የእጣታቸውን አልማዝ ለመውሰድ እጃቸውን ቆርጠው አይናቸውንም አጥፍተው በዚሁ በካቶሊክነታቸው ሣቢያ በራሳቸው ላይ እንስሣ እንዲራመድበት አደረጉና የንጉስ ክብር በመንፈግ ሬሳቸውን ዛፍ ስር ጥለውት ሔዱ። በኂላም የአካባቢው ባላገሮች አንስተው ቀብረዋቸው ነበርና በኂላ ላይ የነገሡት

ሱስንዮስ ሬሳቸውን አስመጥተው በጣና ሃይቅ በደሴተ ዳጋ በክብር እዲያርፍ አደረጉ።

የአፄ ዘድንግል ታሪክ ባየነው መልኩ በ1596 ዓ.ም ከሁለት ዓመት የግዛት ቆይታ በኋላ ተፈፀመ።

ከዙፋን ወርደው ወደ እናሪያ የተላኩት አፄ ያዕቆብ እዚያው እናሪያ ስለነበሩና፤ ሸሽተው ወደ መሐል ሀገር ሔደው የነበሩት ሱስንዮስም በአቅራቢያው ስለማይገኙ ራስ ዘስላሴ የመንግስቱን ስልጣን በበላይነት ይዘው ቆዩ። ራሣቸው ለመንገስ ቢያስቡም ከነገስታት ዘር ስላልሆኑ በሹማምንቱ ምክር ሃሣቡን በመተው አፄ ያዕቆብን አስመጥተው ለሁለተኛ ጊዜ በዙፋን ላይ አስቀመጧቸው።

በዚሁ ጊዜም ሱስንዮስ የዘድንግልን ሞት በሠሙ ጊዜ የሸዋና የአካባቢው ተወላጆች ጦራቸውን አስከትለው ወደ ጎንደር ተጓዙ። የየግዛቱን ሹማምንትም ከያሉበት በመልዕክተኛ ሲያስጠሩ የነጋሲ ዘር እንደመሆናቸው መጠን ገሚሱ በጥሪው መሠረት እየመጣ ከጎናቸው ሆነ። ይህ በእንዲህ እንዳለም በአፄ ያዕቆብና በራስ ዘስላሴ መካከል ቅያሜ መኖሩ ለሱስንዮስ ተመቻቸላቸው። የሁለቱን ሠራዊት ለየብቻ ተዋግተው ጎጃም ወስጥ አፄ ያዕቆብ ድል ሲሆኑ፤ ራስ ዘስላሴ መሸነፉን ሲያውቅ እርቅ ጠይቆ ወደ ሱስንዮስ ተቀላቀለ።

ከዚህ ድል በኋላም ሱስኒዮስ የንጉሠነገስትነቱን ስልጣን ለመያዝ ቻሉ።

ምዕራፍ ፷፪

የአፄ ሱስኒዮስ ዘመነ መንግስት

ከ 1596-1624 ዓ.ም

አፄ ሱስኒዮስ ስልጣን በያዙ ማግስት ለስፔን ንጉስ ለፍሊፕ 3ኛ የወዳጅነት ደብዳቤ ፅፈው የወታደር፣ የዘመናዊ መሣሪያ እና የአጠቃላይ እርዳታ ጥያቄ ፓኤዝ በተባለ ኢትዮጵያ ውስጥ በሚኖር ሚሲዮናዊ አማካይነት ላኩ። በተመሣሣይም ለሮማው ጳጳስ ይህንኑ ሐሳብ የያዘ ደብደቤ ላኩ። ስለዚህም የሮማው ጳጳስና የስፔኑ ንጉስ ተመካክረው ለአፄ ሱስኒዮስ የላኩት ምላሽ "ኢትዮጵያ በቅድሚያ የኦርቶዶክስ ሃይማኖቷን በሮማ ካቶሊክ ትለውጥ እንጂ የጠየቁት ጥያቄ ሁሉ ይፈፀማል" የሚል መልዕክት ላኩባቸው።

አፄ ሱስኒዮስም አገራቸውን ለማሰልጠን ካላቸው ጉጉት የተነሳ በስፔን፣ በፖርቹጋል ሚሲዮናዊያንና በሮማ ጳጳሳት ግፊት ለብዙ ዘመናት ፀንቶ ከነበረው ከእስክንድሪያ ኮፕቲክስ ቤ/ን ህግ በመውጣት ለሮማው የካቶሊክ ቤተ ክርስትያን ራሳቸውን ቤተሰቦቻቸውንና ህዝባቸውን አሳልፈው ሠጡ።

በዚህ ምክንያት አገሪቱ ውስጥ የከፋ ብጥብጥ ተከተለ። ያሬድ ግርማ ሐይሌ የጎንደር ታሪክ በሚለው መፅሐፉ "ካቶሊክን የመንግስት ሐይማኖት ለማድረግ በኢትዮጵያ ህዝብ ላይ በወሰዱት የሃይል እርምጃ ብዙ ህዝብና በርካታ ቀሳውስት፣ መነኮሳትን በጭካኔና በግፍ ማስገደላቸው ለተከታዩ ትውልድ ጠባሣ ታሪክ ጥለው አልፈዋል" በማለት ይገልፀዋል ሲቀጥልም ይሁን እንጂ አፄ ሱስኒዮስ በዘመናቸው የስልጣኔ ፈ. ለመቅደድ በርካታ ጥረቶችን አድርገዋል። ከነዚህም ውስጥ በሃገሪቱ ታሪክ የመጀመሪያ የሆነውን የአባይን ወንዝ ድልድይና ሌሎችንም ድንቅ ስራዎች ሠርተዋል።

ተክለፃድቅ መኩሪያ በ3ኛው ክፍል መፅሃፋቸው "ሱስኒዮስ አፄ ያዕቆብንና ደጃዝማች ዘስላሴን ካሸነፉ በኋላ ጎጃም ቀራኒዮ መድሐኒአለም ቤ/ን ስልጣን ሠገድ ተብለው ነገሡ። አፄ ሱስኒዮስም ከደብረ ታቦር ጋር 20 የሚሆኑ ከተሞችን ቆርቁረዋል" ይሉና "ዋና ከተማቸውን ደንቀዝ አደረጉ። ረጅም ግንብ አሠርተው አማካይ ቦታ ስለሆነ ወደ ሠሜን ትግሬ፣ ወደ ደቡብ ጎጃም፣ ወደ ምዕራብ የመተማ አፋፍ ጭልጋ ይታያል።" እያሉ ይቀጥላሉ። በእርግጥም እነዚህን መሰል ድልድይ፣ አዳዲስ ከተሞችን መቆርቆራቸውና የመሣሰሉት ጀምሮቻቸው ለሥልጣኔና ለእድገት የነበራቸውን ጉጉት ሊያመለክቱ ይችላሉ። የሆነ ሆኖ ፈቃደኝነታቸውን ገልፀው ሃይማኖቱን ከተቀበሉ በኋላ ሚሲዮኖቹም እንደልባቸው በዋና ዋና ከተሞች በትግራይ፣ በደንቢያና በጎርጎራ

እንዲሁም በሌሎች የገበያ ስፍራዎችና በሁሉም ቦታ እየሰበኩ በካቶሊክ ሃይማኖት ህግ ህዝቡንም መኳንንቱንም ያጠምቁ ጀመር። በተለይም ፖ`ኤዝ የተባለው ሚሲዮናዊ ረጅም ጊዜ ኢትዮጵያ ውስጥ በመኖሩ ግዕዝና አማርኛ አቀላጥፎ ይናገር ነበርና በየቦታው እየሰበከ በርካቶችን መለሠ። አውሮፓውያኑም የዘመናት ህልማቸው ስለተሳካ ደስተኛ ሆኑ።

ሆኖም የአገር ውስጡ ካህናትና ቀሳውስት ውግዘታቸውን አጠናከሩት። በንጉሡ ላይም ተነሱባቸው። ሁኔታውም በየጊዜው ለሚሸፍቱት ልዩ ልዩ የህ/ሰብ ክፍሎች ምቹ ሆነላቸውና አመፁ በረከተ።

ሜንዴዝ አልፎንሡ የተባሉት ጳጳስም ከሮም መጥተው የካቶሊኩን ህግ በኦርቶዶክሱ ህግ ላይ ተኩት። ንጉሡም የሁሉም አብያተ ክርስትያናት ህግ እንዲለወጥና በካቶሊክ ደንብ እንዲተካ በአዋጅ አስነገሩ። ንጉሡንና ቤተሰባቸውን ያዩ በርካታ ኢትዮጵያውያንም ሐይማኖቱን ተቀበሉ።

በአጠቃላይ 1ሺ. 300 አመት እድሜ ያለው የእስክንድሪያ ኮፕቲክስ መንበረማርቆስ ከሆነው የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ህግ በመውጣት በሮማው መንበረ ጴጥሮስ ሲተካ ሊከሰት የሚችለውን አገር አቀፍ አመፅና ውግዘት ለአንባቢ መዘርዘር ሳያስፈልግ ሁሉም በቀላሉ ሊረዳው ይችላልና የአፄ ሱስኒዮስ መንግስት ምን ያህል አጣብቂኝ ውስጥ እንደሚገባ ግልፅ ነው።

ጉልበታሙ ካህናት ንጉሡን ተቃውመው ለውጊያ ከተዘጋጁ ወገኖች ጎን ሲሰለፉ፣ የኦርቶዶክሱ ጳጳስ አቡነ ስምኦንም ከሸፈቱት ካህናት ጋር ሆነው "ከሱስኒዮስ ጎን ተሰልፎ የወጋን ውጉዝ ከመአርዮስ" እያሉ ሲያወግዙ፣ ሌላው በግርግሩ ከብትና ገንዘብ ለመዝረፍ፣ወዘተ… ሲራኮቱ ከ1611 ዓ.ም እስከ 1618 ዓ.ም ድረስ በአገሩ ዘረፋና እልቂት በረከተ። ንጉሡም ወዲያ ወዲህ እየተሯሯጡ ሲዋጉና ሲያዋጉ ሠላም ጠፉ።

መነኮሣት "ውግዝ ሮማዊት ትፍለሥ፣ ካቶሊክ ይርከስ፣ተዋህዶ ይንገሥ" የሚል ተቃውሞ በንጉሡ ፊት በድፍረት ሲያሰሙ 100 ያህል መነኮሳት፣ 300 የቤተ ክህነት ሊቃውንት በሠይፍ ሲሠየፉ በርካታ ቀሳውስትም በስቅላት ተገደሉ። ጥቂቶቹም ምላሳቸው እንዲቆረጥ ተደረገ።

በዚህ ጊዜ በትግሬ፣ በላስታ፣ በበጌ ምድር/ጎንደር/ በጎጃምና በሌሎች ግዛቶች ያሉ ሊቃውንት "ሠማዕትነት አያምልጥህ ቶሎ ድረስ" እየተባባሉ እየተጠራሩ ወደ ደንቀዝ እየመጡ አንገታቸውን ለሰለት መስጠት ጀመሩ። የማይታለፍ የዕድቅ መሸመቻ አደረጉት ሊባልም ይችላል።

የተዋህዶ ሐይማኖት ተቆርቋሪዎች ተባብረው በመሠረቱት የጦር ግንባር በኩል በተደረገውና ጳጳሡ አቡነ ስምኦን ከሚገኙበት ክፍል ጋር በተደረገው ጦርነትም የንጉሡ ወታደሮች ብዙዎችን ፈጅተው ድል ስላደረጉ ንጉሡ ድል ላደረጉ ወታደሮቻቸው በደንቀዝ ላይ ሹመትና ሽልማት በሚሠጡበት ጊዜ አዝማሪ ተነስቶ "አበባ አበባ የመስከረም ፣ አፄ ሱስኒዮስ ንጉሰ ሮም" ብሎ ገጠመላቸው።
ይህ ሁሉ ሆኖ ግን የጠበቁት እርዳታም ሆነ ፍላጎታቸው የተፈፀመበት ሁኔታ አልነበረም።

አፄ ሱስኒዮስ ከአውሮፓውያኑ ጋር ተባዕፈው ይህን መሰሉን ስምምነት ከማድረጋቸው በፊት በነበረው ጊዜ (በቀድሞው ሃይማኖታቸው እያሉ) የገነቱ ኢየሱስ ቤተ ክርስትያንን ፣ የአዘዞ ተክለሃይማኖትንና ሌሎች አብያተ ክርስትያናትን አሳንፀው ነበር። የአዘዞ ተክለሃይማኖትን ቤተክርስቲያን በአስደናቂ ጥበብ እንዲሰራ ካደረጉ በኋላም ከዋናው ከደብረ ሊባኖስ ገዳም የሚገኘውን የፃድቁ አቡነ ተክለሃይማኖትን ፅላትና 50 ቁሶች፣ ተጨማሪ ሊቃውንትና መዘምራንን ከቤተልሔምና ከዙር አምባ አስመጥተው "ርዕሰ አድባራት ዳግሚት ደብረ ሊባኖስ" ብለው ሰይመዋል።

የፃድቁ ተክለሃይማኖት ዋናው ፅላት ለረጅም አመታት በአዘዞ ተክለሃይማኖት ከኖረ በኋላ በዳግማዊ አፄ ምኒልክ ጊዜ በሸዋ ካህናት ግፊት ወደ አዲስ አበባ መጥቶ በተክለሃይማኖት ቤ/ን በሐምሌ 12 1898 ዓ.ም እንዲገባ ተደርጎ ዛሬም ድረስ በዚያው ቤተክርስቲያን ይገኛል።

በተጨማሪም በሸንታ ወንዝ አጠገብ በአባ ሳሙኤል ስም ቤተክርስቲያን ያሠሩ ሲሆን፤ ይህን ቤተክርስቲያን ያሰሩትም የአዘዞ ተክለሃይማኖትና የአባ ሳሙኤል ዘዋልድባ ገዳም መነኮሳት በየጊዜው እየተገናኙ መንፈሳዊ ልውውጥ ያደርጉ ስለነበር ለእንግዶች ማረፊያና መፀለያ እንዲሆን ነው። ይህም ቤተክርስቲያን በኋለኛው ዘመን የሡዳን መሐዲስቶች /ድርቡሾች/ አፈራርሰውት ነበርና ፍርስራሹ ዛሬ ድረስ በቦታው ሲታይ፤ ነገር ግን የአካባቢው ሰዎች ተባብረው እዚያው ቦታ ላይ በቅዱስ ሚካኤል ስም ቤተክርስቲያን አሠርተው መንፈሳዊ አገልግሎት እየሠጠ ይገኛል። ሸንታ ወንዝ አጠገብ ሲባልም በአሁኑ የጎንደር ከተማና በአዘዞ መካከል በሚገኝ ቦታ ላይ ነው።

አፄ ሱስኒዮስ ከ1596-1624 ዓ.ም ድረስ ኢትዮጵያን በንጉሰነገስትነት ለ28 አመታት ሲያስተዳድሩ ያየናቸውን ክንውኖች ከፈፀሙ በኋላ እንደበታቸው ተዘግቶ ጆሯቸው ደነቆረ። እግራቸውም ሽባ ሆነ። በዚህ ጊዜ ልጃቸው ልጅ ፋሲል ከዳጋ እስጢፋኖስ ገዳም ተጠርተው መጡ።

ልጅ ፋሲል በጣም ሲጨነቁ አባ አምደ ስላሴ የሚባሉ በመተማ ቋራ በስማቸው የሰየሙትን ማህበረ ስላሴ ገዳምን የቆረቆሩ የበቁ መነኩሴ ለልጅ ፋሲል "አባትህን ብፈውስ ምን ታደርግልኛለህ?" ብለው ሲጠይቁ "ሲሶ መንግስት እሰጥዎታለሁ" አሏቸው፡፡ "በረሐ ላይ የሰራሁት ቤ/ን ስላለ ጉልት ስጠኝ" ሲሏቸው ጥያቄያቸውን እንደሚፈፅሙ በመልእክተኛ አሣወቋቸውና ከቋራ ተነስተው መነኮሳትን አስከትለው ወደ ደንቀዝ ሄዱ፡፡ ደርሠውም 3 ሱባኤ ቀን በፀሎት ሌሊት በሳታት ፀልየው ፈወሷቸው፡፡ መነኩሴውም የተገባላቸው ቃል 44 ጉልት ፀናላቸው፡፡

አፄ ሱስኒዮስ የተዘጋው አንደበታቸው ተከፍቶ ጥቂት ከቆዩ በኋላ ግን በዚሁ በ1624 ዓ.ም በታህሳስ ወር አረፉ፡፡ የተዘጋው አንደበታቸው ከተከፈተ በኋላ እንደ ታሪክ ነገስታቸው አገላለፅ "የእስክንድሪያ ሃይማኖት ትመለስ፣ የሮም ሃይማኖት ትርከስ፣ ፋሲል ይንገስ" ብለው ተናግረው ንስሐ ገብተው ወደ ኦርቶዶክስ ተመልሰው አረፉ፡፡" ይላል፡፡ ሆኖም ከካቶሊክ ወገን የሆኑ ፀሃፍት በካቶሊክነታቸው እንደፀኑ ሞቱ እያሉ ይፅፋሉ፡፡

በመጨረሻም ከጥቂት ቀናት በኋላ የቀብራቸው ስነ-ስርዓት በአዘዞ ተክለሃይማኖት ተፈፀመና እንደገና ወጥቶ በደቅ ደሴት ዳጋ እስጢፋኖስ በአንድነት ገዳም በክብር ተቀመጠ፡፡ የንጉሠ ነገስትነቱን ስልጣንም ልጅ ፋሲል ተረከቡ፡፡

<u>ምዕራፍ ፳፫</u>
<u>የአፄ ፋሲል ዘመነ መንግስት</u>
<u>ከ1624-1659 ዓ.ም</u>

አፄ ፋሲል ከአፄ ሱስንዮስ እና ወልደ ሰዓላ ከተባሉት በደብረ ታቦር ቆማ ፋሲለደስ አካባቢ ከተወለዱት እናታቸው የተገኙ ናቸው፡፡

የልጅነት ጊዜያቸውንም በጣና ሐይቅ ደቅ ደሴት ዳጋ እስጢፋኖስና በሌሎች ጥንታዊ የትምህርት መስጫ ቦታዎች መንፈሳዊና አለማዊ ትምህርታቸውን እየተከታተሉ ያሳለፉ ሲሆን፤ በቆይታቸውም ስለመንግስት አወቃቀር፣ ስለህዝብ አስተዳደር፣ ስለፍርድ አሠጣጥና ስለሌሎች ጉዳዮች በሚገባ አጥንተዋል፡፡

አፄ ፋሲል የንጉስነገስትነቱን ስልጣን ዓለም ሰገድ /ዓለም የሰገደልህ/ በሚል ስመመንግስት ተረክበው በአባታቸው ዙፋን በ1624 ዓ.ም እንደተቀመጡ "ፋሲል ይንገስ፣ ተዋህዶ ይመለሥ፣ የሮም ሀይማኖት ይፍለስ" በሚለው ቃል መሠረት የመንግስት ሐይማኖት የቀድሞው ኦርቶዶክስ እንዲሆን ስላደረጉ በርካቶች ንግስናቸውን በደስታ ነበር የተቀበሉት፡፡

ስልጣን በያዙ ማግስትም ከቤተክህነት ሊቃውንት በኩል "ከካቶሊኩ ጳጳስ ከአልፎንሱ ጋር የሐይማኖት ክርክር እናደርጋለንና ጉባኤ ይጠራልን የሚል ጥያቄ ስላቀረቡላቸው ጉባኤው እንዲካሄድ ፈቀዱና የክርክር ጉባኤው ንጉሡ በተገኙበት ተካሄደ፡፡

እጨጌ በትረጊዎርጊስ የተባሉ ኢትዮጵያዊ ሊቅ ተመረጡና ከአልፎንሱ ጋር ክርክር አድርገው አልፎንሡ ተሸነፈ፡፡ ከዚህ በኋላ አፄ ፋሲልን ሊቃውንቱ "በሮማው ጳጳስ በአልፎንሱ ስብከት ሳቢያ የብዙ ምዕመናን ደም በከንቱ ፈሷልና እንበቀል" አሏቸው፡፡ ንጉሡም "የሞቱት ሰዎች የሠማዕታት ዋጋ አግኝተዋል፡፡ አሁን የእነዚህ ደም ቢፈስ ምንም አይጠቅማችሁም፡፡ ደግሞም አባቱ ሱስኒዮስ ይህን ሠው /አልፎንሱን/ ምዕዋ ድረስ ሸኝተህ ወደ አገሩ ስደድልኝ ብለው ተናዘዋልና አልችልም" አሏቸው፡፡ ከዚህ በኋላ አንድም የሮማ ካቶሊካዊ ሃይማኖት ተከታይ ወደ አገሪቱ እንዳይገባ የሚል ትእዛዝ አስተላለፉ፡፡ ጳጳሱ አልፎንሱና 8 ተከታዮቻቸውም ከኢትዮጵያ እንዲባረሩ ተደረገ፡፡ ወዲያውም ሮዝቅላ የተባለ ጳጳስ ሳይሾም ተሾሞ ከግብፅ የመጣ በመምሰል ታቦቱንና ቤተክርስትያኑን ባርኮ የዲቁናና የቅስና ማዕረግ ሠጠ፡፡ ሆኖም ሃሠተኝነቱ ተደርሶበት ተዋርዶ ተመለሠ፡፡

አፄ ፋሲል/ፋሲለደስ/ በነገሱ በሦስተኛው ዓመት መልአክ ክርስቶስ የተባለ የላስታ ባላባት ተነሳባቸውና ጥቂት ተዋግተው አፄ ፋሲል ጊዜያዊ ሽንፈት ደርሶባቸው ሲሸሹ፤ መልአክ ክርስቶስ ወደ ቤተ መንግስታቸው ገብቶ ዙፋናቸው ላይ ተቀመጠ፡፡ ነገር ግን አፄ ፋሲል ወዲያው የሠሜን፣ የዳሞትና የበጌ ምድር አገረ ገገርዎችን አስጠርተው ከጎናቸው በማሰለፍ ተዋግተው አሸነፉና መልአክ ክርስቶስም ተገድሎ ወደ ዙፋናቸው ተመለሱ፡፡